

ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Μετάφραση: Μαρίαξ Λάζου

Έκδόσεις «ΔΩΔΩΝΗ» Αθήνα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»
ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3. ΑΘΗΝΑ (143)
ΤΗΛ. 3637973 - 3613021

Α΄. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ
ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΖΑΝ ΒΑΛ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΕΣ
ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΓΙΑΝΝΑΡΑ
Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ
ΚΑΡΛ ΓΙΑΣΠΕΡΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΑΝΤΟΝΙΟ ΓΚΡΑΜΣΙ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΜΠΕΝΤΕΤΤΟ ΚΡΟΤΣΕ
ΡΟΜΠΕΡΤ ΓΙΟΥΝΓΚ
ΑΠΟ ΧΙΛΙΟΥΣ ΗΛΙΟΥΣ ΦΩΤΕΙΝΟΤΕΡΟ
ΡΟΜΠΕΡΤ ΓΙΟΥΝΓΚ
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΑΔΑΣ
ΧΟΣΕ ΟΡΤΕΓΑ Υ ΓΚΑΣΣΕΤ
Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ
ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΗΜΑΡΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗΣ
ΙΑΣΟΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ
ΙΑΣΟΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ
ΨΗΦΙΔΕΣ
ΝΙΚΟΛΑΪ ΙΡΙΜΠΑΤΖΙΑΚΩΦ
Η ΚΛΕΙΩ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΙΜΜ. ΚΑΝΤ
ΔΟΚΙΜΙΑ
Σ. ΚΙΡΚΕΡΓΚΩΡ
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ
ΜΙΧΑΛΗ ΚΑΤΣΑΡΟΥ
ΠΑΣ - ΛΑΚΙΣ - MICHELET
(φιλοσοφικές ιδέες και μορφές),
ΜΠΕΝΕΝΤΕΤΤΟ ΚΡΟΤΣΕ
ΚΕΙΜΕΝΑ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΙΤΣΟΥ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΕΩΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΒΑΡΗ
ΡΙΑΚΕ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΡΗΜΙΑ
ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΓΚΑΜΠΡΙΕΛ ΜΑΡΣΕΛ
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΕΧΕΙΝ*

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ

ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ
ΤΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ

Μετάφραση: Μαρία Λάζου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»
Ε. Κ. ΛΑΖΟΣ - ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3
ΑΘΗΝΑ 1978

Kostas Axelos

Ὅριζοντες τοῦ Κόσμου

Μετάφραση: Μαρία Λάζου

Ἀθήνα, Δωδώνη, 1978

140 σελ.

Τίτλος πρωτοτύπου: HORIZONS DU MONDE

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κείμενα και μαθήματα συγκεντρωμένα σε τούτον ἐδῶ τόν τόμο, μοιρασμένα ἀνάμεσα στό 1967 ὡς τό 1973, θέλουν νά ἐλευθερώσουν σκέψεις περισσότερο παρά, ἐπιχειρήματα μιᾶς ἀναζήτησης μεταβαλλόμενης ἀλλά μοναδικῆς – στήν ἀρχή της καί στό τέλος της –, μιᾶς ἀναζήτησης ὁλοένα ξαναρχινισμένης. Οἱ σκέψεις παρουσιάζονται μερικές φορές μέ τό σχῆμα συμπερασμάτων, μεταμορφώνονται ἀνάλογα μέ τίς ἐπιταγές τῆς ἐποχῆς, γιατί, σέ τούτους τούς καιρούς τῆς ἀμηχανίας, πού ἄχαρα τή νοιώθουμε, τίς σκέψεις πρέπει νά τίς μεταχειριζόμαστε μέ πονηριά. Σκέψεις πιό πολύ παρά συλλογισμοί ἀπλώνουν πάνω στό ἀδάκιο τά σχήματά τους, τά βάζουν νά παίζουν καί κλονίζουν τό παιχνίδι. Ἐπό πού ἔρχεται τό φῶς κάθε σκέψης; Ὁ Πικάσσο εἶπε κάποτε πῶς τό φῶς ἑνός πίνακα ἔρχεται ἀπό ἕναν ἄλλο πίνακα. Τό ἴδιο καί τό φῶς ἑνός γραφοῦ ἔρχεται ἀπό ἄλλα γραφτά. Σ' ἕναν κόσμο (ἀλλάξτε σᾶς παρακαλῶ σύμφωνα μέ τό γούστο σας τό ὄνομα αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς χώρας μέ τό ὄνομα ὁποιασδήποτε ἄλλης, τῆς δικῆς σας, ἂν θέλετε) πού δέν εἶναι βαθιά μελετηρός καί βαθιά θεωρητικός ἀλλά πού μπορεῖ νά συλλογίζεται, μέτριος καί σοφιστικός, σέ ποιόν μπορεῖ ἀκόμα ν' ἀπευθύνονται οἱ σκέψεις, τά λόγια καί τά γραφτά; Σειρά σας νά παίξετε γιά νά δώσετε τήν ἀπάντηση.

Τό μέτωπο τῆς μή-σκέψης (μή-σκέψη πού ἔρχεται ἀπό μακριά καί πηγαίνει μακριά, ὄντας ἕνα ὀρισμένο παιχνίδι πού «ἐκφράζει» αὐτό πού ἐνώνει ὄντα, ιδέες καί πράγματα) καί/ἢ, αὐτό πού ξανάρχεται τό ἴδιο, ἀπό τή σοφιστική «διάνοια» (πού ἀποτελεῖ ἕντονα ἰδεολογικά ἄλλοθι καί κάθε εἶδους σύγχυση) εἶναι τόσο συμπυκνωμένο πού δέν ἐπιτρέπει φαίνεται, μιά κατά μέτωπο μονάχα ἐπίθεση – θεωρητική καί πρακτική – ἂν δέ θέλουμε νά γίνουμε σκόνη καί σιωπή. Ὁ ἀντάρτης ἐπιβάλλεται. (Ἐπό τήν ἄλλη μεριά, τήν ἴδια στιγμή, αὐτός ὁ ἀντάρτης δέν πρέπει ποτέ νά χάνει ἀπό τά μάτια του τή μετωπική σύγκρουση καί ὀφείλει νά συνδυάζεται μαζί της). Μέ τίς πονηριές τῶν Σιούξ. Ὅχι γιά νά ξυπνήσει τά ἀνθρώπινα ἀλλά γιά νά καρφώσει τίς ὄρες καί νά τίς κάνει νά ξυπνήσουν ἀπό τόν ὕπνο τους – τόν ἀρχέγονο καί πολύτιμο. Χτυπώντας κάθε φορά ἐκεῖ πού δέν τόν περιμένουν. Ἐνωτικά καί πολλές φορές. Ὑστερα θά ῥθουνε καιροί πού τούς ἐρευνητές καί

τούς κατακτητές θ' ακολουθήσουν οι επίγονοι. Στο *ξεδίπλωμα της περιπλάνησης*, στο *ξεδίπλωμα του παιχνιδιού* και στο *ξεδίπλωμα μιάς κατάκτησης* πού άρχισε μέ *έπιχειρήματα μιάς αναζήτησης* προσθέτουμε τώρα έναν τόμο καινούριων αναζητήσεων. Οι *ορίζοντες του κόσμου* και αυτά πού θ' ακολουθήσουν δίνουν τήν εύκαιρία νά σκεφτούμε ξανά και ξανά. Αύτός ο τόμος μαζεύει λόγια και κείμενα πού έχουν σχέση μέ τό τέλος τής φιλοσοφίας και τό καθήκον τής σκέψης. Αύτά τά βέβαια προπλάσματα, άμφισβητούντα και προγραμματικά προσπαθοῦν έξάλλου νά πραγματοποιήσουν τό πέραςμα τής θεωρητικής γενικής σκέψης στήν πρακτική ήθική σκέψη και θά 'θελαν νά 'ναι άξια νά συμβάλλουν, ίσως, σέ μιά λογική πού θ' άφηνόταν νά διαλυθεί και νά συντεθεί ξανά άπό τό παιχνίδι του κόσμου. Νά οι διασαφήσεις πού έλπίζουμε πώς κουβαλάμε. Είτε πρόκειται για τό μυθολογικόν ορίζοντα πού μās περικυκλώνει, είτε πρόκειται για τόν στοχαστή πού έξασκώντας τό έπάγγελμά του, προσπαθεί νά έξιχνιάσει τούς ορίζοντες του κόσμου, είτε πρόκειται για τό πρόβλημα τής μεθόδου και τής επιστήμης τής σκέψης, είτε πρόκειται για τό παιχνίδι του συνόλου τών συνόλων, παιχνίδι «μυστικό» και «ύστατο» τών οριζόντων του κόσμου, είτε πρόκειται για τόν Μάρξ και τόν Φρόντ πού θέλησαν αντιδρώντας, νά χαράξουν κυρίαρχες προοπτικές ύπο-τιμώντας αυτούς τούς ορίζοντες πού καταδροχθίζουν τις προοπτικές τους, είτε πρόκειται τέλος για τό έρώτημα του τέλους τής ιστορίας πού τέμνει κάθε ορίζοντα, ή έρώτηση παραμένει ή ίδια: άφορά τόν κόσμο, τό άνοιχτό και πολυδιάστατο σύνολο, πού κομματιάζει και κομματιάζεται, σέ ότιδήποτε ύπάρχει, γίνεται, φτιάχεται, χαλιέται, ξαναφτιάχεται, έπιθυμεί νά είναι και νά γίνει ο κόσμος και οι ορίζοντές του, δηλαδή ο Χρόνος και τό Παιχνίδι του. Γιατί τό παιχνίδι του χρονοδιαστήματος είναι ο «ύψιστος» ορίζοντας. 'Ορίζοντας τίνος; Του Κόσμου. Κάθε ορίζοντας δραπετεύει. Τό παιχνίδι του κόσμου, τό πιό φευγαλέος άνάμεσα σ' όλους τούς φευγαλέους ορίζοντες δέν άποτελεί, ούτε έναν για ν' άκριβολογούμε, ορίζοντα. Οι άλλοι ορίζοντες είναι περικυκλωμένοι άπ' αυτόν, άπ' «αυτόν» πού δέν ύπάρχει.

Οί ορίζοντες πού ύπάρχουν και πού άποκαλύπτονται ξεδιπλώνονται στά μάτια τίνος; Του μελετητή; Του κοινού τών θνητών; Και στά μάτια του μελετητή και στά μάτια του κοινού τών θνητών; Ούτε στά μάτια του μελετητή ούτε στά μάτια του κοινού τών θνητών; Οι ορίζοντες, και πιό πολύ οι ορίζοντες του κόσμου, ήταν πάντα στενοί. Έφτιαξαν άπό τούς ορίζοντες και πιό πολύ άπό τόν

κόσμο ιδέες και πράγματα τόσο ειδικά και γενικά, παγκόσμια και ύψηλά όσο περισσότερο μπορούσαν να φτιάξουν. Οί άνθρωποι συζητητές και σκεπτόμενοι, αλλά όχι ενεργητικοί και μελετητές, χάραξαν έτεροβαρείς προοπτικές – ή ελάχιστα πολύπλευρες – πού μέσα τους κατάληξαν να καθούν. Οί προοπτικές τής σκέψης γράφονται στους όρίζοντες του κόσμου, στόν όρίζοντα του χρόνου – στους όρίζοντες πάντα ένωτικά τρισδιάστατους –, άφού οί όρίζοντες του παιχνιδιού του κόσμου είναι ταυτόχρονα όρίζοντες του παιχνιδιού του Χρόνου. Ό κόσμος, ό χρόνος και τό παιχνίδι του ύπακουνε στόν ίδιο ρυθμό. Τό νά σκέφτεσαι και νά προσανατολίζεσαι, σύμφωνα μέ τούς όρίζοντες του κόσμου, δέ σημαίνει νά άνακαλύπτεις μία πλατιά νοσταλγία τών άλλων. Αυτό έπιτρέπει, στήν καρδιά μιās παράλογης όσο και ύπολογιστικής έποχής, ν' άνοιχτείς στόν κοντινό όρίζοντα και στό μακρινόν όρίζοντα. Χωρίς νά χάνουμε τίς κύριες και προσεχτικές γραμμές έξαιτίας τών άποχρώσεων τών άσήμαντων προτάσεων. Οί όρίζοντες, άκόμα κι όταν βαραίνουν, άκόμα κι όταν ξεφεύγουν, κλείνουν μέσα τους τό παιχνίδι του κόσμου του όποιου είναι όρίζοντες. Καί μās «προσκαλούν» νά τούς έξερευνήσουμε. Πράγμα πού κάνουμε, πολλές φορές γεμίζοντάς τους. Παρόλα αυτά, κάτι πού' ναι σπάνιο μπορεί και νά μή χάσει τήν εύκαιρία νά εκδηλωθει. Μέσα στους όρίζοντες του κόσμου – πού άποτελούν «τόν» όρίζοντα –, φωτίζοντάς τους και κατοικώντας τους, βρίσκονται οί προοπτικές τής σκέψης. Ό σκέψη πού τής λαχάινει κάτι τέτοιο όνομάστηκε φιλοσοφική, μεταφυσική, όντολογική, θεωρητική. Άς άφήσουμε αυτό τό καινούριο καθήκον της δίχως νά τ' όνοματίσουμε. Ό σκέψη θά μπορούσε νά μήν ύπο-τιμā πιά τό εύαίσθητο – και – τό – έμπειρικό αλλά νά τό άναλάβει, νά τό κάνει νά μιλήσει, μιā κι αυτό περικλείνεται έξαρχής σ' αυτό πού είναι και δέν είναι «σκέψη», σ' αυτό πού άντικρίξει και άποστρέφεται. Ό ώρα τής μετριότητας πού χτυπάει πλανητικά θά μπορούσε νά άνανεώσει *a contrario* τίς άνακαλύψεις τής γλώσσας τής σκέψης, άνεξάρτητα άπό τίς εύκαιρίες της ν' άκουστεί.

Τά όρια και ή σημασία μιās φωνής πάνε μαζί. Ό άφέλεια τών τρόπων πού άπαιτείται στό έξής άπό κείνους πού πρέπει νά πάρουν τό λόγο γυρεύει τήν έμπνευση, και ιδίως όταν τελειώνει πιά ή προθεσμία της και άντικατασταίνεται άπό *οτιδήποτε άλλο*. Όλα μπορούν νά όδηγηθούν σέ μιάν άπό τίς διαστάσεις τής δλότητας ή τών προσδοκιών του παιχνιδιού του κόσμου, αλλά αυτή ή ύποταγή γυρεύει μέ τή σειρά της διευκρινήσεις. Πρέπει νά δώσουμε λόγο γι'

αυτό; Γιατί και σέ ποιόν; Τό επαναλαμβανόμενο ακολουθεῖ τό δρόμο του μέ ἡ δίχως κατεύθυνση. Δέν μπορούμε νά βγοῦμε ἀπό τόν κόσμο τοῦ σκέφτεσθαι γιά νά κυβερνήσουμε τήν ὀλότητα τοῦ σκεφτόμενου ἐνόσω αὐτή ἡ ὀλότητα κυβερνιέται ἀπό τόν ἥρακλειτικό κεραυνό, τό παιχνίδι τῆς φωτιάς. (Τό εἶναι τοῦ γίνεσθαι τοῦ ἥρακλειτικοῦ παιχνιδιοῦ παίζει ταυτόχρονα κάτι περισσότερο ἀπό ἓνα παιχνίδι πού κάτω – ἡ «πίσω» ἀπό τά μόνιμα φαινόμενα ἀντιλαμβάνεται τό γίνεσθαι καί περισσότερο ἀπό ἓνα παιχνίδι πού κάτω – ἡ «πίσω» ἀπό τά γενόμενα αὐτά ἡ ὀλότητα τοῦ σκεφτόμενου ξετυλίγεται κι αὐτή τό ἴδιο. Ἡ γλώσσα τῶν ὑψηλῶν στιγμῶν καθώς καί ἡ καθημερινή γλώσσα – στόν ἀδιέξοδο διάλόγό τους, παίζουν μέ τά παιχνίδια τῶν παραπομπῶν καί μελετοῦν τίς συνάφειες. Ἐπειδή τά μέσα συντήρησης τῆς πατροπαράδοτης λογικῆς καί τῆς διαλεκτικῆς λογικῆς εἶναι πολύ φτωχά, θά πρέπει ν' ἀναζητήσουμε μιά λογική – ἀναγκάζοντας προηγουμένως τή λογική νά βγεῖ ἀπό τά ροῦχα τῆς – πού νά'ναι «λογική» τοῦ πολυάξιου καί ἀνοιχτοῦ παιχνιδιοῦ, ὑπολογίζοντας τόν ὑπολογισμένο χρόνο, σεβόμενη τόν ἀνυπολόγιστο καί πού νά γνωρίζει ν' ἀνακαλύπτει μερικά μυστικά τοῦ μυθολογικοῦ. Ἐχοντας ὑποτάξει τά πάντα στήν παραγωγικότητα καί στίς παγίδες τῆς, θά πρέπει νά γυρέψουμε τή μακρινή πηγὴ κάθε παραγωγικότητας, πηγὴ πού ὑποκρίνεται. Μονάχα μιά λογική πού τολμάει νά ἀνεβαίνει καί νά ξανακατεβαίνει τό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, δίχως νά σκιαῖται ἀπό τίς ὄχθες του, θά μπορούσε νά ἀνοιχτεῖ στήν ὑποψία πού χτυπάει κάθε λόγο στενεύοντας τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου, σέ μιά ἐποχὴ πού ὁ λόγος – συχνά μ' ἀντιστραμένους δρους – ἀπλώνει τό βασίλειό του πάνω σ' ὄλο τό δημοκρατικό - κοσμικό καί ὀλοκληρωτικό κόσμο. Κάθε σύστημα δανείζεται τόν ὀρθολογισμό ἄλλου συστήματος, τό καθιστᾶ ὑποπτο καί τό θεωρεῖ σάν ἐπικίνδυνο γι' αὐτό. Τί ἀπόμεινε ἀπό τό σύστημα τῶν συστημάτων; Μήπως τό παιχνίδι (μὴ ὑπαρκτό) τῶν ὀριζόντων (πού ξεφεύγουν) τοῦ χαμένου κόσμου εἶναι τό σύστημα;

Στούς καιροὺς πού διαβαίνουν πρέπει νά ἀνακαλύψουμε καί νά ζήσουμε τόν ἐξωτερικό καί βαθιὰ μυθικό χαρακτήρα κάθε ὀρθολογισμοῦ. Πρέπει λοιπόν νά ἀποσυνδέσουμε ὑπομονετικά τό μῦθο ἀπό τόν ὀρθολογισμό. Φιλοσοφίες κρίσης καί μυαλοῦ, θεωρίες πού καθρεφτίζουν τή γνώση, καί ἐπιστημολογίες κάθε ποιότητας δέν παύουν νά συντηροῦν μιά τέτοια ἔνωση. Δέν μπορούμε πιά νά καταφεύγουμε – ἀπλοϊκά ἢ μέ σοφιστικὴ διάθεση – στίς ὀλικές καί/ἢ ὀλοκληρωτικὲς ἐρμηνεῖες. Ὀφείλουμε νά δεχτοῦμε τήν περι-

πλανώμενη σφαιρικότητα. Τίνος; Αὐτῆς τῆς ἴδιας πού σκέφτεται μέσα μας, σέ μᾶς, μέσα ἀπό μᾶς. Ἡ φιλοσοφία δέν εἶναι ἀκόμα ὀλότελα καί γιά πάντα πραγματωμένη. Θά'ναι ποτέ; Ἀμφίβολο. Τό ἀρνητικό δέ λειτουργεῖ χωρίς τό θετικό. Μεταϊστορικά καί μεταφιλοσοφικά, στόν ὀρίζοντα τοῦ ὄντος πού παίζεται ἀπό τό Παιχνίδι καί μέσα στήν ὀργάνωση τοῦ Κράτους τμηματικά καί συνολικά τελειωμένου κιάλας *στὶς ἀρχές του*, θά πρέπει ἀκόμα νά φτάσουμε τίς κορυφές ἐνός ὑψιστοῦ κυνισμοῦ συντροφευμένου ἀπό κάθε εἶδους πονηριά τῆς παιδικῆς «ἀθωότητος». Διασχίζοντας τήν ἔρημο τοῦ μηδενισμοῦ πού τήν αἰτία της ἔχουμε κιάλας ἀρχίσει νά κατηγοροῦμε σάν αἰτία ἄξια καί ὑπεύθυνη νά τά ἐκμηδενίσει ὀλα. Πράγμα πού δέν ἐμποδίζει καθόλου τό μηδενισμό ν' ἀπλωθεῖ καί νά παραμείνει ἕνας ὀρίζοντας τοῦ κάθε τί πού ὑπάρχει καί γίνεται, παίζεται καί μᾶς ματαιώνει. Μέσα σέ μιὰ ἱστορία, μιὰ πού ἡ ἱστορία εἶναι ἡ πιό ὀρατῆ ἀποψη τοῦ καιροῦ καί τῶν ὀριζόντων, ἀρχικά καί αὐτοδύναμα τελειωμένη, μιὰ πού ἡ μεταφυσική ἢ ἡ ἀντιμεταφυσική σύλληψη τῆς ἱστορίας ἔχει πετύχει τόν στόχο της, μᾶς μένει ν' ἀντιληφθοῦμε καί νά παίξουμε τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Αὐτό τό παιχνίδι δέν εἶναι «κάτι» πού «εἶναι», παρόλες τίς παρερμηνεῖες τῶν σχολιαστῶν του καί τῶν κριτικῶν τους. Γιατί οὔτε ἡ προοπτική τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ καί κοινωνιολογικοῦ παιχνιδιοῦ οὔτε ἡ ἀνθρωποκοσμική προοπτική προσανατολίζεται στόν ὀρίζοντα τοῦ παιχνιδιοῦ. Ὁ ὀρίζοντας τοῦ παιχνιδιοῦ πρέπει νά παρατηρηθεῖ προσεκτικά καί νά ἐνεργήσει ξεχωριστά καί συλλογικά. Τό ἄτομο παρουσιάζεται σάν τό μέ μορφασμούς πρόσωπο τοῦ Αὐτοῦ τοῦ ἴδιου πρὸς τό ὀποῖο ἐποφθαλμιᾷ ἀξεκαθάριστα. Ἐξἄλλου δέν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε τόν ἀνθρωπο ἐξοργίζοντας τό ἄτομο πού νομίζουμε πὼς χτυπάμε. Ὅσο γιά τῆ συλλογικότητα, μπαίνει σά γενίκευση καί σάν «ἀνάληψη» τοῦ ἀτομικοῦ καί τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ὑποκείμενου (κοινωνικοποιημένου τώρα) μέσα σ' αὐτό πού λέμε οἰκουμενικότητα – μέ ἢ δίχως οἰκουμένη. (Ἡ κοσμική οἰκουμένη περικλείνει κατά κύριο λόγο καί στήν πραγματικότητα τόν κόσμο, ἀλλά ὁ Κόσμος εἶναι κάτι περισσότερο καί «κάτι» ἄλλο ἀπό τήν τακτοποιημένη καί ἀπεριόριστη ἄβυσσο πού εἶναι ἡ κοσμική οἰκουμένη).

Οἱ διαφορετικοὶ κόσμοι τοῦ κόσμου ἔχει ὁ καθένας τους τόν εἰδικό ὀρίζοντά του καί μόνον οἱ ὀρίζοντες τοῦ Κόσμου «αὐτοῦ τοῦ ἴδιου» εἶναι ἀπεριόριστοι, δηλαδή μποροῦν νά ξεπεράσουν τὰ ὀρια τους. Αὐτό δέ σημαίνει πὼς δέ γνωρίζουν κάποιον περιορισμό. Ἐπομένως, κάθε ἀπόχρωση τῆς μοναδικῆς καί αἰφνίδιας ὀλότητος

ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Κόσμου πού εἶναι ἡ τμηματική καί μοιρασμένη ὁλότητα. Ὁ Κόσμος εἶναι ἐπίσης τό ὕστατο ἀνοιγμα καί κλείσιμο σάν παιχνίδι τοῦ χρόνου πού εἶναι. Ξεκουράζεται, μέγας καί εἰρηνικός, καί συνδυάζεται μέ τήν κίνηση τοῦ καιροῦ, τήν ἀκατάπαυστη ἀλλαγὴ τοῦ ἴδιου. Ἡ ἀστάθεια καί ἡ ἀλλαγὴ, διαβασμένες κάθε φορά καί διαφορετικά ἀπό τίς διαφορετικές μεθόδους καί ἐπιστήμες, παίζουν μέ τό χάος καί μέ τήν τάξη καί ταυτόχρονα μέ τή δυνατότητα τῆς χαοποίησης. Ἔτσι συγκροτεῖται μέσα καί διά μέσου τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ συνόλου τῶν συνόλων ἡ διατήρηση καινούριων κατασκευῶν καί καινούριων μεταμορφώσεων πού δέν καταλήγουν στό νά ξεπερνοῦν τή χρονική ἐπιστροφή τοῦ ἴδιου ὄσο καί τοῦ διαφορετικοῦ. Τό ἀτελείωτο, τό μόνιμο, τό ἀκίνητο, ἡ παιδικότητα, μᾶς καλοῦν, ἀλλά μᾶς καλοῦν ἐπίσης νά τά ἐκθέσουμε καί νά τά ξεπεράσουμε. Ὁ μελετητής ἀφιερωμένος στό ἐπάγγελμά του πιέζεται νά πολεμήσει καί ταυτόχρονα νά δεχτεῖ τά δύο ἀντίθετα, δίχως νά γυρεῖ καταφύγιο στή μοναδικότητά τους.

Παίζει τό παιχνίδι τοῦ συνόλου τῶν συνόλων, τό παιχνίδι πού λέει καί κινεῖται, γράφει καί σθῆνει τή συνοχή τῆς τύχης καί τοῦ κανόνα, τῆς σύμπτωσης καί τῆς ἀναγκαιότητας. Παίζοντας αὐτό τό παιχνίδι πού τόν ματαιώνει ὁ μελετητής τοῦ παιχνιδιοῦ προσπαθεῖ νά κλείσει μέσα στό ἐνεργητικό παιχνίδι τῆς σκέψης τό μέρος τοῦ ἀνθρώπου καί τό μέρος τῶν πραγμάτων, προσπαθεῖ ἀκόμα νά κλείσει αὐτό πού δέ σκέφτεται, αὐτό πού πάει ἐνάντια στή σκέψη, τόν ἀγώνα (στ' ὄνομα τίνος;). Ἡ σκέψη πού περιέχεται στούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου σκέφτεται ἐπίσης τό φυσικό καί τό ψυχολογικό, τό κοινωνικό καί τό κοινωνιολογικό – ἀθροίζοντάς τα –, γιατί αὐτοί οἱ μοναδικοί καί ὀλικοί ὀρίζοντες ἰδιοποιοῦνται τά πάντα καί δέν ξανοίγονται πολύ ἀπό τό χρόνο-διάστημα στήν ἐρμηνεία πού σύμφωνα μ' αὐτήν τά παιχνίδια μέσα στόν κόσμο εἶναι καί παραμένουν διαφορετικά ἀπό τό παιχνίδι τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἐρμηνεία ριζώνει στό ἴδιο παιχνίδι πού συγκεντρώνει καί συγκρατεῖ ὄλες τίς διαφοροποιήσεις καί ὄλες τίς διαφορές, δίχως νά ξεφεύγει ἀπό τήν ὑψιστή ἀδιαφορία. Ὅλες οἱ τεχνικές – περισσότερο ἢ λιγότερο ἐπιστημονικές ἀλλά μέ μυθολογική καταγωγή – πού ἀποσαφηνίζουν λογικά καί γλωσσολογικά, πού ἐρμηνεύουν ψυχχαναλυτικά, πού ἐξηγοῦν κοινωνιολογικά, ἐνεργοῦν μέ ἀφαιρέσεις πού δέν καθιστοῦν τίποτε ὀρατό καί ἐξηγοῦν πῶς μιά ἀπό τίς ἀπόψεις τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου, εἶναι μιά ἄποψη τοῦ κάθε τί πού ὑπάρχει. Ζητᾶνε τή συνδυασμένη συγκέντρωσή τους, τήν ὀλοκλήρωσή τους, τό ξεπέρασμά τους. Μέσα ἀπό τή σκέψη καί τή ζωὴ. Μέθοδοι καί

έπιστήμες της σκέψης πού μιλάνε γιά τόν κόσμο, ενεργοποιούν έπομένως, αντίπαραβάλλονται μέ τό «Είναί» πού ούτε είναί ούτε δέν είναί, μέ τό είναί μέ βάση τό «Γίγνεσθαι» πού ούτε είναί, ούτε δέν είναί, πού ή βάση αυτή άπό μόνη της δέν έχει βάση, γιατί κάθε βάση χάνεται στην άδυσσο πού δέν είναί μία ύπαρκτή άδυσσος. (Ύπάρχουν όμως μερικά σημεία σηματοδότησης και / ή άποτυχίας, «άκίνητα» ή μάλλον προσδιορισμένα).

Τελικά, ή έρώτηση γιά τό τέλος της ιστορίας θεωρεί την ιστορία σαν τό «ύστατο» κλείσιμο των όριζόντων του κόσμου. Η έξοδος της ιστορίας, τό τέλος της ιστορίας και της φιλοσοφίας, σημαίνει επίσης τό τέλος του λόγου και της διανόσής (της) και στή συνέχεια, σημαίνει τό τέλος του ανθρώπου και της πολιτικής. Οί μεταϊστορικοί άνθρωποι θά είναί ευτυχισμένοι, θά μένουν ικανοποιημένοι άπό τά παιχνίδια τους; Μέ ποιά μέτρα νά μετρήσουμε αυτή την ικανοποίηση – και/ή τή μή ικανοποίηση –, άφου ό λόγος άπό μόνος του, και πολύ περισσότερο ή ανθρώπινη όμιλία «παραδοσιακή» ή «έπαναστατική» θά γνωρίσει τό τέλος της; Ένα σύστημα και μία σύνδεση πολύπλοκη σημείων και σημάτων θά μπορούσαν ν' αντικαταστήσουν τή γλώσσα πού κι αυτή επίσης θ' αντικατασταίνονταν «χαριστικά», άπό τά λεκτικά και γραφτά παιχνίδια (μέ ή δίχως εισαγωγικά) χωρίς καμιά σχέση. Ο Χέγκελ, και ό Μάρξ, ό Νίτσε και ό Χ. έχουν κιάλας μιλήσει γι' αυτό τό πολλαπλό τέλος, έχοντας κιάλας πολλαπλά φτάσει στον στόχο και στο τέρας. Η κατανόηση και ή μεταμόρφωση του παιχνιδιού του κόσμου στην άλυτη ένότητά τους δέν είναί παρά τό ύστατο άνοιγμα πού δείχνει τό κλείσιμο του χεγκελιανομαρξισμού και του νιτσεικού μηδενισμού. Δέν πρόκειται γιά μία έπιστροφή του ανθρώπου στή ζωικότητα και στην προϊστορία αλλά γιά μία όριστική και προϊστορική διέξοδο της πλανητικής περιπλάνησης – δέ θά συνεχίσουμε νά «πλανιόμαστε» λιγότερο – πού θά τυποποιήσει και θά συνδυάσει όλα τά είδικά λάθη σέ προσαρμοσμένες «άλήθειες» κενές άπό κάθε περιεχόμενο. Προσαρμοσμένες σέ τί; Στο παιχνίδι όλων των θέσεων, μεταθέσεων, αντίθέσεων. Επίσης ή δύναμη θ' αφήσει «λεύτερο» τό πεδίο στις περιπλανήσεις, στις ιδεολογίες και στις άνησυχίες της αντιδύναμης γιατί δέν πρόκειται νά ένοχληθεί. Τούς επαγγελματίες έπαναστάτες θ' ακολουθήσουν οί επαγγελματίες της έπανάστασης – προόδοφόρας ή καταστρεπτικής λιγότερο ή περισσότερο φολκλορικής. Χωρίς νά παραιτηθεί άπό τους μυθολογικούς φωτιστέφανους τό τέλος του ανθρώπου και τό τέλος της ιστορίας, αν προσέξουμε άρκετά αυτό πού έρχεται, – τό τέλος δηλαδή του ανθρώπου

καί τό τέλος τῆς ιστορίας.

Τότε λοιπόν θά ζήσουμε καί θά ἐπιζήσουμε δίχως τό σπουδαῖο ἄγνωστο μπροστά μας.

Οἱ ὀρίζοντες τοῦ κόσμου ἀφήνονται κάθε φορά νά μετριοῦνται μ' αὐτό τόν τρόπο; Καί οἱ ὀρατοί ὀρίζοντες δέν περιέχονται μέσα στούς ἀόρατους ὀρίζοντες; Τέλος, οἱ ὀρίζοντες δέν εἶναι οἱ ὀρίζοντες τῶν προβλημάτων, τῶν προβληματικῶν ὀριζόντων;

Ο ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ

Ὁ μύθος καί πιά πολύ ὁ λόγος κι ἡ παράδοση κατά κύριο λόγο, γρήγορα γίνηκε ἀπόμακρη μυθολογία, ἐνῶ μιά ὀρισμένη λογική κυριεύτηκε ἀπ' αὐτόν κι αὐτός κυριεύτηκε ἀπό κείνην. Ἀδιάρρηκτα δεμένα μέ τό μαγικό, τό θρησκευτικό καί τό θεολογικό, ἡ σπουδαιότητα τῶν μύθων, τό μυστικό τοῦ μυθικοῦ, ἡ διάσταση κι ὁ μυθολογικός ὀρίζοντας δίχως νά μποροῦν νά καθοριστοῦν δέν παύουν νά μᾶς προβληματίζουν. Εὐθύς ἐξαρχῆς μύθος καί λόγος πᾶνε ἀντάμα: ὁ μύθος εἶναι μυθο-λογικός ὅπως καί ὁ λόγος εἶναι μυθο-λογικός. Δέν εἶναι παρά στή συνέχεια πού μέ τήν ἀπαρχή μᾶς κάποιας κυριαρχίας τοῦ λογικοῦ βρισκουμε τό μύθο καί τό λόγο χωρισμένους, ὁ καθένας ἀπό τήν πλευρά του νά κυβερνάει, κι οἱ δύο μαζί νά μπλέκονται γιά νά κυβερνήσουν μαζί μέσέ σέ μίαν ἀδιέξοδη ἔχθρητα, μέσα σ' ἕνα συμπαγές μίγμα μήν κατορθώνοντας κανένας ἀπό τούς δύο νά νικήσει ὀριστικά ἢ ν' ἀντικαταστήσει ὀριστικά τόν ἄλλον. Τό ρεῦμα τοῦ κόσμου εἶναι κυκλωμένο ἀπό ἕναν μυθολογικό ὀρίζοντα πού ἀποκόβει ὅλους τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου. Οἱ μύθοι κι οἱ μυθολογίες εἰσχωροῦν σ' ὄλες τίς μεγάλες δυνάμεις καί σ' ὄλες τίς στοιχειώδεις δυνάμεις: Σήμερα ἐκφράζονται ὀλοένα καί πιά πολύ, ὀλοένα καί πιά ἀκαθόριστα στίς ἰδεολογίες καί τίς οὐτοπίες. Καμιά ἀπό τίς σύγχρονες τάσεις τῆς ἀπομυθολογικοποίησης, τῆς ἀπομυθοποίησης, τῆς ἀπομυστικοποίησης δέν ξεφεύγει ἀπό τό μυθολογικόν ὀρίζοντα. Εἶναι μήπως γιατί οἱ ἀνθρώποι ἀναζητοῦν κάτι πού δέν ὑπάρχει; Ἀλλά ὁ μύθος κι ἡ μυθολογική του σύνθεση ὑπάρχουν ὅπως καί νά τό κάνουμε. Ἡ πλανητική, σκέψη καί πράξη, τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου θά πρέπει νά τολμήσει ν' ἀποκρυπτογραφήσει τούς μύθους, ν' ἀποκωδικοποιήσῃ τά μηνύματά τους, ξέροντας καλά πῶς κι αὐτή ἢ ἴδια θά ὑποκύψει στά χτυπήματά τους. Τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἡθικῆς του θά'πρεπε – ἀλλά σ' ὄνομα τίνος; – ν' ἀναγνωρίσει τούς μύθους πού τό ἐνεργοποιοῦν. (Τό παιχνίδι τοῦ κόσμου καί τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου μέσα στόν κόσμο, στέκουν ἀπόμακρα τό'να ἀπό τ' ἄλλο καί σχετικά τό'να μέ τ' ἄλλο.) Ἄν ἡ κοσμική ἱστορία μπορεῖ νά φαίνεται σάν ἀρνητική ὀλόκληρα πού τίθεται στόν ἀνθρώπο ἀπ' ἔξω», τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀπό μόνο του παρεμ-

νει υπό τήν ἐπήρεια τοῦ ἔργου τῆς παραγνώρισης πού συντροφεύει κάθε συνείδηση πού συνορεύει μέ τό θεωρητικό εἶδωλό της. Ἡ ἱστορικο-θεωρητική σκέψη πού θέτουμε σέ κίνηση γιά νά καταλάβει τό παγκόσμιο βασίλειο – ἐμπειρικό ἢ ὄχι ἐμπειρικό – τῶν μύθων καί τῶν μυθολογιῶν δέν εἶναι μιᾶ ἀπλή ἄρνηση τῶν μύθων, μιᾶ ἀνώδυνη ἐρώτηση γιά τήν ἐρώτηση τοῦ μυθολογικοῦ, ἢ μιᾶ ἀγνωστική ἀβεβαιότητα, ἀλλά μιᾶ γαλήνια κι ἐρωτηματική παραδοχή τοῦ κάθε τί πού ὑπάρχει καί συμβαίνει, μιᾶ ἀναζήτηση τοῦ ρυθμοῦ της, μιᾶ προβληματική καί προβληματιστική στάση. Αὐτή ἡ ἱστορικο-θεωρητική σκέψη ξέρει πῶς τό νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό τόν ἑαυτό της, νά σωθεῖ ἀπό τόν ἑαυτό της (ἢ νά σώσει τόν «ἑαυτό της») γιά νά καταλήξει στή σωτηρία καί τήν ἀπολύτρωση, εἶναι ἕνα μυθολογικό πρόγραμμα. Ὁ μυθολογικός ὀρίζοντας εἶναι ἀρκετά θεατρικός. Ἀποτελεῖ μιᾶ σκηνή πού εἰσχωρεῖ στίς ἄλλες σκηνές. Σήμερα σκεφτόμαστε καμιᾶ φορά πῶς θά'πρεπε νά καταργήσουμε τή θεατρικότητα τοῦ θεάτρου ἢ, ἂν εἶναι δυνατό, νά καταργήσουμε τό θέατρο γιά χάρη τῆς θεατρικότητας. Μ' ἄλλα λόγια: νά τραδήξουμε τά σανίδια κάτω ἀπό τά πόδια μας. Θά'μαστε τουλάχιστον ἀπελευθερωμένοι ἀπό τούς μύθους;

Ἡ φυγή μπρός στά προβλήματα, πράγμα πού ἐφαρμόζουμε δλοι μας, ὅσο ὑπάρχουμε, δέ μᾶς ἐμποδίζει ἐντελῶς νά ζητήσουμε – φτηνά τίς περισσότερες φορές – μιᾶν ἀπομυθοποιημένη, ἀποψυχολογικοποιημένη, ἀποκοινωνικοποιημένη σκέψη, μ' ἕνα λόγο ἀποοντολογικοποιημένη. Ἡ ἀνάγκη, ὅσο ἀπαραίτητη κι ἂν εἶναι, μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἕνα ἄλλο πρόβλημα γιά νά μὴν πῶ στό ἴδιο τό πρόβλημα: Τί εἶναι αὐτό πού ἐνεργεῖ μέσα ἀπό μᾶς τούς ἄλλους ἀνθρώπους; Ἐπικοινωνοῦμε μ' αὐτό μ' ἕναν τρόπο ἄλλιώτικο ἀπό τόν κυρίως μυθολογικό; Τί εἶμαστε; Ποιοί εἶμαστε; Ποῦ πηγαίνουμε; Γιατί πηγαίνουμε; Νά οἱ ἐρωτήσεις. Ἀλλά πηγαίνουμε; Θά πάμε ποτέ; Νά οἱ ἀνταπαντήσεις. Κανένας μύθος δέν καταλήγει νά περιφράξει – ὀριστικά – τό πεδίο τῶν ἐρωτήσεων. Γιατί καμιᾶ ἐνδοκοσμική δύναμη, ὅπως εἶναι ἡ μυθολογία, δέν μπορεῖ νά φτάσει ὡς τό τέλος τοῦ κόσμου καί τοῦ προβλήματός του. Ἡ μυθολογία εἰσβάλλει σ' αὐτό τό πρόβλημα – τό πρόβλημα – ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Μέσα στή διατύπωση τῶν ἐρωτήσεων ὅπως καί μέσα στό ψέλλισμα τῶν ἀπαντήσεων πού στέκουν ψελλίζοντας, ὅσο σπουδαῖες ἱστορικοκοσμικά κι- ἂν εἶναι. Ὁ μυθολογικός ὀρίζοντας περικλείει ἐρωτήσεις κι ἀπαντήσεις. Ὁ τρόπος τοῦ νά εἶναι μυθολογικός ἀποτελεῖται ἀπό τό ἀδιέξοδο κράμα τοῦ ἱστορικοῦ – ἀπό τό προϊστορικό ὡς τό μεταϊστορικό, τοῦ μυθικοῦ καί τοῦ λογικοῦ. Σχετικά μ' αὐτό, τοῦ-

τος ό όρίζοντας είναι ιστορικά μυθο-λογικός. Τίποτα δέν ξεφεύγει από τό μυθολογικό φόβο τής λογικής. "Όχι χωρίς κάποια δικαιολογία, θά πείτε πώς αυτό είναι κάτι πού τό δίχως άλλο ταιριάζει στίς μαγείες και στούς άρχαίους μύθους, στή θρησκεία και στό μυστικισμό, στήν ποίηση και στήν τέχνη. Ίσως ακόμα νά πείτε πώς ό μυθολογικός όρίζοντας περικλείει μιά όρισμένη πολιτική όπως και μιά μεταφυσική (και όντοθεολογική) φιλοσοφία. Μά τί γίνεται μέ τίς τεχνοεπιστημονικές δηλαδή τίς τεχνο-λογικές θεωρήσεις και ένέργειες; Ή λογική τους ξεφεύγει από κάθε μυθολογική έπιρροή; Αυτή ή λογική δέν είναι όρθολογιστική και λογική και έμπειρική επιπλέον; Θά μπορούσε βέβαια ό όρθολογισμός - θεωρητικός και/ή εφαρμοσμένος - νά είναι ένα από τά πρόσωπα τής πλώρης τής μυθολογίας κι ό όρίζοντας του κόσμου μας νά είναι *μυθολογικά τεχνολογικός*. Αυτό τό λέμε δίχως νά κάνουμε άναγωγή στόν άνορθολογισμό, ύποπροϊόν του πότε θριαμβευτή και πότε νικημένου όρθολογισμού. Θά μπορούσε οί τεχνοεπιστημονικές θεωρίες και ένέργειες νά είναι έν μέρει όρθολογιστικές και έν μέρει έμπειρικές, δίχως μ' αυτό νά παύουν νά υπερπροσδιορίζονται συνολικά από τή μυθολογική δύναμη. Ό άνθρωπος, μακρινό όν, θεωρείται πώς πραγματώνεται στή συγγένεια τής τεχνικής και τής πρακτικής ή στήν άπόσταση πού κυριαρχεί ανάμεσά τους. Κάθε θεωρητική σκέψη άποβλέπει στήν - τελική - ίκανοποίηση του ανθρώπου μέσα σέ μιά κοινωνική και ήθική όργάνωση. Τί είναι λοιπόν αυτός ό σκοπός άν όχι μυθολογικός; Μυθολογικός: δηλαδή κυρίαρχη παράδοση ζευγαρωμένη μέ τό λογικό όρθολογισμό.

Καμιά γενική άποψη δέν μπορεί ν' άποφύγει τήν έναλλαγή και τήν έκκρεμή κίνηση: πότε παρουσιάζεται περισσότερο ή μυθική διάσταση πότε περισσότερο ή λογική. Αυτές οί δυό διαστάσεις άποτελούν παρόλα αυτά μέρος ενός και μόνου όρίζοντα: του *μυθο-λογικού* όρίζοντα. Έτσι ή όχληση του έφήμερου, του νέου, του διαφορετικού, του περαστικού όσο και ή άνάγκη του μόνιμου, του παραδοσιακού, του συνηθισμένου, του διαρκούς, λούζονται σ' ένα μυθολογικό σύννεφο άπ' όπου ξεκόβουν οί παραδόσεις πού μäs άναγκάζουν νά προχωράμε ή νά σταματάμε. Ύπόμνημα του άμνημόνευτου, ό μύθος ξεδιπλώνεται μέ άπόψεις και έμπνέει ακόμα και τίς άπόπειρες πού γυρεύουν να τόν άπομυστικοποιήσουν. Δεμένος όσο πιό στενά γίνεται μέ τό φανταστικό και τό συμβολικό, είσχωρεί πέρα ως πέρα σ' αυτό πού λέμε πραγματικό, πού κι αυτό δέν άφήνεται ν' άποκοπεί όλοκληρωτικά από τό μύθο. Περισσότερο από τή διαφορά ανάμεσα στό πραγματικό και τό μυ-

θολογικό ὑπάρχει ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στό εἶναι καί τό ὄν ἢ μάλ-
λον ἢ διαφορὰ ἀνάμεσα στόν Κόσμο καί τά ὄντα καί τά ἐνδοκο-
σμικά πράγματα. Τό γενικό παιχνίδι – κάθε φορά πού τελειώνει –
ρυθμίζει καί ρυθμίζεται ἀπό τίς διαφορές καί τίς διαφοροποιήσεις.
Δίχως νά ξεφεύγει κάθε φορά ἀπό τή μυθολογική ἐπιρροή. Κανένα
λόγο δέ λείει ὁ Κόσμος πού ἡ κίνησή του ἀναπαύεται πάνω στό
δίχως βάθος, βάθος του. Ὁ κόσμος ἀνοίγεται μέ τό γεμάτο κενό
του. Φτιαγμένος ἀπό τήν καθάρωση ἀνάμεσα στό παιχνίδι τοῦ ἀν-
θρώπου καί τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Ὁ κόσμος προσκαλεῖ τόν ἀν-
θρώπο γιά νά τόν φωνάξει; Πῶς; Πάλι μυθολογικά; Στό σύνολο
του καί στήν ἀναστολή του, ὁ κόσμος, στήν «ἀπουσία» τῆς ἀπάν-
τησης κι ἀκόμα καί τῆς ἴδιας τῆς ἐρώτησης ξεδιπλώνεται στήν
περιπλάνησή του. Μήπως ἡ περιπλάνηση δέν εἶναι κι αὐτή ἐπίσης,
μυθολογικά προσδιορισμένη; Ἡ πλανητική μυθολογία τῆς περιπλά-
νησης τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου μᾶς ὀδηγεῖ σέ μιὰ κατάσταση
ὅπου κάθε ἐπανάσταση θά'ταν ξεπερασμένη κι ἔξω ἀπ' τήν τροχιά
τῆς ὅπως καί κάθε παραίτηση; Ἡ παραδοχή θά γινόταν καί κείνη
ἀνώφελη; Θά γινόταν ὁ ἄνθρωπος καί ὁ κόσμος νά εἶναι μαζί, ἀν-
τάμα, σέ μιάν ἀναστολή δίχως λόγια πού δέ θά'ταν τίποτα ἄλλο
ἀπό μιάν ἀρχή; Μέσα ἀπ' αὐτή τήν ἀρχή ὁ μυθολογικός ὀρίζοντας
τοῦ κόσμου πάλι δέ θ' ἀποκαλύπτονταν; Ὅτιδήποτε μᾶς συγκινεῖ
ἀνεξάρτητα ἀπό τίς συγκινήσεις δέ θά'πρεπε νά μᾶς κάνει νά ξε-
χνᾶμε τήν παντοδυναμία τῆς συγκίνησης. Ἡ συγκίνηση φέρεται
στοργικά, σ' ὅλους τοὺς μύθους πού τῆς φέρονται στοργικά. Αὐ-
τοί οἱ μύθοι εἶναι κάτι πού δέν ὑπῆρξε ποτέ ἐμπειρικά ἀλλά πού
παραμένει σά μιὰ «πραγματικότητα» διαρκῆς, σύγχρονη καί πάντα
μελλοντική. Γι' αὐτό καί πρέπει νά σκεφτόμαστε τήν παντοχρονι-
κότητα. Τώρα ἰδίως πού κάθε πράγμα ἀπλώνεται ὡς τό ἄπειρο καί
τελειώνει στό μηδαμινό καί τό ἀπροσδιόριστο. Ἡ καθημερινή χυ-
δαιότητα παίρνει ὀλοένα τήν πάνω βόλτα, διαπερασμένη ἀπό μι-
κρές φτηνο-μυθολογίες, ἐνόσω οἱ ἄνθρωποι στέκουν ἀναίσθητοι
μπρός στό μεγάλο μυθολογικό παιχνίδι τῆς ἀνυπαρξίας ἐνός μυστι-
κοῦ πρώτου καί ὕστατου. Ἐχοντας κάνει καί ὀφείλοντας συνεχῶς
νά ξανακάνουν τά παιχνίδια, οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν πάντα τά
ἴδια τά ἴχνη τους. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι οὔτε ὁ κύριος τοῦ κό-
σμου, οὔτε ὁ κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὑποκύπτει σέ μιάν ἄλλη δύ-
ναμη πού παρόλο πού δέν εἶναι ριζικά ἀλλοιωμένη, τόν κυβερ-
νάει μυθικά καί λογικά. Ἔτσι ἡ φαντασμαγορία τοῦ κόσμου συγκι-
νεῖ καί τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο. Σ' ὅτι ἀφορᾷ τόν κόσμο,
ἐμεῖς, οἱ ἄνθρωποι, βαλλόμαστε συνέχεια ἀπό μιὰ βιολογική ἐρημ-

νεία και μία ψυχολογική έρμηνεία, μία κοινωνιολογική έρμηνεία και μία πνευματική έρμηνεία, μορφωτική ή ιδεολογική. Σ' ό,τι άφορᾷ τόν κόσμο, έμεις – συστατικά έργαλεία του κόσμου,– βαλλόμαστε πάντα από μία ιδεαλιστική έρμηνεία και μία ύλιστική έρμηνεία, μία ανθρωπολογική έρμηνεία (πού οδηγεί τό όν του κόσμου στό όν του ανθρώπου ή τό κοινωνικό όν) και από μία όντολογική έρμηνεία (πού διασχίζει τό αντίθετο μονοπάτι), από μία ποιητική έρμηνεία και μία έπιστημονική έρμηνεία. Ή μυθολογία λοιπόν εΐναι άπούσα άπ' όλες αυτές τίς έρμηνείες, τούς όρίζοντές τους, τούς συλλογισμούς τους και τά συμπεράσματά τους; Καθώς δέν ύπάρχει άρχική σαφήνεια, ούτε καν άρχή, καθώς δέν ύπάρχει μία συνέχεια της παρέκκλισης, τραβάμε από τό κάθε, λίγο ή πολύ συστηματικό ή συστηματοποιημένο σύνολο, ένα στοιχείο, μία κλωστή χαρίζοντάς της προνόμια και άναπτύσσοντάς την. Έτσι, στεριώνουν οί μυθολογίες, καμιά φορά πολύ στέρεες, ενεργοποιές και δραστηκές. Κανένας δέ βεβαιώνει πώς ό μυθολογικός όρίζοντας δέν έχει κάποια σχέση μέ τή γή τών ανθρώπων και μ' ό,τι ξετυλίγεται πάνω της. Πέρα από τήν πίστη όρισμένων – τόσο ποιητική καμιά φορά –, ύπάρχει ή όλική και άπατηλή πίστη πού φαντάζεται πάντα έναν άλλο κόσμο πού σε σύγκριση μέ τό δικό μας, θά'ναι ό αληθινός κόσμος. Ό πλατωνισμός, ό χριστιανισμός και ό σοσιαλισμός εΐναι οί μυθολογικοί φορείς αυτής της πίστης πού άτενίζει τό μέλλον σάν κάποια έπιστροφή στό παρελθόν πάνω σ' ένα σχέδιο άνωτερο. Ό μύθος εΐναι ταυτόχρονα άνάμνηση του παρελθόντος, καταδίκη του παρόντος και κάλεσμα του μέλλοντος. Μήπως οί μυθολογίες προστατεύουν τό τραυματισμένο ζωντανό πού λέγεται άνθρωπος από τόν άξερίζωτο φόβο του; Άπ' αυτόν τό φόβο πού παραμονεύει στό βάθος του (άνθρώπινου) εΐναι και πού συνδυασμένος μέ τήν άγωνία, γυρεύει πάντα σιγουριά κι ασφάλεια; Άκόμα κι όταν ή άπελπισία κοντεύει νά γίνει συνήθεια, οί άνθρωποι ψάχνουν νά γιαιτρευτοϋν και γι' αυτό άναζωογονοϋν τούς παλιούς μύθους και έπινοοϋν καινούριους. Γιατί νά μή τό άναγνωρίσουμε; «Τό παιχνίδι μουχλιάζει. Κράτησε δύο έκατομμύρια χρόνια» (Ρεμπώ)¹. Κι όμως στή μουχλιασμένη τούτη γή φυτρώνουν ακόμα λουλούδια. Όμως εΐμαστε περισσότερο έτοιμοι νά τά δεχτοϋμε παρά νά τά κόψουμε; Εΐμαστε ποτέ μας έτοιμοι, όταν

1. «Ό Ρεμπώ και ή ποίηση του πλανητικού κόσμου» στό *Πρός μία πλανητική σκέψη*.

χρειάζεται να είμαστε; Για την ώρα μᾶς ἔχει κυρίως δοθεῖ ἡ δουλειά νά προβληματίσουμε ὡς τήν ἀκρῆ ὅλες τίς προϋποθέσεις καί ὅλους τούς στόχους. Κάνοντάς το, κινδυνεύουμε νά βροῦμε τή μυθολογική σύγκρουση. Ἄλλά τί νά κάνουμε; Μήπως δέν εἶναι αὐτή πού μᾶς φτιάχνει καί μᾶς χαλάει; Πῶς νά ὀνοματίσουμε τοῦτο τόν ὀρίζοντα πού εἰσχωρεῖ μέσα σ' ὅλους τούς ὀρίζοντες τῶν λόγων μας καί τῶν πράξεών μας; Μποροῦμε νά τά ποῦμε ὀλα μέ μιᾶς καί σέ κάθε εὐκαιρία; Εἶναι διανοητικά, φυσικά καί κοινωνικά ὑποφερτό; Κατοικώντας μέσα στήν ἴδια τή γλώσσα καί στή μεταφορική της χρήση – γλώσσα πού κινεῖται ἀπό τήν ἔλλειψη ὡς τήν περιττολογία – κατοικώντας στό φανταστικό πού δίνει ψυχή σέ κάθε πράξη, ἡ μυθολογική διάσταση τῶν ὀριζόντων τοῦ κόσμου, μᾶς κρατάει καρφωμένους στή θέση μας καί μᾶς κάνει νά προχωροῦμε, ἀνασταίνει καί τό πιό μακρινό παρελθόν καί μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἕνα οὐτοπικό μέλλον, φωτοστεφανώνει κάθε παρόν καί καθορίζει τό παιχνίδι τῆς περιπλάνησης τοῦ κόσμου.

Μέσα στή φιλοσοφία καί στήν ἀρχή τῆς μεταφιλοσοφίας οἱ μεγάλες συστηματοποιήσεις φτάσαν στόν κολοφώνα τους μέσ τούς μεγάλους μύθους. Ἡ ἀπόλυτη γνώση τοῦ ἀπόλυτου πνεύματος (Χέγκελ), ὁ ὀλοκληρωτικός κομμουνισμός κι ὁ ἄνθρωπος σά σύνολο (Μάρξ), ὁ ὑπεράνθρωπος πού δέχεται τήν αἰώνια ἐπιστροφή τοῦ ταυτόσημου (Νίτσε), ἡ ἀλήθεια τοῦ εἶναι πιότερο κι ἀπό τό ἴδιο τό εἶναι (Χάιντεγκερ) ὑπῆρξαν κι εἶναι ἀκόμα μοντέρνα καί μέγιστα μυθολογήματα πού ξεκινᾶνε ἀπό μυθολογήματα ἀρχαῖα καί λιγάκι ἔξασθενημένα παρά τήν ἐπιμονή τους. Ἐτσι τελειώνει ἀργά ἡ μυθολογία τῶν σύγχρονων καιρῶν: ἐποχή τοῦ «συνειδητοῦ» ὑποκείμενου πού συμπέφτει μέ τό εἶναι του, μέ τήν παρουσία σ' αὐτό καί στό εἶναι, τοῦ ἀρπαγμένου μέσα ἀπό τήν παράσταση κόσμου. Ὁ μαρξισμός καί ἡ ψυχανάλυση, μέ τή σειρά τους, τόσο θεωρητικά ὀσο καί πρακτικά εἶναι ὀριμοι κι ὀρίμασαν σύμφωνα μέ τούς μυθολογικούς ἄξονες. Ἄπό κει ξεκινάει καί ἡ σχετική τους ἐνέργεια, μιά πού μυθολογία καί ἐνέργεια δέν εἶναι ἔχθροί, τό ἀντίθετο μάλιστα. Τό μυθολογικό στοιχεῖο δίνει ἐνέργεια στίς θεωρητικοπρακτικές πράξεις καί ἡ δραστικότητα τους δυναμώνει τή δύναμή του. Ὁ Μαρξισμός καί ἡ ψυχανάλυση πέρα ἀπό ἐρμηνευτικές ἀναλύσεις καί σωτήριες τεχνικές, θά μποροῦσαν νά μᾶς κάνουν νά ἐμβαθύνουμε στή διάστασή τους καί στό μυθολογικό τους ὀρίζοντα,

ἀν τολμήσουμε νά τίς καταλάβουμε μέσα ἀπό τό ἀνοιγμά τους πού μᾶς δείχνει τόν ὀρίζοντα τοῦτο. Τόσο στήν ἀνάλυσή του τῆς κίνησης τῆς παγκόσμιας ἱστορίας ὅσο καί μέσα στή διατύπωση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ του προγράμματος, ὁ μαρξισμός χρησιμοποιεῖ πολύ ἔντονα μυθολογικά στοιχεῖα πού τοῦ δανείζονται τή δύναμή τους καί μποροῦν ἐξίσου νά ἐξυπηρετήσουν, ἅμα ἀνασυρθοῦν, στό νά ἀπογυμνώσουν τήν ἀδυναμία του. Ἡ ψυχανάλυση μέ τή σειρά της, τόσο στήν ἀνάλυση τοῦ εἶναι τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου ὅσο καί στή διατύπωση τοῦ θεραπευτικοῦ του προγράμματος δέν παύει νά κουβαλάει πολλά μυθολογικά στοιχεῖα πού τῆς ἐξασφαλίζουν μιά κάποια ἐπιτυχία καί ἐπιτρέπουν νά φανερωθοῦν οἱ ἀδυναμίες της. Μαρξισμός καί ψυχανάλυση, φιγούρες τῆς πλώρης τῆς μυθολογίας τῆς τεχνολογικῆς ἐποχῆς καί τοῦ ἀνύπαρκτου της, ἀναπαύονται ἔτσι σέ δικαιοδοσίες πού τούς δόθηκαν ἀπό μιά δύναμη πού δέν εἶναι δική τους. Καί εἰδικά καί γενικά, καί λίγο ἢ πολύ εἰδικά ἢ λίγο ἢ πολύ γενικά, ἐμπνέονται ἀπό δυνάμεις, ἀπό σχήματα καί ἀναπτρώσεις πού τούς ἔρχονται ἀπ' ἔξω. Παιχνιδάκια αὐτῶν τῶν δυνάμεων, βάζουν σέ κίνηση κι αὐτοί ἐπίσης τεχνικές καί φαντασιώσεις καί ἀποτελοῦν μπερδεμένα ἕνα θεωρητικό, ἐπιστημονικό, πρακτικό, τεχνικό, ἰδεολογικό καί μυθολογικό δίκτυο. Μεγαλώνοντας τή συζήτηση καί γενικεύοντάς την, θά μπορούσαμε ν' ἀντιληφθοῦμε πῶς τό λογικο-ὄντο-λογικό σπουδαῖο σχῆμα (καί ὄντο-θεο-λογικό ἢ ὄντο-ἱστορικο-λογικό) δηλαδή τό σχῆμα πού ἀγκαλιάζει τό λόγο τοῦ εἶναι πού ἐκδηλώνεται σά θεός, φύση καί ἀνθρώπινη ἱστορία, δέν ξεφεύγει ἀπό μιά μυθολογική ἐπιρροή. Ἡ τριπλότητα – τρι-ἐνωτική καί κυκλική – τοῦ σχήματος ξετυλίγεται, ὄχι χωρίς μυθολογία, στό ἐν κινήσει ὄν τοῦ ὄντοθεολογικοῦ λόγου πού, μέσα ἀπό τήν κοσμική φύση τό ξαναβρίσκουμε καί τό ἀναγνωρίζουμε μέσα στή σκέψη καί τήν πράξη τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Τριαδιστικό καί χριστιανικό, διαλεκτικό καί ἰδεαλιστικό ἢ ὑλιστικό διαλεκτικό, αὐτό τό σχῆμα τῶν σχημάτων πού προϋποθέτει ὄλους τούς μερικούς καί εἰδικούς σχηματισμούς, κλείνει μέσα του μιά κάποια ξοδεμένη μυθολογία.

Ἄν ἡ μυθολογία θεωροῦνταν καταρχήν πῶς εἶναι ἡ δυναμική προβολή μέσα στό φανταστικό τῆς ἀδύναμης ὑπαρκτῆς τεχνικῆς, ἡ μυθολογία καί ἡ τεχνολογία στή συνέχεια ἐνώθηκαν, καί οἱ δύο δυνατές κι ἀδύνατες. Φαίνεται ἀκόμα πῶς εἶναι μιά τεχνολογική

μυθολογία – πλατιά άσυνείδητη – πού κλονίζει τόν κόσμο μας. "Ό,τι άνέκφραστο, άνεξέλικτο και αίνιγματικό έχει νά παρουσιάσει τούτη ή έποχή ξεχωρίζει από έναν άστερισμό μυθολογικά τεχνολογικό πού δέν μπορεί νά διευκρινιστεί δίχως μιά δυνατή και έπιμονη έρμηνεία του παιχνιδιού τής περιπλάνησης. "Όλα μās σπρώχνουν σ' αυτό τό άκουσμα κι αυτή τή ρήση ενός άλλου λόγου τής περιπλάνησης του παιχνιδιού. "Όμως σιγά σιγά θά καταλάβουμε πώς αυτό πού δέν ειπώθηκε θά μείνει κρυμμένο μέσα στην άστεροειδή διάταξη. Οί φυσικές έπιστήμες κι οί λεγόμενες ανθρώπινες έπιστήμες διαθέτουν από τόν άνθρωπο πολλά περισσότερα άπ' όσα μπορεί νά διαθέτει ό άνθρωπος για έναν Κόσμο πού ή κίνησή του αναπαύεται πάνω σε μιά δίχως θεμέλια βάση, πού δέν είναι μοναχά τό όλο τό άποτελούμενο από τήν κοσμική Φύση και τήν ανθρώπινη Ίστορία. Οί κουβαλητές τής απόλυτης προβληματικής γνώσης, πού δέ συμπέφτει μέ τό φάντασμα τής πανγνωσίας, θά πρέπει νά θυμούνται συνέχεια αυτό πού είχε έξασθενήσει μέσα στην απόλυτη γνώση του γιατί δέν ύπήρχε κανένας τόσο άξιος για νά καταστρέψει τή γνώση του μ' έρωτήσεις. Τό νά γίνεσαι ένα αίνιγμα για «σένα» και για τούς άλλους είναι κάτι πού απαιτείται καμιά φορά από τή σκέψη. Άρκει νά ξέρει νά'ναι διαθέσιμη στά αίνιγματα, φωτίζοντάς τα και αποκρυπτογραφώντας τα. Ένόσω ή άβεβαιότητα θά συνεχίζει νά μās κυβερνάει (γιατί πώς θά βρισκαμε τίς άποφασιστικές άρχές πού θά μās συμβίβαζαν, έφύσον ούτε κι αυτοί οί μαθηματικοί δέν τό κατορθώνουν), τό παιχνίδι τής σκέψης θά'χει σά σκοπό νά μένει άγρυπνο και προσεχτικό στά μυθολογικά παιχνίδια. Η σοβαρή και τολμηρή έρώτηση μένει κι αυτή άξεκαθάριστη: τό παιχνίδι του κόσμου συμπέφτει μ' όλα τά παιχνίδια πού παίζουμε μαζί «του», συμπέφτει μ' όλα τά παιχνίδια πού «αυτό» παίζει μαζί μας;

Θά μάθουμε νά γινόμαστε καμιά φορά όμοιοι μέ τά παιδιά πού χιτίζουν δλη μέρα πάνω στην άκροθαλασσιά πύργους από άμμο και, μέ τήν ίδια χαρούμενη διέγερση βλέπουν τή βραδινή παλίρροια νά τούς καταστρέφει; Θά μάθουμε νά είμαστε άνοιχτοί όρισμένες φορές στην παιδική μυθολογία, στίς παιδικές όσο και στίς παιδιάστικές έπιθυμίες πού, συγκαλυμμένες, μās κυβερνούν, έμās πού ή ώριμότητά μας δέν τελειώνει, σ' έναν χρόνο πού φεύγει, κυνηγημένος και παραφυλαγμένος από τό θάνατο πού έρχεται ξοπίσω; Θά μάθουμε κάποια στιγμή πώς τό είναι (του ανθρώπου) πού είναι πιο δυνατό από τόν άνθρωπο έχει κίόλας διαλεχτεί πριν από τό ίδιο τό διάλεγμα; Γιατί νά μαθαίνουμε και νά ξαναμαθαίνουμε όλα

αὐτά; Ἴσως γιὰ νὰ ζήσουμε, γιὰ νὰ ζήσουμε μὲ ἓνα ἐλάχιστο ποσό ἀπεριοκεψίας καὶ ἀσάφειας, ἴσως γιὰ νὰ δοῦμε μέχρι ποιοῦ σημείου μπορεῖ νὰ φτάσει τὸ μυθολογικὸ παιχνίδι, ἴσως γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ξαναχτίσουμε τὰ παγιδεμένα οἰκοδομήματα τῆς σκέψης, τῆς ζωῆς, τῆς μυθολογίας. Μὲ τὸ ν' ἀφηνόμαστε νὰ κυκλωθοῦμε ἀπὸ τοὺς ὀρίζοντες τοῦ Κόσμου, θ' ἀναγνωρίσουμε πῶς οἱ ὀρίζοντες εἶναι ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τους κίολας φευγαλέοι καὶ γλιστρᾶνε σιγὰ σιγὰ καθὼς ἔμεις τοὺς πλησιάζουμε. Δηλαδή μὲ δυὸ λόγια δὲν ὑπάρχουν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ μυθολογικὸν ὀρίζοντα. Εἶναι ὁ ὀρίζοντας ἑνὸς προβλήματος καὶ τῶν προβλημάτων, ἓνας προβληματικὸς ὀρίζοντας. Ὁ Κόσμος τοῦ εἶναι ὅσο καὶ ὁ κόσμος τοῦ Γίγνεσθαι εἶναι ἀκατανόητος ἂν κάνουμε πλήρη ἀφαίρεση αὐτοῦ τοῦ ὀρίζοντα. Τὸ ἴδιο τὸ Παιχνίδι τοῦ εἶναι τοῦ κόσμου τοῦ γίγνεσθαι ἔξω περισσότερο ἀπὸ περιπλάνηση τοῦ Χρόνου δὲν εἶναι ξέχωρο ἀπὸ κάθε εἶδους μυθολογία. Ὅμως τοῦτο τὸ παιχνίδι δὲν κυβερνιέται. Γιατὶ τὸ παιχνίδι «ἐξασφαλίζει» ἐπίσης (κατὰ κάποιον τρόπο) τὴν ἀντι-κυριαρχία τοῦ κόσμου. Τί ἐννοοῦμε ἐδῶ πέρα λέγοντας παιχνίδι; Ἀνάμεσα στ' ἄλλα, μιά δίκη πού ἡ ἡμερομηνία ἐκδίκησης εἶναι (κάθε φορὰ) ἄγνωστη.

Ὅταν τὸ παιχνίδι τοῦ κυρίαρχου συστήματος καὶ τὰ παιχνίδια τῶν συστημάτων ἢ τῶν παραγόμενων ἀντι-συστημάτων γίνεται σχεδὸν ἀδύνατο νὰ παιχτοῦν, τότε λοιπὸν ψάχνουμε γιὰ μιά διέξοδο ἔξω ἀπὸ τὸ σύστημα. Ἀλλὰ ὑπάρχει μιά τέτοια διέξοδος; Ὅχι μόνο τὰ ἀντί – ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σύστημα δὲν ἔχουν συντριφεῖ ἀπὸ τὴ μυθολογία τοῦ κυκλικοῦ συστήματος; Τὸ καινούριο ἢ τὸ δηθεν καινούριο δὲ φορᾶει πάντα παλιωμένα ροῦχα; Τὸ σύστημα δὲν περικλείνει μόνο τὴν οἰκονομικὴ καὶ τὴν κατεστημένη πολιτικὴ καὶ ἰδεολογικὴ δύναμη, ἀλλὰ ἐξίσου τοὺς ἀρνητὲς τοῦ κατεστημένου ἔστω κι ἂν εἶναι ἀπλά καὶ μόνο ἀντιρροήσεις πού τὸ θεωροῦν ἀπαράδεκτο. Στὶς μέρες μας, ἡ τεχνοεπιστημονικὴ διοίκηση καὶ ἐκμετάλλευση ταυτόχρονα τοῦ πλανῆτη καὶ τὰ οὐτοπιστικὰ ρεύματα πού αὐτοονομάζονται ἐπαναστατικὰ καὶ ἔχουν σά σκοπὸ τους τὴν κατάργηση κάθε κυριαρχίας καὶ κάθε μιζέριας εἶναι «μάταια» καὶ ἀλλάζουν γρήγορα. Οἱ δεῦτεροι ἐπιστρατεύουν μιά πίστη. Κι ἂν ἀκόμα δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ πίστη πού σώζει, αὐτὴ ἡ πίστη δὲν παύει νὰ'ναι μυθολογικὴ. Ὁ σοσιαλισμὸς παραμένει λοιπὸν μιά ὑπόθεση πίστεως. Ποτέ κατεστημένος ἀλλὰ μονάχα τυποποιημένος. Τὰ δικαιώματά του δὲν ὑπῆρξαν ποτέ ἐγγυημένα ἀλλὰ μονάχα διακηρυγμένα. Πράγμα πού βοηθᾶει τὸ διμοραλισμὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ, τοῦ μπουρζουὰ καὶ τοῦ σοσιαλιστῆ ν'

ἀκολουθήσει τό δρόμο του. Καί ἡ καθημερινή ζωή μας πού λέγεται ἰδιωτική καί ἡ κοινή ζωή μας στέκει ἡ κάθε μιά τους πολύ μυθολογική κι ὁ δεσμός τους τό ἴδιο. Ἐάν ὁ σοσιαλισμός σημαίνει ἰσότητα καί δημοκρατική διαχείριση, κολλεκτιβοποίηση καί προγραμματισμός, μπορεῖ νά ἔθγει ἀπό τήν περιφέρεια τῆς μυθολογίας; Στίς ἐρχόμενες δεκαετίες νά ἀνακαλύψει καί νά μελετήσει τίς δυνατότες κι ἀδύνατες γραμμές τῆς πού τίς βλέπουμε κιόλας, γιατί τό μάξιμουμ τῆς ἐξέλιξης πάει χέρι χέρι μέ τό μάξιμουμ τῆς ἐξειδίκευσης, τῆς διάκρισης, τῆς ἀνισότητος. Θά μποροῦσε τό ἴδιο καλά πολλές μεγάλες εἰδικές πρόοδοι νά συντελεστοῦν δίχως νά ἔχουν σάν ἀποτέλεσμα μιά γενική πρόοδο. Ἡ ἐναλλαγή ἀνάμεσα σέ μιά παγκόσμια μονοκαλλιέργεια καί μιά παραδοσιακή λύση γιά κάθε χώρα (πού δέ θά νάι μονάχα φολκλορική) εἶναι καί παραμένει τεχνική. Ἡ πλανητική ἔποχή πού ἀνοίγεται, τά κάνει ὅλα παγκόσμια μέσα καί διά μέσου τοῦ τέλους τοῦ φυσικοῦ καί ἱστορικοῦ κόσμου. Ἡ ἀκατάπαυστη ἀποπολιτογράφηση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ – μέσα σέ μιά διαρκή ἔλλειψη προσαρμοστικότητος – τά κάνει ὅλα ὀλοένα καί περισσότερο δυσνόητα καί θέτει τήν ἐρώτηση: ποιό εἶναι τό κατώφλι τῆς ἀποφυσικοποίησης; Γιά τήν ὥρα κυρίως πάει ὁ νοῦς μας στό γραφειοκρατικό σοσιαλισμό τοῦ Κράτους καί δέν ὀνειρεύομαστε τό δημοκρατικό σοσιαλισμό. Ἐάν κατορθώσουμε νά ταρρακουνήσουμε λιγάκι τή μυθολογική προστασία πιό πολύ ἀπό τήν ἰδεολογική, θά καταφέρουμε ἴσως νά σκεφτοῦμε τό γεγονός πώς πεπωμένο τῆς κάθε ἐπανάστασης εἶναι νά «ἀποτυχαίνει» στίς ὑψηλότες ἐμπνεύσεις τῆς, πράγμα πού θέβια δέ σημαίνει πώς δέ θά ἔπρεπε νά γίνει γιά νά πραγματώσει αὐτό πού μποροῦσε νά πραγματώσει. Οἱ ἀποτυχίες δέ μᾶς κάνουν παρόλα αὐτά νά σκεφτόμαστε; Ἄκόμα πιό δύσκολο εἶναι ν' ἀπαντήσουμε στήν ἐρώτηση τῆς κινήτριας μηχανῆς τοῦ ἱστορικοῦ κινήματος πού δέν ἔχει ἐρμηνευτεῖ ὡς τώρα παρά μόνο μυθολογικά (μέ τή θεολογία, τήν ἰδεαλιστική φιλοσοφία ἢ τόν ὑλιστικό ἀντι-ἰδεαλισμό). Τό δίχως ἄλλο, ὑπάρχουν ἀκόμα ὅλοι αὐτοί πού μὴν ἔχοντας προσανατολιστεῖ στό μυθολογικόν ὀρίζοντα τῶν ὀριζόντων τοῦ κόσμου, ὀνειρεῦνται μιά γενική ἐπανάσταση. Δίχως νά σκίσουν τίς σημαίες πού ἀνεμίζουν στόν ὀριζόντά τους καί περιπλανώμενοι σέ ἰδεολογικές προσδοκίες. Γιατί δέν ἀρκεῖ νά μιλάς γιά τό λογικο-ἐπιστημολογικό, γιά τό οἰκονομικό - κοινωνικό - πολιτικό, ταιριασμένα μέ τό ψυχολογικό καί τό ψυχοπαθολογικό καί νά τά ζευγαρώνεις μέ τό βιοχημικό καί τό ψυχοκοσμικό γιά ν' ἀντιμετωπίσεις τήν ὀρθάνοιχτη ὀλότητα τοῦ Παιχνιδιοῦ τοῦ «εἶναι» καί σ'

ἐπέκταση, τὰ παιχνίδια τοῦ συνόλου τοῦ ὄντος. «Κάποιο πράγμα» πού δέν εἶναι οὔτε πράγμα οὔτε εἶναι, οὔτε παιχνίδι, βρίσκεται σέ δράση καί μᾶς παρακινεῖ μυθολογικά – καί τεχνολογικά ὄχι στό νά περιμένουμε ἕνα μυθολογικά καλύτερο μέλλον, ἀλλά αὐτές τίς τεχνοκατασκευές κι αὐτή τήν τεχνοκουλτούρα πού ἀπαιτεῖ τό πιό φανερό τμήμα τοῦ μέλλοντος, αὐτές τίς τεχνοκατασκευές κι αὐτή τήν τεχνοκουλτούρα πού μένουν μυθολογικά ἀξεκαθάριστες. Τί θά γίνει τότε μ' ὄλα τά ἄτομα καί τίς ἐπερχόμενες ομάδες; Εἶναι προορισμένοι, ὄλοι, νά φαγωθοῦν ἢ νά ξεναφτιαχτοῦν; Σύμφωνα μέ ποιά μυθολογική ἐφαπτόμενη θά μπορέσουν νά κινηθοῦν; καί θά τοῦς δοθεῖ ποτέ ἡ εὐκαιρία νά ξεπεράσουν τό μυθολογικόν ὄριζοντα; Ἄν τό «πνεῦμα» ἀναγνωρίζει «κάθε δύναμη» τῶν αἰτημάτων του καί τή δύναμή του τῆς ἄρνησης, πῶς μιά σκέψη πού δέν εἶναι μόνο ἡ κυρίως σκέψη τῆς σκέψης ἀλλά σκέψη σέ δράση πού θέτει ἐρωτήσεις σέ ὅτιδήποτε ὑπάρχει καθώς καί στόν ἑαυτό της, θά μπορούσε πέρα ἀπό τήν ἀρρώστια ἀπό τήν ὁποία «πεθαίνει» ὁ πολιτισμός μας, νά ξεχυθεῖ σ' ἕναν ἀνοιχτό ὄριζοντα; Ὁ πολιτισμός «μας» εἶναι ἔτοιμος νά συντάξει τή διαθήκη του; Ἡ μεταφυσική πού δέν εἶναι οὔτε αἰτία οὔτε ἀποτέλεσμα ἀλλά μιά μηχανογραφία, ἐτοιμάζει ἐπίσης τήν ἀνύψωσή της, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία δέ φαίνεται νά πεθαίνει καί ἡ μεταφυσική πληροφορεῖ πάντα τή φύση (la nature) τοῦ ἀνθρώπου. Καλούμαστε μ' ὄλα τοῦτα νά ξεπεράσουμε τή μοναξιά, ἔστω κι ἂν εἶναι παιδαριώδης. Ἡ ἐρώτηση παραμένει: Πῶς νά γίνουμε γενόμενα στήν καρδιά μᾶς ἐξασθενημένης ἀνθρωπότητας, δίχως νά θυσιάσουμε κάτι στίς μυθολογίες τῶν ἐναλλαγῶν;

Ὅπως καί νά'χει τό πράγμα, καμιά ἐπιστροφή πρὸς τά πίσω τῆς στερεωμένης μεταφυσικῆς πού εἶναι ὁ τεχνοεπιστημονικός κόσμος, δέ μοιάζει νά'χει προβλεφεῖ. Ἐπομένως τί μᾶς ἀπομένει; Νά πάμε πρὸς τά «μπρός»; Μέ τό μικρότερο δυνατό ποσοστό μυθολογίας; Βοηθημένοι ἀπό μιά σκέψη πού οἰκοδομεῖ ἕνα θεωρητικό – καί – πρακτικό λόγο καί γνωρίζοντας τόν τρόπο νά ἐλευθερωθοῦμε ἀπό θεωρητικά σύννεφα καί πρακτικά ἐμπόδια; Ἄναγνωρίζοντας τό ἀμετάβλητο καί καταλαβαίνοντας τίς ἀλλαγές; Αὐτό γιά τό ὁποῖο μιλάμε ἀποτελεῖται ἀπό τή σχηματοποίηση τῆς τάξης τῆς σκέψης, τῶν γνώσεων, τῶν συνθηκῶν τοῦ «ἀντικείμενου» καί τήν τάξη τῶν πραγμάτων «αὐτά καθαυτά». Ἄλλά πῶς, κάνοντας κάτι τέτοιο, δέ θά πέσουμε στίς στέρες καί λεπτές παγίδες τοῦ μυθολογικοῦ; Κυρίως τώρα πού ἡ μή ἔκλειψη καί ἡ ἔκλειψη ταυτόχρονα εἶναι κρυφές, ἀνάλογα μέ τήν τάξη τοῦ κυρίαρχου ἀπό πρῖν καιροῦ καί τῆς

κυρίαρχης και υποκείμενης μυθολογίας του.

Τά λανθάνοντα υπονοούμενα της ανθρώπινης άνησυχίας δέν έμποδίζουν τούς άνθρωπους νά πιστεύουν όντο-μυθο-λογικά και μέσα σ' έναν όρίζοντα ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο, πώς τό ξεδίπλωμα τού παιχνιδιού της περιπλάνησης (πού τό καταλαβαίνουμε πλατιά δηλαδή μέ ανθρωπολογικό και κοινωνιολογικό τρόπο) υπονοεί τήν ανάπτυξη κάποιου πράγματος πού στήν ανάπτυξή του ήταν ή διασταύρωση ενός άπόμακρου σπέρματος, ή έξήγηση μιās υπονοούμενης προϋπόθεσης. Λέμε *ανάπτυξη* αυτό πού κάποτε λεγόταν πρόοδος. Αυτή ή ανάπτυξη πρέπει, πιστεύουμε, νά διασφαλίζει ένα προοδευτικά άνερχόμενο μέλλον της τεχνικής, της έπιστήμης και της συνείδησης. 'Η σφαιρικότητα της ανθρωπότητας, και όλες οι σφαιρικές κοινωνίες πού τήν άποτελούν, χτίζει αυτό τό πάν πού θεωρείται πρόοδος. 'Υπερασπιστές και πολέμοι της ίδιας ιδεολογικής μεταλλοδίφησης περπατούν πάνω στον ίδιο δρόμο. 'Η «ανθρώπινή αλήθεια» γνωρίζει έτσι σάν άπόλυτη υποκειμενικότητα και σά θέληση της θέλησης τό τελευταίο της στάδιο. Δέν είναι λοιπόν καθόλου παράξενο πού δέν υπάρχει ούτε μιá σύλληψη της αλλαγής της κοινωνίας, της κοινωνίας πού δέν άποτελεί τίποτε άλλο παρά τήν άπόλυτη κοινωνικοποίηση της άπόλυτης υποκειμενικότητας και των δελεασμάτων της. 'Ο άνθρωπος φαντάζεται πώς θά γίνει ό έαυτός του. Μετά τό θάνατο της φύσης και τό θάνατο τού Θεού ό άνθρωπος δέν μπορεί παρά νά γυρίζει γύρω άπό τήν ανθρωπότητά του κι ή ανθρωπότητα γύρω άπό τόν έαυτό της. Αυτή ή μικρή φορητή μυθολογία μέ τή μικρή κοπερνίκεια επανάστασή της άρνιέται κάθε ύπεροχή, ύπαγορεύοντας στήν ανθρωπότητα καθήκοντα πολύ σταθερά. Ποιός ακόμα άγνοεί πώς τό τίποτε δέν έγινε και δέ γίνεται όπως τό'χουμε προβλέψει; Τό μεγάλο εργαλείο της πρωτεϊκής τεχνοοικοδόμησης θέλει ν' αντιδράσει στήν κοσμική φύση και στήν ανθρώπινη κοινωνία. Στο ρεύμα της πράξης της αναπτύσσονται όμως μυθολογίες, ούτοπίες, ιδεολογίες πού πλανιούνται πάνω άπό τήν πράξη της τεχνικής ματαιολογίας –μά κι όλα είναι μπερδεμένα – σάν τό φυσικό και θείο πεπρωμένο πού πλανιόταν κάποτε πάνω άπό τήν ανθρωπότητα, καταπιέζοντάς την. Οί σύγχρονες υπερδυνάμεις δέν είναι βεβαίως λιγότερο άπομακρυσμένες άπό τίς αρχαίες. 'Ομοιομορφία και διαλυτικές κρίσεις πού χαρακτηρίζουν τίς βιομηχανικές κοινωνίες κι ακόμα περισσότερο τήν τεχνική παγκοσμιοότητα, περπατάνε χέρι χέρι, και ή ιδιοτέλεια των πλεονεκτημάτων και των προνομίων άντιμάχεται τήν τεχνοεπισημονική παγκοσμιοότητα.

Ἡ ἀνθρωπότητα στό σύνολό της εἶναι ἄξια νά καταλάβει αὐτό πού τῆς συμβαίνει, μ' ἕναν τρόπο ἀλλιώτικο ἀπό τόν ὄντο-μυθολογικό; (Ὀντο-μυθο-λογικός εἶναι ὁ ὀρίζοντας πού ἀφήνει νά φανεῖ τό παιχνίδι τοῦ κάθε τί πού ὑπάρχει καί ὄλων τῶν ἀτομικῶν παιχνιδιῶν μέσα σέ ἕνα ὀρισμένο ἢ ἀκαθόριστο φῶς. Ἡ ὑπερ-ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, σέ πλήρη ἀνάπτυξη, ἢ πολλαπλή σέ σχῆμα δυστυχία μέσ στήν ἀφθονία, μᾶς προσφέρουν κάτι γιά νά σκεφτοῦμε; Ὅλες οἱ αἰρετικές θεωρίες θέλουν νά παρουσιάζονται σάν ἡ τελευταία ἐρμηνεία καί ἡ μόνη ἀξιόλογη θεραπεία τῆς ἀνθρώπινης περιπέτειας. Μένουν κλειστές στό πρόβλημα τοῦ Κόσμου. Μέ μία σκέψη πού διερευνᾷ τούς ὀρίζοντας τοῦ Κόσμου, τό παιχνίδι τοῦ Χρόνου, δέ θέλει σχεδόν κανέναν. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, οἱ διασταυρωμένοι διαξιφισμοί – ὄλων τῶν εἰδῶν – τοῦ γυρίζουν τήν πλάτη, καί τό πλανητικό μέλλον τοῦ κόσμου μοιάζει νά συνοψίζεται στήν (ἀκρωτηριασμένη) ὀλότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ ἱστορικοῦ μέλλοντος. Κι αὐτοί ἀκόμα οἱ διαξιφισμοί στέκουν μεταμφιεσμένοι. Δέν τολμᾶμε, παρά πολύ σπάνια τῆ μεγαλύτερη ἀν εἶναι δυνατό μέρα ν' ἀφήσουμε τίς διαφωνίες νά ξεσπάσουν – ὄλες τίς διαφωνίες – ἀνάμεσα στίς θεωρητικές ἀρχές καί στούς πρακτικούς τρόπους. Μένει ἔτσι πάντα ἀρκετή ἀνακολουθία γιατί τό «ὑπόλοιπο» περνᾷ ἀνώδυνα μέσα στό φανταστικό. Ἡ ἄρνηση τοῦ τεχνικοῦ κόσμου δέν ὀρθώνεται μέ ἀξεδιάλυτη σκέψη καί πράξη. Ἐξακολουθοῦμε νά πιστεύουμε στήν πρόοδο καί ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, θεωρώντας τα ὄλα ἀσαφῆ, δέ γνωρίζει καινούριο ξαναξέκινημα. Ἡ μικρή μυθολογία εἶναι σύντομη καί δέ σκοτιζόμαστε καί πολύ γιά τήν παρεμβολή τοῦ μυθολογικοῦ ὀρίζοντα σ' ἕναν ἀρκετά πλατύτερο ὀρίζοντα. Δίχως νά'χουμε ἐξερευνήσει τό χρόνο καί τό παιχνίδι του, ἐπιμένουμε νά κάνουμε τό χρόνο μετρημένο καί ὑπολογισμένο καί τό παιχνίδι μιάν ἀνθρώπινη διασκέδαση. Ὁ Χρόνος μᾶς «ἐκδικιέται» θρυμματίζοντάς μας, ἀφοῦ δέν ἀναγκάσαμε τό εἶναι του νά γίνει τίποτα ἄλλο ἀπό μιά μηχανή πού αὐξομειώνεται.

Σκεφτόμαστε συχνά πῶς ὁ παρῶν χρόνος ἐλευθερώνεται ἀπό συννεφιασμένες θεωρίες καί ἀνοίγει τό πεδίο γιά τήν ξεκαθαρισμένη πράξη: τήν πράξη τῆς σφαιρικής ἐργασίας, τῆς τεχνολογικής ἐργασίας, προῖόν ἑνός παιχνιδιοῦ βασισμένου στόν ἑαυτό του περιλαμβανόμενου στήν ἐργασία τῆς ἐπιστήμης πού ἀκολουθεῖ τῆ σιωπηλή καί πραγματωμένη φιλοσοφία. Αὐτή ἡ πράξη τῆς ἐργασίας ὄσο καί

τό προϊόν θά ἐνσάρκωνε – ὄχι δίχως θριαμβολογίες – τήν *ποίησιν* καί τή *θεωρία*. Ἡ πρακτική θά τά καταδρόχθιζε ἐπομένως ὄλα, καί ἡ ἀνάγκη νά σκεφτόμαστε καί νά δημιουργοῦμε θά ἐξαρτιόταν ἀπ' αὐτήν. Θά ῥθει κι ἡ στιγμή γι' αὐτή τή «μυθολογία». Θά φορτωθεῖ τή μονο-τρισδιάστατη ὁλότητα τοῦ περασμένου, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος χρόνου πού μᾶς περιέχει. Τί θά γίνει μέ τόν πανχρονικό χρόνο, μέ τό χρόνο τοῦ ὄντος τοῦ γίνεσθαι, μέ τό χρόνο τοῦ κόσμου, μέ τό παιχνίδι τοῦ χρόνου; Ἡ ἐρώτηση δέν μπορεῖ νά τεθεῖ δίχως νά μπεῖ στή μέση τὸ πρόβλημα τοῦ *μηδέν*. Τοῦ μηδενός πού «εἶναι», πού δέν εἶναι μονάχα τίποτε, ὅπως τό θέλει ὁ μηδενισμός. Αὐτό τό μηδενισμένο μηδέν μποροῦμε νά τό ἀντιληφθοῦμε μ' ἕναν ἄλλο τρόπο ἐκτός ἀπό τό μυθολογικό ἢ, ἀκόμα περισσότερο, μέ τή δοήθεια μιᾶς ἀρνητικῆς ὄντο-μυθολογίας; Ἡ πείρα καί ἡ σκέψη τοῦ μηδενός ὑπάρχουν ἀκόμα μεταδι-βασμένα μέσα μας. Ὅταν ἀποφασίσουμε ν' ἀποτινάξουμε μερικά πιστεύω πού ἐπιμένουν στήν ἔλλειψη κατανόησης, θά ἴμαστε κομμάτι περισσότερο ἔτοιμοι ν' ἀντιμετωπίσουμε τό μηδέν – μέ καί δίχως μυθολογία. Τό Εἶναι - Μηδέν, τό Ὅλο - Τίποτε, νά τό παιχνίδι πού παίζεται μπρός στίς ἀμπαρωμένες πόρτες μας καί στό ἐσωτερικό τῶν ἄδειων σπιτικῶν μας. Ἄν δέν μποροῦμε νά κάνουμε τίποτα γι' αὐτό τό παιχνίδι, οὔτε ἐμπειρικά οὔτε μυθολογικά, αὐτό μᾶς κάνει ὅπως θέλει, δίχως νά χρειάζεται νά βρεῖ ἀνάμεσα σ' ὄλα αὐτό πού ὑπάρχει ἢ ἐξαφανίζεται. Πέρα ἀπό τό κενό τῆς ζωῆς μας καί τή χοάνη τοῦ ἀπάνθρωπου κόσμου, πρέπει νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπό τό ὄντο-μυθο-λογικό παιχνίδι καί νά ἐφαρμόσουμε αὐτήν τή λαϊκή ἔκδοση τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου. Πρέπει τοὺς εἰδικούς κόσμους, ἀνθρώπινους καί κοινωνικούς, σύμφωνα μέ τοὺς ὁποίους μετατρέπομε τό παιχνίδι τοῦ κόσμου νά τοὺς παραβοῦμε καί νά τοὺς ξεπεράσουμε, μιά φορά σύμφωνα μέ τήν κατεύθυνση τοῦ ἴδιου τοῦ μυθολογικοῦ ὀρίζοντα, μιά φορά σύμφωνα μέ τήν κατεύθυνση ὄλων τῶν ὄντομυθολογικῶν διαστάσεων τοῦ κόσμου πού χάνονται μέσα στοὺς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου καί μιά τρίτη φορά γιὰ νά πραγματοποιήσουμε ἕνα ἀνοιγμα μέσα ἀπ' ὄλα αὐτά πού σκεπάζουν σάν ὀπτασία τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Ἄν ἡ ὀρθολογικότητα εἶναι ἀπό μόνη της μιά ἀπό τίς φόρμες τῆς μυθολογικοποίησης καί ἂν ἡ τεχνολογία εἶναι κατά κάποιον τρόπο δεμένη μέ τή μυθολογία – ὅταν ὁ ὄντο-μυθο-τεχνο-λογικός ὀρίζοντας μπλέκεται μέ τόν ὀρίζοντα τοῦ κόσμου –, τότε μπαίνει ἡ ἐρώτηση: ποῖο εἶναι αὐτό πού δέν εἶναι μυθολογικό; Ἡ σκέψη πού θά ἐξέταζε αὐτή τήν ἐρώτηση καί τήν ἀντίστοιχη πράξη της θά ξεσκέπαζε ἀκόμα περισ-

σότερο τό μυθολογικόν ὀρίζοντα πού ὀλοένα ξεφεύγει καθώς ἔμεῖς
«προχωρᾶμε».

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΗΤΗ*

* Διάλεξη πού δόθηκε στις 2 Σεπτέμβρη του 1971, στο πανεπιστήμιο του Μόντρεαλ, στα πλαίσια του 15ου συνεδρίου της Έταιρείας της κοινωνίας των γάλλων φιλοσόφων, και στις 21 του Οκτώβρη τό 1972 στη φλαμανδική Έταιρεία φιλοσοφίας, του ανεξάρτητου πανεπιστήμιου των Βρυξελλών. Δημοσιεύτηκε στις εκθέσεις του συνεδρίου, «*Η επικοινωνία*» τεύχος 2, Μόντρεαλ, 1973. Αυτό τό κείμενο καθώς και τά ήδη εκδοθέντα πού ακολουθοῦν, ἔχουν διαλεχτεῖ ἐδῶ μ' ἐλάχιστες μετατροπές.

Τό ἐπάγγελμα τοῦ στοχαστῆ δέ συμπέφτει μέ τό ἐπάγγελμα τοῦ συγγραφέα ἢ τοῦ διανοοῦμενου, τοῦ σοφοῦ ἢ τοῦ καθηγητῆ (ἔστω κι ἂν εἶναι καθηγητής τῆς φιλοσοφίας). Εἶναι εἰδικό παρόλο πού ἢ ἔξ' αἰτίας τοῦ ὅτι ἀποβλέπει στήν παγκοσμότητα. Τή σκεφτόμενη παγκοσμότητα. Ὁ στοχαστής λέει καί σκέφτεται, μαθαίνει καί διδάσκει τό "Ἐν-Ὅλο ἀπ' ὅπου ξεπηδᾶνε ὄλα καί ὅπου ἐνώνονται ὄλα. Σάν στοχαστής βρῖσκεται ἀνάμεσα στή διαπίστωση τῆς δύναμης τοῦ κάθε τί πού ὑπάρχει καί τῆ θεμελιώδη ἀμφισβήτησή της, τήν ἐρώτησή του. Καμιά ἀπάντηση πού προέρχεται ἀπό μιά ὀποιαδήποτε δύναμη δέν σταματάει τό ἐρωτηματολόγιό του; Βασικά, τό ἐρωτηματολόγιό του δέ γνωρίζει σύνορα, ἀλλά, σέ γενικές γραμμές, τά σύνορα μπαίνουν στή σκέψη του, πού ἄλλοι στοχαστές οἱ ὁποῖοι θά'ρθουν μετά ἀπ' αὐτόν, θά προσπαθήσουν νά ἀπλώσουν, καταλήγοντας κι αὐτοί ἐπίσης σ' ἄλλα σύνορα. Δεμένος ἀπό ὁμόνοια τοῦ εἶναι τοῦ γίνεσθαι, ὁ στοχαστής κατευθύνεται σθεναρά καί σκληρά, ὅταν ἀσκεῖ μ' ἐπάρκεια τό ἐπάγγελμά του, ὄχι πρὸς τίς ἰδέες, τά βιβλία, τοὺς ἀνθρώπους, τά γεγονότα, ἀλλά πρὸς τῆ σκέψη πού τόν ἀπαιτεῖ καί πού δικαιολογεῖ κάθε μιά κι ὅλες μαζί τίς σκέψεις του. Δέν εἶναι στοχαστής ἐκεῖνος πού συγκρίνει μονάχα τό λόγο (θεωρητικό) μέ τῆ βιωσιμότητα (πρακτική) ἀλλά ἐκεῖνος πού ἀναγκάζει, μέσα ἀπ' αὐτόν, νά ξεπηδήσει ἡ βιωσιμότητα τῆς γλώσσας καί τῆς σκέψης. Ἡ κεντρική σκέψη οὔτε διαλύεται οὔτε ἀναιρεῖται: οὔτε λογικά οὔτε ἐμπειρικά. Εἰσβάλλοντας ἀπό τήν ἀρχή τοῦ παιγνιδιοῦ στό κάθε τί πού ὑπάρχει – γινόμενο – ἀναγνωρίζεται παράκαιρα. Παρόλο πού βρῖσκονταν σέ δράση εὐθύς ἔξαρχῆς. Ἐκεῖ ἐδρεῖται τό παράδοξο τῆς κυκλικότητάς της. Μιά ἐλικοειδῆς κυκλικότητα. Ὁλοκληρωτική (ἀθροιστική) καί διαλυτική

(καταστρεπτική) ταυτόχρονα, ένωτική και διασταλτική, ή σκέψη που υπερασπίζεται τό έπάγγελμα του στοχαστή ακολουθεϊ όλα αυτά που ή καταγωγή τους (και τό μυστικό), αν όχι οι πολλαπλές καταγωγές (και τά μυστικά), μέ πολλούς τρόπους έρμηνευμένα, χάνονται στο λαβύρινθο του κόσμου που έρμηνεύεται από τή σκέψη. Οί στοχαστές εξακολουθούν νά στέκουν πάνω από τά λόγια τους και τίς σκέψεις τους, τά πάθη τους και τίς πράξεις τους; Και ναι και όχι. Συμφωνούν μέ τή λάμψη τής ανάγκης και ανοίγονται σ' αυτό που υπάρχει μέσα τους και κυνηγάει μονάχο του. Οί πιά τολμηροί ανάμεσά τους ξέρουν μέ σίγουρη γνώση πώς δέν υπάρχει τόπος που νά πραγματώνει τό «ιδεώδες» (έκχυδαισμένη έννοια κι αυτό). Άφήνουν στους άλλους, τίς ούτοπίες, στους στοχαστές που ύπόσχονται ένα καλύτερο μέλλον και που, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, έχουν και πολύ περισσότερη έπιτυχία. Αυτόι ικανοποιούνται στο νά μήν έχουν τόπο, στο νά είναι άτοποι, μή τοπολογικοί στοχαστές.

Έχουν κάποιο χρόνο; Ποιόν; Παιδιά, χωρίς καμιάν άμφιβολία, του καιρού τους, που αυτοί κυρίως τόν, έκφράζουν» επικαλούνται κάποιο χρόνο που δέν είναι ούτε ο χρόνος του παρελθόντος, ούτε ο χρόνος του παρόντος, ούτε ο χρόνος του μέλλοντος. Μοιάζει σά νά διασχίζουν τό χρόνο που τούς διασχίζει, δίχως ποτέ νά συναντήσουν έντελώς τήν τυχερή στιγμή. Έχοντας φτάσει πολύ νωρίς για τούς σύγχρονους και άναγνωρισμένοι πολύ άργά από τίς μελλοντικές γενιές, όταν πιά έχουν γίνει άβλαβείς, είναι κατά κάποιο τρόπο όντα μή χρονολογικά. Ξέρουν νά εισχωρούν σ' όλη τήν άνησυχία και σ' όλη τήν κούραση του ανθρώπινου γένους – που άποτελούν κομμάτι του – αντιμετωπίζοντάς το μέσα σ' ένα κράμα οϊκτου και έπαρσης. Καταλήγουν έτσι περισσότερο σέ μιά όπλισμένη ειρήνη παρά σέ μιά ειρήνευση – κι αυτό μπορεί νά συμβεί επίσης – και πετυχαίνουν καμιά φορά νά φτάσουν στή φρόνηση τής άπόλυτης γνώσης. Αντιμετωπίζοντας χωρίς άνάπαυλα τό ψέμα που μέσα του ζούν ή άνθρωπότητα και ο κάθε άνθρωπος μεμονωμένα (που περνιέται για άληθινός και πραγματικός άνθρωπος) για νά έξασφαλίσει τίς συνήθειές τους και τήν ήσυχία τους, ο στοχαστής δέν ξέρει ποτέ του πολύ καλά τί νά τήν κάμει αυτή τήν άνθρώπινη μετριότητα που δέν αφήνεται νά ξυπνήσει από τό δνειρό της και που μέσα της οί κορυφές του άνθρώπου παίρνουν μέρος ισότιμα. Ο στοχαστής δέ μένει άναίσθητος μπρός στα κυρίαρχα παιχνίδια τής έποχής «του»: τά θεωρητικά – και – πρακτικά παιχνίδια. Εύτυχισμένος αν καταφέρει νά τά παρατηρήσει – παίρνοντας μέρος σ'

αυτά, έρχοντας συχνά – μ' αείσιο μάτι. Γιατί τά δυό ζώα του στοχαστή είναι ό άετός και τό φίδι. Είναι άετός πού πετάει και φίδι πού σέρνεται. Τό καθήκον του μοιάζει νά'ναι άκόμη πιό δύσκολο έδώ κι άρκετό καιρό. Όλοι οί συνηθισμένοι δρόμοι είναι κλεισμένοι δηλαδή και δέν υπάρχουν άλλοι έντελώς καινούριοι: αυτό πού θεωρούνταν φυσικό είναι άποφυσικοποιημένο, τό πραγματικό είναι άπραγματοποίητο, τό ιστορικό πήρε κάποιο τέλος. Παρόλα αυτά τό όμοιο δέν παύει νά ύπονοιεί τήν άρνησή του, πράγμα πού δέν τό όδηγει στήν άλλοίωση (Στό έσωτερικό του έαυτού του τό "Όμοιο ένώνει τήν ταυτότητα και τήν άρνηση). Έπιτρέπεται στόν στοχαστή ν' άποκαλύπτει στά όντα τούς κανόνες του παιχνιδιού πού τά κυβερνούν, άκόμα κι όταν αυτοί πού κυβερνιούνται δέ θέλουν νά τούς δεχτούν. Κάνοντάς το, οί στοχαστές ύποκύπτουν έτσι – έν μέρει; – στίς ψευδαισθήσεις των άτόμων σάν άτομα πού είναι και στίς ψευδαισθήσεις των έποχών στίς όποίες ζούνε. Θά καταφέρουν νά έλέγξουν αυτό πού τούς κατευθύνει και κατευθύνει έξίσου και τούς άλλους; Και βέβαια όχι. Έποκύπτουν σ' Αυτό πού πρέπει νά ύποκύψουν. Άν και σαφέστατα πέρα από τό κοινό των θνητών – δίχως γι' αυτό νά πετυχαίνουν νά λύσουν τό πρόβλημα τής ιεραρχίας –, είναι ταυτόχρονα παγιδευμένοι στήν ανθρώπινη μετριότητα πού κυβερνάει και κυβερνιέται. Δέν ξεφεύγουν λοιπόν από τίς έπίμονες παρακκλήσεις πού επιβάλλουν αυτό πού ύπάρχει, άκόμα κι όταν, από καιρό σέ καιρό, καταλήγουν νά τίς σκέφτονται. Γιατί είναι επίσης όντα τής άπόστασης. Οί στοχαστές ένώ είναι έτσι δέ συγχωνεύονται άπαραίτητα στους θύσανους των διαμαρτυρόμενων πού θεωρούν πάντα τή δύναμη πολύ κονφορμιστρια. Και ξέρουν πολύ καλά πώς οί φιλονικίες άποζημιώνονται. Τό πρόβλημα τής ευθύνης τους μένει άκέραιο. Έστω κι άν δέν έχουν ξεπεράσει τό θαθμό τής ευθύνης (τους) μέ μιά στάση σ' άλήθεια ευθυμη (άλλά όχι γελοία) και σοβαρή (άλλά όχι τραγική), ξέρουν πώς δέν μπορούν νά υπερεκτιμήσουν τήν έπιρροή (άμεση) τής σκέψης τους πάνω σ' ότιδήποτε. Γιατί ή δύναμη τής σκέψης πού έρχεται από δυνάμεις πού κατοικούν πέρα άπ' αυτό πού κυριαρχεί, πάει πιό πέρα, δίχως νά καταφέρει νά εισχωρήσει από τή μιά ως τήν άλλη άκρη σ' αυτό πού πραγματικά ύπάρχει. Όσο για τό καινούριο, δουλειά του στοχαστή είναι νά γνωρίζει πώς τό διαφορετικό δέν είναι τό αντίθετο του παλιού έστω και άν ξεχωρίζει από τό αυθεντικό.

Τί μελετοῦν οἱ στοχαστές; Οἱ στοχαστές εἶναι τρομερά σπάνιοι – μερικοί στοὺς χίλιους; – καὶ σκέφτονται αὐτό πού μένει σπάνιο, ἔστω κι ἂν λιμνάζουμε σ' αὐτό. Δηλαδή τὸ *Παιχνίδι*. Μελετοῦν τὸ μυθολογικὸ παιχνίδι – μέ ὄλη τὴ σημασία τοῦ ὄρου – πού κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ ὄντο-θεο-λογικὸ παιχνίδι καὶ πίσω, ἀπὸ τὸ κοσμικο-ανθρωπο-ιστορικὸ παιχνίδι στὴ συνέχεια. Εἶναι δύσκολο νὰ ἀπορρίψεις τοῦτο τὸ παιχνίδι. Ἔτσι κι ἄλλιῶς δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ἀπορρίψουμε ἂν μπορέσουμε νὰ κάνουμε τὴ σκέψη ἕνα δικαίωμα κοιτάγματος πάνω στοῦ σύνολο τῶν πραγμάτων. Πρέπει νὰ τοῦ θέσουμε αἰτήματα ἀκόμα πιὸ ὑψηλά καὶ πιὸ ὀρθά. Τὸ παιχνίδι πού ἐξετάζουμε συνίσταται στοῦ ν' ἀκολουθήσουμε τ' ἀχνάρια ἀπὸ τὴν πρώτη του μορφή στὸν Ἡράκλειτο μέσα ἀπὸ τοὺς Πλάτωνα – Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἰουδαϊκὸ - χριστιανισμό, μέχρι τὸν Χέγκελ - Μάρξ, Νίτσε καὶ Χάιντεγγερ. Ταυτόχρονα μέ τὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ ρεύματος – τοῦ ρεύματος – δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονός πὼς αὐτὸ τὸ ἴδιο ρεῦμα διαιρεῖται στὰ δύο. Ὑπάρχει ἕνα ρεῦμα πού ξεκινάει ἀπὸ τὸν Παρμενίδη καὶ τὸν Πλάτωνα, περνáει μέσα ἀπὸ τὸν Κάντ καὶ φτάνει στὸν Χάιντεγγερ. Εἶναι τὸ ρεῦμα τῆς σκέψης τοῦ ὄντος. Ὑπάρχει καὶ τὸ ἄλλο ρεῦμα πού ξεκινάει ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο (καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, περνáει μέσα ἀπὸ τοὺς Χέγκελ - Μάρξ καὶ φτάνει στὸν Νίτσε. Εἶναι ἡ σκέψη τοῦ Παιχνιδιοῦ (τοῦ χρόνου) τοῦ κόσμου. Μπορεῖ νὰ συμβεῖ στοῦ πρώτο ρεῦμα νὰ σκεφτεῖ τὸ παιχνίδι: πρόκειται τότε γιὰ τὸ παιχνίδι τοῦ εἶναι. Τὸ ἄλλο ρεῦμα σκέφτεται κι αὐτὸ ἐπίσης τὸ ὄν: σάν ἀστερισμὸ τοῦ Παιχνιδιοῦ.

Τὸ ρεῦμα τοῦ Παρμενίδη ἐξετάζει τὴ διαφορὰ: διαφορὰ ἀνάμεσα στοῦ εἶναι καὶ στοῦ ὄν, στὴν ἀλήθεια καὶ τὴ γνώμη. Τὸ ρεῦμα τοῦ Ἡράκλειτου σκέφτεται τὴ συγχώνευση: τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, καὶ ἔτσι καταλήγουμε νὰ σκεφτοῦμε τὴν ἀλήθεια σὰ διαμόρφωση τῆς περιπλάνησης. (Ἡ σκέψη τοῦ παιχιδιοῦ τοῦ κόσμου – αὐτοῦ τοῦ παιχιδιοῦ πού δὲν εἶναι κάτι πού ὑπάρχει – δὲ σημαίνει κιόλας πὼς ὄλα εἶναι παιχνίδι σὲ σχέση μέ κάτι ἄλλο). Σήμερα τὸ πεπρωμένο τῆς σκέψης συνοψίζεται σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση: ἡ ἐρώτηση τῆς σκέψης πού ἀντιμετωπίζει τὸ παιχνίδι τοῦ κόσμου θέτει τὸ βασικὸ πρόβλημα ἔστω κι ἂν τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀγνοεῖται ἀπὸ τίς τάσεις τῆς τεχνοκρατικῆς σκέψης; Τὸ παιχνίδι ξεπερνáει τὴν ἀνθρωπότητα πού, μέ τὴ σειρά της, ἀναπληρώνει τὴν ἰδέα τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας. Τὸ παιχνίδι δὲν εἶναι μόνο ἢ κατὰ κύριο λόγο μελλοντικὸ, ὅπως ἐπιχειρεῖ νὰ κάνει πιστευτὸ ἢ

σύγχρονη και φουτουριστική οὐτοπία πού αλλάζει ή μεταφυσική. Τό παιχνίδι τοῦ κόσμου – ἐκτελείται ἀπό τότε πού ὁ κόσμος εἶναι κόσμος, και μέχρι τό τέλος τοῦ κόσμου, μ' αὐτή τήν ἀπελπισμένη ἀρρηγία πού εἶναι ὁ κλήρος ὄλων τῶν ἐκπληρώσεων. Ταυτόχρονα τό παιχνίδι αὐτό ἔχει ἕνα τέτοιο προχώρημα πού γίνεται ἀπιαστο. Ταυτόχρονα, ὑπάρχουν ὄλα αὐτά πού δέν μποροῦν (πιά) νά παγι- δευτοῦν μέσα στό χρόνο. Γιατί τώρα πιά τό παιχνίδι τοῦ χρόνου εἶναι ἐκεῖνο πού προσφέρει τήν εὐκαιρία γιά σκέψη, πιάνοντας ὄσο γίνεται περισσότερο, τό αἰσθητό, τό ξεχωριστό, τό μοναδικό γιά νά τό ἑνώσει – μέσα ἀπό τό παιχνίδι τῆς ἄμησης γνώσης – μέ τήν ἐποικοδομητική ἐργασία τῆς ἔννοιας πού ἑνώνει, ἀφημένο νά ξεπε- ραστεῖ ἀπ' αὐτές, τίς ἀναλυτικές και συνάμα συνθετικές σκέψεις. Παράλληλα, ὁ στοχαστής δέν μπορεῖ νά μήν εἶναι ὑπερβολικά εὐαίσθητος στίς στοργικές διαθέσεις, στούς μουσικούς τονισμούς, στίς συγχορδίες τῶν ἀτόμων και τῶν ἐποχῶν, στόν εὐαίσθητο τρόπο τους νά ζοῦν, νά σκοτώνουν και νά θανατώνουν τό χρόνο. Ἡ πίστη τοῦ στοχαστή εἶναι ή σκέψη; Κι αὐτός εἶναι ἕνα ὄν μέ πίστη; Ἐνα εἶδος σφαιρικής και προσανατολισμένης πίστεως ἀγκα- λιάζει και κινητοποιεῖ, μέ τήν εἴσοδο τοῦ παιχνιδιοῦ, κάθε σκέψη. Αὐτό δέ σημαίνει πώς ή σκέψη εἶναι ἕνα εἶδος πίστεως. Γιατί, ὄσο πῶ ριζική και ἔντονη εἶναι αὐτή ή σκέψη – και μονάχα διαν εἶναι κάτι τέτοιο, πράγμα πού συμβαίνει πολύ σπάνια –, τόσο και πῶ πολύ γκρεμίζει ὄλα τά κτίρια τῆς πίστεως εἰσχωρώντας μέσα τους, κατοικώντας τα ἐπίσης, τίς πῶ πολλές φορές. Κι αὐτοί ἀκόμα οἱ πῶ ριζοσπαστικοί στοχαστές, ξεκινώντας ἀπό ἕνα εἶδος πίστεως καταλήγουν πάλι στήν ἴδια ή σέ μιά «διαφορετική» πίστη, γυ- ρεύοντας ἕνα συμπέρασμα στήν ἀναζήτησή τους, ἕνα εἰρηνικό λι- μάνι, μιά ἀνώτατη προστασία. Χιλιετηρίδες ὄλόκληρες, αὐτή ή πί- στη ἦταν στερεωμένη στήν ἔννοια τοῦ θεοῦ ή στό Θεό. Στή συν- ἔχεια, ὁ ἄνθρωπος και ή ἀνθρωπότητα εἶναι αὐτοί πού ἔγιναν ὑποκείμενα και ἀντικείμενα τῆς ἀναπληρωματικῆς πίστεως: ἔτσι πει- ραματιζόμαστε ἀφήνοντάς την πολύ ξοδεμένη, μέ τήν πίστη στόν ἀνθρωπισμό πού ἀπό θεωρητική ἔγινε πρακτική και πού καταλήγει στήν πίστη μέσα στό σοσιαλισμό. Τό ξαναλέμε: εἶναι τρομερά σπά- νιοι οἱ μελετητές, ἄν ὑπάρχουν, πού δέ βροῖσκουν κάποιο τελικό λιμάνι νά δέσουν, μέ μιά πίστη μ' ἀρχή και τέλος, μιά πίστη πού τή «στοχάζονται» σά φυσική, θεία, ἀνθρώπινη, κοινωνική. Τό ἐπάγγελμα τοῦ στοχαστή εἶναι σχεδόν ἀσυγκράτητο γι' αὐτόν πού τοῦ ἀφιερώνεται. Γυρνάει συνέχεια σ' ἄλλο πράγμα: τήν πίστη στή ρητορική τοῦ λόγου και/ή τῆς γραφῆς και σ' ὄλα τά ἀντιρητορικά

ἐπακόλουθα. Τὴν πίστη στήν ἐπιστημονική, τεχνοποιημένη καί τυποποιημένη γνώση, τὴν πίστη στήν πολιτική πράξη πού θεωρεῖ τὸν ἑαυτό της χειραφετημένο. Ἔς πάρουμε ἓνα παράδειγμα μόνο: πόσο λίγο ἢ σκέψη κατοικεῖ στὶς μέρες μας – περιμένοντας πάντα καλύτερες μέρες – μέσα στήν πίστη στοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἔτσι οἱ διανοούμενοι πού κάνουν δῆθεν πῶς σκέφτονται, ἐνῶ δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ψηλαφοῦν τίς γενικές καί πιθανές ιδέες καί καταλήγουν τὸ πολύ - πολύ στοῦ νὰ σκέφτονται καί καμιά φορά, σπάνια, εἶναι σάν τούς ὑπάλλληλους τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐνῶ θὰ πρέπει ὁ μελετητὴς νὰ εἶναι ὁ τρελὸς τοῦ «σοσιαλισμοῦ» σὰ μελετητὴς «του» πού εἶναι. Περιτριγυρισμένοι λοιπὸν ἀπὸ τούς μύθους καί τὴ θρησκευτικότητα – καί ἐσωτερικεύοντάς τους – ἀπὸ ιδεολογίες περισσότερο ἢ λιγότερο πολιτικές – καί κάνοντάς τες ν' ἀντιδροῦν ἀκατάπαυστα –, οἱ σκέψεις πού προσφέρονται στὸν στοχαστὴ πού τὸ ἐπάγγελμά του συνίσταται στοῦ νὰ σκέφτεται, μένουν δραστήριες ἀλλὰ ξοδεμένες (δραστήριες λόγω τοῦ ὅτι εἶναι ξοδεμένες;). Ὁ ἀκτιβισμὸς τῆς ιδεολογίας ἢ μιὰ ἀπλή ἡρεμία, μοιάζει νὰ αὐτοεπιβάλλονται σκεπάζοντας ταυτόχρονα τίς ρίζες τους καί τὸν ὀρίζοντα. Κι ὅταν ὁ μελετητὴς ρωτᾷ – δίχως τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀναγνωρίσει – γιὰ τίς αἰτίες τοῦ ὄντος αὐτοῦ πού ὑπάρχει, προσπαθώντας νὰ τίς καταλάβει, βρῖσκεται καρφωμένος σὲ ἓνα μηχανήμα βασανιστηρίων, γιὰ νὰ καταλήξει ἀρκετὰ πιό ὕστερα, ὁ ιδεολογικὸς σημαιοφόρος μιᾶς θεωρητικῆς ἢ πρακτικῆς κίνησης πού τὸν ἐπικαλεῖται. Ἔτσι, ἡ ιδεολογία, δηλαδή ἓνα μὴ διαφανὲς σύνολο καμωμένο ἀπὸ ιδέες καί ιδεώδη πού δὲν ἐκφράζουν (σχεδὸν σὰ σέ σχέδιο) παρὰ ἀπὸ μίαν ἄποψη αὐτὸ πού ὑπάρχει, κρύβοντας τὸ ἄλλο, γέρνει πρὸς τὴ μεριά τῆς ἐργασίας τοῦ μελετητῆ. Γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τίς μυθολογίες, τίς θεβαιότητες ἢ τίς θεολογικο-θρησκευτικὲς ἐρωτήσεις, τίς ιδεολογικὲς παραμορφώσεις καί τίς πολιτικὲς ψευδαισθήσεις ἢ τὰ πολιτικὰ ψέματα, ὁ μελετητὴς δὲν μπορεῖ νὰ καταφύγει στὶς ἔρευνες καί τίς ἐπιστημονικὲς γνώσεις, στὶς μεθόδους της καί τὰ ἀποτελέσματά της. Γιατί; Πρῶτο γιατί οἱ θεωρούμενες ἐπιχειρήσεις, κατασκευές καί (τεχνο-) ἐπιστημονικὲς δραστηριότητες πηγάζουν κι αὐτές ἀπὸ μιὰ σκέψη. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μελετητῆ συνίσταται λοιπὸν, κι ἐδῶ ἐπίσης, στοῦ νὰ μείνει μέσα στοῦ στοιχείου του καί τὴ διάστασή του, κι ὄχι νὰ γυρεύει καταφύγιο μέσα σὲ στοιχεῖα κι ἀπομακρυσμένες διαστάσεις. Δεύτερο, γιατί τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μελετητῆ εἶναι νὰ βάζει ἐρωτήσεις σὲ ὅλα, ἐπομένως καί σὲ κάθε ἐπιστημονικὴ θεβαιότητα πού οἱ πολῦτιμες κατακτήσεις της ἀναθεωροῦνται ἀσταμάτητα. Τρίτο, ἀλλὰ ὄχι τελευταῖο σὲ σημασία,

γιατί οί επιστήμες – τεχνοποιημένες όλες – είναι απαραίτητα τμηματικές και μερικές – έστω κι αν δείχνουν και κατασκευάζουν μίαν άποψη του κάθε τί πού υπάρχει – , ενώ ή σκέψη του μελετητή είναι πολυδιάστατα και κυκλικά προσανατολισμένη στην όλότητα πού ρωτάμε. Ποιόν τύπο θά 'χει στό μέλλον, αυτή ή σκέψη; Μεταδιαλεκτική και ιστορικο-θεωρητική, ή πλανητική σκέψη της περιπλάνησης του παιχνιδιού του κόσμου θά μαζέψει όλα τά κομματα σ' ένα σύνολο πού θά έπιτρέπει πολλές απόψεις και τρόπους προσέγγισης, παίζοντας τό παιχνίδι του δυνατού άδύνατου και σπάζοντας τά μούτρα της πάνω σ' αυτό πού της δόθηκε νά σκεφτεί. Αυτό πού διακρίνει τό μελετητή απ' αυτόν πού πιστεύει πώς ζυμώνει τίς σκέψεις, είναι πώς μονάχα ό πρώτος σκέφτεται μέ συνάφεια και σχετικότητα, ακρίβεια και σθένος, εύρυχωρία και βαθύτητα: σκέφτεται όλες τίς σκέψεις και κάθε σκέψη ταυτόχρονα καθώς και τίς μετατοπίσεις τους. Μονάχα αυτό τό ύψος της σκέψης πού συνδέει τά πάντα σ' ένα συναρμολογημένο σύνολο του έπιτρέπει νά σκέφτεται τά συμβάντα όπως και τά διάφορα γεγονότα. Οί άλλοι, εκείνοι πού κάνουν πώς σκέφτονται αλλά πού δέν τό καταφέρνουν, κουνιούνται, έπιδέξια καμά φορά, στό τσίρκο των ποικιλιών, άδιάφοροι στη σκέψη της κυκλικότητας.

Γιά ν' άποφύγει τίς μαγικο-μυθικές, τίς θεολογικο-θρησκευτικές και ιδεολογικο-πολιτικές, τίς φιλολογικο - ρητορικές και τεχνικο - επιστημονικές παγίδες καθώς και τίς παγίδες της λογικοποιημένης, ψυχολογικοποιημένης και κοινωνικοποιημένης σκέψης ό μελετητής δέν μπορεί άραγε νά γυρίσει πουθενά άλλου από τή φιλοσοφία, τίς παρελάσεις και τά έργα της; 'Η φιλοσοφία ύπήρξε ή κατοικία της σκέψης. 'Από τόν Πλάτωνα και τόν 'Αριστοτέλη ως τόν Κάντ και τόν Χέγκελ. 'Αφού προηγήθηκε ή (προφιλοσοφική) σκέψη του 'Ηράκλειτου και του Παρμενίδη. 'Ανοίγοντας τό δρόμο στη (μεταφιλοσοφική) σκέψη του Μάρξ και του Νίτσε. 'Ο Σωκράτης είναι ό πρώτος μελετητής – φιλόσοφος, ό πρώτος μεταφυσικός, ό πρώτος ιδεαλιστής. Οί μεγάλοι μελετητές είναι λοιπόν: ό 'Ηράκλειτος και ό Παρμενίδης. – (ό Σωκράτης) ό Πλάτωνας, ό 'Αριστοτέλης. – (ό "Άγιος Αύγουστίνος και ό "Άγιος Θωμάς πού έκχριστιάνισαν τόν πλατωνισμό και τόν άριστοτελισμό). – ό Ντεκάρτ, ό Κάντ ό Χέγκελ. – ό Μάρξ και ό Νίτσε. – 'Εξω από τούς προ- και τούς μεταφιλόσοφους, οί μεγάλοι μελετητές είναι, έδω και δυόμισυ χιλιάδες χρόνια οί φιλόσοφοι. 'Αλλά δέν ήταν πριν συγκροτηθεί ή φιλοσοφία. 'Επομένως: οί μεγάλοι μελετητές ύπήρξαν οί μεγάλοι φιλόσοφοι από τήν καθορισμένη στιγμή πού ή φιλοσοφία άρχισε νά

υπάρχει μέχρι και την ημερομηνία του θανάτου της. Τό έπάγγελμα του φιλόσοφου υπήρξε, για είκοσιπέντε αιώνες, ή συγκυρία πού κυριαρχούσε στό έπάγγελμα του μελετητή. Παρόλα αυτά αποτέλεσε μιά περίπτωση ιδιαίτερη. 'Απομακρυσμένη από τή σκέψη, ή φιλοσοφία έχει όρια και φτάνει κιόλας στό τέλος της, έστω κι αν αυτή «και» ή μεταφυσική της είναι προορισμένες νά χαθούν. Μετά τό τέλος της θά ξανασυναντήσουμε τό πρόβλημα: ποιό είναι τό έπάγγελμα του μελετητή μιά και ό μελετητής δέν ικανοποιείται πιά στό νά άσκει τό έπάγγελμα του φιλόσοφου; 'Ο μελετητής επιστρέφει στην άρχή τής περιπέτειάς του, μήν μπορώντας νά οικειοποιηθεί τά ιδεαλιστικά έρωτήματα και τίς δυαδικές άπαντήσεις τής συστηματικής φιλοσοφίας πού διοχετεύεται μέσα στην ιδέα του άληθινοϋ (λογικοϋ), του καλοϋ (ήθικοϋ), του ωραίου (αισθητικοϋ). 'Ο μελετητής δέν μπορεί έξάλλου νά είναι προσκολλημένος ούτε στίς διάφορες παραφιλοσοφικές θεωρήσεις, λίγο πολύ παράφορες, προορισμένες νά πολλαπλασιαστοϋν. Λοιπόν τί θά κάνει;

Πρίν όδηγήθει στη μοναξιά δέ θά τολμήσει την τελευταία του ενκαιρία πού υπήρξε και ή πρώτη του; Δέ θά γυρέψει νά ταυτιστεί μέ τον ποιητή, ταυτίζοντας τή σκέψη μέ την ποίηση; 'Ο πειρασμός είναι πολύ μεγάλος. 'Η σκέψη και ή ποίηση δίδυμες άδερφές πού τά πεπρωμένα τους – για κάθε μία ειδικά, έστω κι αν είναι συγγενικά δέν αφήνονται νά ταυτιστοϋν, δέν κάνουν άπόλυτα ένα. 'Η σκέψη μιλάει σκεπτόμενη: ρωτάει, έξετάζει, δίνει λογαριασμό, διερευνά τον όρίζοντα. 'Η ποίηση μιλάει τραγουδώντας: ρωτάει, όνειροπολεί, λέει, άνοίγει. 'Ανοιχτές και γενικές είναι και οι δύο τους. Παρόλα αυτά ή σκέψη παίζει άλλιώςτικα άπ' ό,τι ή ποίηση τό παιχνίδι του κόσμου. Ποιά από τίς δύο περικλείνει την άλλη; Μήπως ή έρώτηση είναι στραβά τοποθετημένη; Γιατί αν ή κάθε μιά φαίνεται σά νά περικλείνει την άλλη αυτό συμβαίνει και στη σκέψη και στην ποίηση. 'Η σκέψη είναι θεδαίως ποιητική μιά πού είναι δημιουργική. 'Αλλά και ή ποίηση δέν είναι λιγότερο σκέψη. 'Ακόμα κι όταν δέν ξέρει και πολύ καλά αυτό πού λέει. Και ή μία και ή άλλη λένε τό 'Εν-'Όλο. Παίζοντας διαφορετικά, τό είπαμε αυτό. Αυτή ή διαφορά – μέσα στό 'Ιδιο; – πρέπει συνέχεια νά έρευνιέται και νά λέγεται. Αυτό τό γεγονός του νά λέγεται αποτελεί άκριβώς ένα από τά πρωταρχικά καθήκοντα τής σκέψης. 'Αφιερωμένος σ' αυτό τό καθήκον ό στοχαστής θά μπορεί επίσης νά φωτίσει τή ρήση του ποιητή. 'Οπως κι αυτός, στην ύπηρεσία τής γλώσσας του κόσμου (και όχι μέσα στό ψάξιμο τής γλώσσας πάνω στη γλώσσα). 'Αλλά διαφορετικά. Μέσα στό «διάλογο» πού

έχουν ό στοχαστής και ό ποιητής, δέν πρέπει νά ξεχνάμε πώς τό άρρητο, μιλάει μέσα στό είπωμένο πού παρόλα αυτά τό κρύβει

Εΐναι επόμενο νά φανταστεί κανείς ότι ό μελετητής είναι αιχμάλωτος σ' όλη τή διάρκεια τής άσκησης του επαγγέλματος του τρυ ιδεαλισμού και του υλισμού. Έτσι ταξινομούν «εύκολώτατα» τους μελετητές στα χειρόγραφα: σε ιδεαλιστές και υλιστές. Αύτή ή ερώτηση μοιάζει ν' ακολουθείται από μίαν άλλη: Ποιό είναι τό πρωταρχικό στοιχείο, οι ιδέες ή ή πραγματικότητα; Κατά τόν ίδιο τρόπο συνδυάζεται μέ τήν ερώτηση του ιδεαλισμού και του ρεαλισμού. Παρόλο πού διαμάχη των *-ισμών* είναι ξένη μέ τή σκέψη, τά προβλήματα πού τους έχουν σά χυδαία και άδέξια σήματα, υπάρχουν και απαιτούν διευκρινήσεις.

Ίδεαλισμός και υλισμός ή σπιριτουαλισμός και υλισμός είναι έξωτερικά σχήματα τής ιδεαλιστικής φιλοσοφίας άπαραίτητα. Και τό ένα και τό άλλο. Κάθε έγχείρημα τής σκέψης, κάθε ξεκίνημα είναι στό βάθος ιδεαλιστικό – θέλουμε νά τό αναγνωρίσουμε ή όχι. Από τήν άλλη μεριά, και τήν ίδια στιγμή παρουσιάζεται ή ανάγκη ενός υλισμού άκρως διαλεκτικού και λεπτού, μιάς θεωρίας τής εξέλιξης κι ενός θετικισμού τρομερά λεπτών, κάποιου είδους ολοκληρωτικού ρεαλισμού. Αύτός ό τύπος τής σκέψης επιτρέπει νά συγκινήσουμε όχι μόνο τήν Ύφήλειο – χωροχρονική κατασκευή τής ενέργειας – ύλης – αλλά κι αυτό τό ίδιο τό παιχνίδι του κόσμου, και έννοείται όλα τά διακοσμικά παιχνίδια. Τό επάγγελμα του μελετητή συνίσταται στό νά σκέφτεται τούτο τό παιχνίδι τό παντρεμένο μέ τόν «σπιριτουαλισμό» τόν «ιδεαλισμό», τό «ματεριαλισμό», τόν «ρεαλισμό» αποδεσμευοντάς το από τους *-ισμούς* και τους ιμπεριαλισμούς. Η σκέψη προηγείται του κάθε τί πού υπάρχει από τό γεγονός πώς ανατέλει και φωτίζει παράκαιρα τήν όλότητα του γίνεσθαι. Τό πριν και τό μετά όφείλουν – και τό όφείλουν γιατί είναι αντίθετα – νά σκέφτονται στην κυκλικότητα, στή δικιά τους κυκλικότητα πού έννοείται πώς αναπτύσσεται σά σπείρα. Τό παιχνίδι του αίνιγματος αύτης – και τής – κυκλικότητας είναι αυτό πού σφίγγει σά δαχτύλιος κάθε σκέψη.

Είπαμε πώς στα μάτια τής φυσικής συνείδησης (πού παρουσιάζεται σαν «υλιστική» και «ρεαλιστική» τό νά φιλοσοφείς (νά σκέφτεσαι μ' έναν «ιδεαλιστικό» τρόπο) σήμαινε νά περπατάς μέ τό κεφάλι. Παρόλα αυτά ή φυσική συνείδηση είναι εκείνη πού μέσα σ'

έναν αναποδογυρισμένο και διεφθαρμένο κόσμο περπατάει με τό κεφάλι. Είπαμε στή συνέχεια πώς θά έπρεπε νά ξαναστηρίξουμε τήν (ιδεαλιστική) διαλεκτική τής ανθρωπότητας στά πόδια της (ματεριαλιστικά). Άλλά άφού αυτό πού συνέβαινε στόν άληθινό και πραγματικό κόσμο δέν ήταν τίποτε άλλο άπό τόν ίδιο τόν διεφθαρμένο και αναποδογυρισμένο κόσμο, μπαίνει ή έρώτηση του κύκλου πού ένώνει τά πόδια και τό κεφάλι. Άντίκρυ στο ιδεαλιστικό κεφάλι του αναποδογυρισμένου και διεφθαρμένου κόσμου πάνε νά σταθούν τά ματεριαλιστικά πόδια του κόσμου (έξισου αναποδογυρισμένου και διεφθαρμένου, έφόσον δέν είναι αναποδογυρισμένος μόνο) για νά έπιτρέψει στήν ανθρωπότητα νά προχωρήσει πρακτικά και νά σκέφτεται μέ ματεριαλιστικό τρόπο – μιá και μόνη στιγμή: τή στιγμή πού θά εκτελεστεί τό αναποδογύρισμα... Άλλά, στή πορεία πρós τό αναποδογύρισμα τουτο, ή ανθρωπότητα δέν κινδυνεύει νά σκέφτεται μέ τά πόδια, έχοντας χάσει τό κεφάλι; Κι όταν αυτό πού νομίζουμε σαν άληθινό και πραγματικό κόσμο πάρει τήν εκδίκησή του άπό τόν αντιστραμένο και αναποδογυρισμένο κόσμο, αυτό τό αναποδογύρισμα – του σπιριτουαλισμού και του ιδεαλισμού σέ ματεριαλισμό και σέ ρεαλισμό – δέ θά συμβεί πάνω στίς ίδιες βάσεις μέ συμπληρωματικές άπόψεις; Τό παιχνίδι του ιδεαλισμού και του ματεριαλισμού, ή μάχη τους, μοιάζει όλοένα και περισσότερο μέ μιá μάχη δύο ομάδων μαύρων μέσα σ' ένα μαύρο τούννελ. Αυτό πού μένει άξόδοευτο, αυτό πού μένει σ' έκκρεμότητα είναι ή έρώτηση του φωτός, τής ξαστεριάς. Κι αυτό είναι άκριβώς τό καθήκον του μελετητή – νά συνειδητοποιήσει – μιá για πάντα – τό παιχνίδι του ξεκαθαρίσματος πού διασχίζει κι αναποδογυρίζει όλους τούς ύπολογισμούς.

Τό έπάγγελμα του στοχαστή συνίσταται στο νά είναι συνέχεια άνοιχτός σέ σχέση μέ τό σύνολο των μεγάλων δυνάμεων και των ύποσυνόλων τους, χωρίς ν' άφεθεί νά κυριαρχηθεί άπό καμιá από δαυτες. Φωτίζοντας τίς μυθολογικές, τίς θρησκευτικές και θεολογικές συμπτώσεις τής σκέψης, αναλαμβάνοντας τή στενή συγγένειά του μέ τήν ποίηση, προσεχτικός μέ τήν πολιτική αλλά χωρίς νά γίνεται δούλος της, ό στοχαστής πού δέν είναι πιά φιλόσοφος χωρίς ώστόσο νά γίνεται έπιστημονικός θά πρέπει νά μάθει πρώτα, νά διδάξει στή συνέχεια, τήν τεχνική τής σκέψης. Αυτή ή τεχνική ύπονοεί μιá όλόκληρη τέχνη κι ένα έπάγγελμα και δίχως νά γίνει

μιά ειδικότητα μέσα στις ειδικότητες, γυρεύει να ξετυλιχτεί καθαρά και σκληρά. Άνοιχτός ξέσους, στο σύνολο των στοιχειωδών δυναμικών και των υποσυνόλων τους, ο μελετητής θά μιλάει και θά σκέφτεται δυνατά, θά πει τά μυστικά τής δουλειάς και θά γνωρίσει τή μάχη, θά ζήσει τήν αγάπη και τό θάνατο, διαθέσιμος στο παιχνίδι. Πιασμένος μέσα στο παιχνίδι του λόγου και τής πράξης – και στο παιχνίδι ανάμεσα στο λόγο και τήν πράξη, πού δέν κάνουν δυό χωρίς νά κάνουν κι ένα γιά ν' ακριβολογοῦμε, δέ σκέφτεται πώς θά μπορέσει νά ξεμανταλώσει μιá ξαφνική πράξη, νά επηρεάσει κατευθείαν τόν κόσμο πού τόν περιτριγυρίζει. Ξέροντας, κάθε φορά, πώς ή σκέψη δέν ερμηνεύει μόνο τόν κόσμο αλλά και τόν μεταμορφώνει παράλληλα.

Τό ἐπάγγελμα του στοχαστή τόν υποχρεώνει νά συγκρίνεται – μέ τόν Άλφα ή βήτα τρόπο – μέ τό σύνολο τής ιστορίας, τής σκέψης και κυρίως, μέ τά λαμπρά σημεία της, νά σκέφτεται και νά ξανασκέφτεται τίς μεγάλες σκέψεις τής ανθρωπότητας, νά γνωρίζει τό «Θεό», τή Φύση, τόν Άνθρωπο, (και τήν ιστορική κοινωνία). Τόν υποχρεώνει επίσης, αυτό τό ἐπάγγελμα, νά άσκει τή σκέψη σ' όλους τούς τομείς, σ' όλες τίς πειθαρχίες και σ' όλες τίς διαστάσεις του κόσμου και τής σκέψης πού τό σύνολό της φτιάχνει τή μία κυκλική και πολυσκοπική σκέψη. Κάθε σκέψη μία και πολλαπλή, μελετάει τό λόγο και τό είναι, εκφρασμένη σά «Θεός» και φύση, γεννώντας τήν ανθρώπινη ιστορία πού, κι αυτή, έχει βαλθεϊ νά σκέφτεται μιá σκέψη, μία και πολλαπλή. Ό μελετητής όμως δέν μπλέκεται σέ καμιά άπό τίς διαστάσεις του κόσμου και τής σκέψης παρμένες «μεμονωμένα» ή «μ' ένα διπλό «συνδυασμό»: μ' άλλα λόγια δέν μπλέκεται μέσα:

στο λογικισμό,
στο θεολογισμό,
στον κοσμολογισμό,
στον ψυχολογισμό,
στον κοινωνιολογισμό,
στον αισθητισμό.

Κατά κύριο λόγο, είναι αρκετό, γιά τό μελετητή νά σκεφτεί μέ συνάφεια κι άκολουθία, ενώνοντας σ' ένα όλο έναρθρο κι έμμεσο όλα όσα σκέφτεται, κι αυτό τό όλο δέν μπορεί παρά νά είναι τό παιχνίδι του Ένός-Όλου. Μένει νά μάθουμε ποιός σκέφτεται, ποιός είναι στοχαστής. Όλοι οί άνθρωποι; Μερικοί; Μερικά όντα πολύ σπάνια; Όλοι οί άνθρωποι φαίνεται πώς -λιμνάζουν στά σύνορα τής σκέψης άπό τήν όποία μαζεύουν κατευθύνσεις και άρ-

χές. Μερικοί κάνουν τή σκέψη μιά καθαρά άνειλημμένη φροντίδα. Μερικά όντα πολύ σπάνια σκέφτονται στήν κυριολεξία: βαθιά, έρωτηματικά, παραγωγικά. Αυτόι μονάχα είναι οί μελετητές. Παρουσιάζεται ένα «καινούριο» φαινόμενο: ή άνθρωπότητα από μόνη της θά'θελε ν' άρχισει νά σκέφτεται δημοκρατικά και συλλογικά, όδηγώντας τή σκέψη στά μέτρα της. Κανένας δέ θά μπορούσε νά τήν έμποδίσει σ' αυτό τό φωτεινό έργο της, άν όχι τά όρια τής δύναμης τής σκέψης. Όδηγώντας αυτό πού ξεπερνάει τό μέσο, ή επιχείρηση αυτή θ' άπαγόρευε σ' αυτούς πού τό έπάγγελμά τους είναι νά σκέφτονται (πλατιά, όταν μπορούν) τά προνόμιά τους, έστω κι άν εύχόμαστε καλή τύχη σ' αυτό τό έγχείρημα, φοβόμαστε κιόλας πώς πρόκειται περισσότερο γιά τή σοσιαλιστικοποίηση του συλλογισμού παρά τής σκέψης. Ό συλλογισμός τής κρίσης λιγότερο ή περισσότερο αναλυτικός κι έξυπηρετούμενος από διατακτικές και συνδυασμούς, μπορεί πάρα πολύ καλά νά είναι γενικός. Ή σκέψη σά σκέψη του όρίζοντα του κόσμου συγκρατεί τίς καθαρές άπαντήσεις της – τίς πιό μεγαλειώδεις – και ξεγυμνώνεται μπρός στίς κατασχέσεις. Δηλαδή εξαφανίζεται όταν οτιδήποτε παρουσιάζεται, κάνει πώς τή διευθύνει και πώς τή διοικεί. Μπορεί κιόλας νά χαθεί δίχως νά ανακοινώνει πάντα τούς λόγους. Ξαφνικά; Ή σκέψη δέν μπορεί νά εξαφανιστεί παρά μονάχα όταν έχει μοιράσει κιόλας τά δώρα της σ' αυτό πού φαίνεται πώς τής γυρνάει τήν πλάτη. Βρισκόμενη στή βάση του κτίσματος, μπορεί ν' άποτραδηχθεί ώσπου νά γίνει άθέατη και άηχη μέσα σ' ένα βάθος δίχως βάθος. Πράγμα πού δέν έμποδίζει άναγκαστικά και τή σκαλωσιά του νά κρατιέται και νά προοδεύει. Ύπάρχει κάποιος τρόπος νά μαντέψουμε κάποιο χρόνο όπου ή σκέψη θά 'χει χαθεί, γνωρίζοντας από μόνη της τό τέλος της (έτσι ή έρώτηση του επαγγέλματος του στοχαστή θά 'βρισκει τήν όριστική άπάντησή της. Γεγονός πού δέ θά έμπόδιζε, ίσα ίσα τό αντίθετο, τήν ξαφνική εμφάνιση όρισμένων φρόνιμων προβληματισμών). Ένδιάμεσα θά εμφανιστούν πιθανόν άκόμα και προγραμματικές σκιαγραφίες και προτάσεις περιεχομένου, πού νά πειθαρχούν και οί σκιαγραφίες και τά περιεχόμενα σέ μιά μέθοδο άναζήτησης, σ' έναν τύπο σκέψης. Αυτές οί σκιαγραφίες κι αυτά τά περιεχόμενα θά είναι τό έργο τής σκέψης των μελετητών. Ξανακάνουμε τήν έρώτηση: Ποιός σκέφτεται; Ό καλλιτέχνης δέ σκέφτεται; Ότε ό πολιτικός; Κι ό επιστήμονας; Άς ρωτήσουμε άκόμα: όλοι αυτοί δέν είναι έξίσου μελετητές; Οί μεγάλοι μελετητές, αυτοί μονάχα σκέφτονται ύψηλά και παραγωγικά. Ή σκέψη πού διαπερνά τόν καλλιτέχνη, τόν άνθρωπο του Κράτους ή

τόν επαναστάτη, τό σοφό, δέν τούς άνήκει στήν κυριολεξία κι άν υποθέσουμε άκόμα πώς άνήκει στόν όποιοδήποτε. Παρόλα αυτά τούς διαπερνά, αλλά είναι στήν ύπηρεσία του καλλιτεχνικού έργου, του πολιτικού, του επιστημονικού. Δέν μπορεί λοιπόν νά ξετυλίγεται περισσότερο άπ' αυτό πού είναι. Μιά κάποια σκέψη καλλιτεχνική, πολιτική, επιστημονική πού ύπάρχει στό έργο του καλλιτέχνη, του πολιτικού, του σοφού, τούς κάνει, όταν εκδηλώνεται, σκεφτόμενα όντα, ή καλλιτέχνες, πολιτικούς, επιστήμονες πού σκέφτονται κι αυτοί, δίχως όμως νά καταφέρει νά τούς κάνει και μελετητές. Οί μελετητές έπομένως παραμένουν φοβερά σπάνιοι, εκτός άν γίνονται άκόμα πιό σπάνιοι αυτή τήν εποχή της άρχης του τέλους της ιστορίας. (Άνάμεσα στους πολύ μεγάλους μελετητές ύπάρχουν οί μελετητές μιάς κάποιας σύνθεσης. Μετά άπό κάθε μελετητή, ύπάρχει ένα δλόκληρο πλήθος – και τά πλήθη – μαθητών και σχολιαστών). Στίς μέρες πού ζούμε και σ' αυτές πού περιμένουμε άκόμα νά'ρθουν είναι καθήκον του μελετητή νά βάζει ερωτήματα στήν τεχνική κοινωνία, στό σύνολο της παγκόσμιας τεχνικής σύνθεσης και στήν Άνατολή όπως και στή Δύση. Μελετώντας ταυτόχρονα όλες τίς άπόψεις αυτής της κατάστασης ό στοχαστής δέν πρέπει νά ικανοποιείται άπό τό γεγονός πώς μπορεί νά φανεί πολύ δυνατός στήν κριτική του κυρίαρχου κόσμου. Πρέπει νά καταλάβει – και νά δώσει και στους άλλους νά καταλάβουν – πώς δέν έχει στή διάθεσή του προτάσεις για αντικαταστάσεις. Αυτή ή έλλειψη – όση ύπάρχει – είναι κάτι πού πρέπει νά μελετηθεί. Τό άρνητικό γίνεται συχνά πιό εύκολα αντιληπτό. Πρέπει νά τολμήσει νά κινηθεί και μέσα στό θετικό. Ή κριτική παραμένει ένα άπλό ζωγραφισμένο όπλο έφόσον δέ χύνεται σέ βιώσιμες καταφάσεις. "Όπως και νά'χει τό πράγμα ό μελετητής δέν ξέρει νά μελετά παρά τό κάθε τί πού ύπάρχει, άπελευθερώνοντας τό παιχνίδι πού τό κυβερνάει, τό παιχνίδι του χρόνου. Μ' αυτή τήν προϋπόθεση ή σκέψη του μπορεί νά 'χει κάποια άξία. Αυτή ή άξία μπορεί νά ύπάρχει και νά μήν άναγνωρίζεται για έναν άγνωστο χρόνο. Στήν περίπτωση πού φέρει κι ενδιαφέρει, θά ξεπροβάλλει άργά ή γρήγορα, πιό όρατή – άλλοιωμένη όμως – μέσα στό χρόνο. Ή μελετητής δέν έμπιστεύεται τό χρόνο. Δέν επαναστατεί εναντίον του και δέν προσπαθεί νά τον εκδικηθεί. Γνωρίζει πώς ό χρόνος ύπάρχει και διαβαίνει, γίνεται και παραμένει. Μελετά τό χρόνο και τό ρυθμό του, - συμφωνεί – όχι χωρίς παραφωνίες – μέ τό παιχνίδι του. Σεβόμενος τούς κανόνες του ρυθμού, του χρόνου, του παιχνιδιού. Του παιχνιδιού πού άπό μόνο του δέν ύπακούει σέ κανένα κανόνα αλλά πού

ὄλοι οἱ κανόνες του παραμένουν μέσα του.

Κάθε σκέψη εἶναι «ἀξιωματική». Μένει ἀκόμα νά καταλάβουμε τὸ χαρακτήρα τῆς σκέψης – σέ βάθος καί πλάτος. Εἶναι ἀρκετό γιά τὸ μελετητὴ νά σκεφτεται αὐτό, πού πάνω του βασίζεται ἡ σκέψη γιά νά μπορέσει νά ξετυλιχτεῖ, δηλαδή οἱ πρῶτες-πρῶτες ἀρχές πού τέθηκαν ἢ προτάθηκαν. Χρησιμεύουν στό νά βάλουν μπρός τὴν ἐρώτηση δίχως αὐτές οἱ ἴδιες ν' ἀφήνονται στὴν ἐρώτηση. Σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς σκέψης πού μελετᾶει τὸ παιχνίδι τοῦ κόσμου λειτουργοῦν αὐτές οἱ πρῶτες θέσεις καί προϋποθέσεις – πού πρόκειται νά ρωτήσουμε σάν κομμάτια τοῦ παιχνιδιοῦ πού εἶναι. Ἀμφισβητώντας τὰ ἴδια τὰ ἀξιώματα ἀπ' ὅπου ἀπορρέει ἡ σκέψη, ὁ μελετητὴς – αὐτὸς μόνος – ἐκπληρώνει τὸ ἐπάγγελμά του καί δέν σταματᾶει πουθενά. Κι ὅταν ἀκόμα δέν μπορεῖ νά κάνει χωρὶς αὐτά, προσδιορίζει τὸν ὀρίζοντά τους καί τὸ παιχνίδι τους, τὰ φωτίζει καί τὰ προβληματίζει. Ἀσκώντας τὸ ἐπάγγελμά του, ὁ μελετητὴς εἶναι γενικά ἓνα ἀρχαϊκό ὄν, ἓνα ὄν πού θυθίζει τίς ρίζες του σ' αὐτὸ πού εἶναι ἀρχαϊκό, καί δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀνανεωτὴς στὴν περίπτωση πού δέν εἶναι ἀρχαϊκός. Οἱ μελετητὲς οἱ πιὸ ἐπίκαιροι καί οἱ πιὸ μελλοντικοὶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτοὶ πού ἡ καταγωγή τους καί οἱ βάσεις τους εἶναι μακρινές κι ὄχι μόνον οἱ σκοποὶ τους καί οἱ προοπτικὲς τους. Ἐνεκα τοιοῦ πράγματος ὁ μελετητὴς χτίζει τὸ συστηματικὸ τρόπο τῆς σκέψης του πού ξεπερνᾶει κάθε σύστημα γνώσης; Δέν ξέρεي πὼς πολὺ συχνά χτίζει τοῦ κάκου; Τὸ ξέρει πάρα πολὺ καλά ἂν εἶναι μελετητὴς (πλατιά) ξεκάθαρος. Ἀκόμα κι ὅταν ὑπάρχει κάποιος κίνδυνος νά θυθιστεῖ ἢ θρῖσκεται κιόλας ἀπὸ τώρα θυθισμένος καί χαμένος σέ ἐρείπια – ἀρχαῖα, τωρινά, μελλοντικά –, ὁ μελετητὴς θρῖσκει τὴ χαρὰ του καί τὴ λύπη του σ' αὐτὸ τὸ παιχνίδι, τὸ ὁμολογοῦν με τὸ παιχνίδι τοῦ κόσμου πού τοῦ διατυπώνει τὰ προλεγόμενα καί τὰ ἐπιλεγόμενα. Αὐτοῦ τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου πιότερο ἀπὸ τὸ ὄν τοῦ ὁποίου εἶναι ὄν του. Τὸ ὄν τῆς μεταφυσικῆς δέν εἶναι τὸ ὄλο. Αὐτὸ καί ἡ παρουσία του μέσα στό χρόνο, παρουσία κυριευμένη ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ γνώση πού παρουσιάζεται σάν παρούσα πλάι του, ὑπῆρξαν ἡ γόνιμα μορφή τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἐρχεται ὁ καιρὸς ὅπου χρειάζεται νά σκεφτοῦμε καί νά περιματιστοῦμε με τὸ παιχνίδι τοῦ κόσμου, ὄχι μόνο σάν ὄν καί παρουσία (ἢ ἡ ἀπουσία), οὔτε ἀκόμα σάν μιά κίνηση πού ξεκινᾶει ἀπὸ μίαν ἀρχή, τὴν ὁποία διαδέχεται

μά πτώση και κατευθύνεται σέ μιά κατάκτηση πάλι. Τό παιχνίδι τοῦ χρόνου, συνίσταται στό νά σκεφτόμαστε και νά πειραματιζόμαστε – στό νά ζοῦμε – δίχως αὐτή τήν τρισδιάστατη μυθολογία τοῦ χρόνου, μέ μιά σκέψη και μέ ζωές πού ἐκφράζουν τίς ἐκλάμψεις και τή μονιμότητα, προσανατολισμένες στό νά φεύγουν ἀπό τό κέντρο πού κινεῖται μέ τή σοβαρότητα τοῦ παιχνιδιού.

Γιά νά μπορέσει νά ἀσκήσει τό ἐπάγγελμά του ὁ μελετητής πρέπει νά ἐξασφαλίσει τήν οικονομική του ζωή και νά ζεῖ ταυτόχρονα μιά ἐρωτική ζωή. Στήν ὑπηρεσία τῆς σκεφτόμενης γλώσσας ἐξασκεῖ τό ἐπάγγελμα τοῦ μελετητή μέσα στή μάχη, ἀνάμεσα σ' ἄλλα ὄντα, δεμένος μαζί τους μέ δεσμά συμπάθειας και μάχης, ἀγάπης και μίσους, συνοδευμένος συνέχεια ἀπό τό θάνατο και ξέροντας πώς παίζει τή ζωή του, τή σκέψη του και τό θάνατό του. Πιασμένος μέσα στό δίχτυ τοῦ λόγου – και – τῆς – πράξης, ὁ μελετητής πρέπει νά σιγουρευτεῖ γιά τή ζωή του και νά τή ζήσει δεμένος μέ αὐτήν. Δηλαδή: δέν μπορεῖ νά κάνει ἀλλιώτικα. Ὅταν οἱ μελετητές εἶχανε προσωπικές περιοσιές, ζοῦσαν ἐνωμένοι σέ μιά κοινωνία ἢ σέ μία ὁμάδα, ἐπωφελοῦνταν ἀπό τή γενναιοδωρία τῶν μαϊκήνων, ἦταν καλόγεροι, καθηγητές πανεπιστημίου ἢ κρατικοὶ ὑπάλληλοι και τό οικονομικό τους πρόβλημα παρουσιαζόταν λιγότερο ὀξύ. Θά τεθεῖ στό ἐξῆς ὀλοένα και πιό δραματικό, πιέζοντας αὐτούς πού ἔχουν σάν ἐπάγγελμα νά σκέφτονται πώς νά βροῦν λύσεις. Ἐν και ἐπωφελοῦμενος ἀπό ὀρισμένες ἐλευθερίες ἀτομικές ἢ κοινές, προσωπικές ἢ θεμελιωμένες, ὁ μελετητής νοιώθει γενικά καταπιεσμένος. Μέ τήν προϋπόθεση οἱ ἐλευθερίες αὐτές νά μήν παρεμβάλλονται σ' αὐτό πού λέμε ἐλευθερία του. Καθώς δέν μπορεῖ νά ζήσει μόνον ἀπό τό ἐπάγγελμά του, ὁ μελετητής, ὑποχρεωμένος πάντα νά δέχεται, δέ θά ξέρει σύντομα ποιά πλευρά νά δεχτεῖ και σέ ποιά νά γυρίσει τήν πλάτη του. Εἶτε δύναμη, εἶτε ἀδυναμία θεωρηθεῖ κάτι τέτοιο ὁ μελετητής χρειάζεται νά 'χει τά μετώπισθέν του λιγάκι ἐξασφαλισμένα. Ποῦ και πώς; Νά ἢ πρακτική ἐρώτηση, ἐρώτηση πού δέν εἶναι μονάχα πρακτική. Ἐν ὅλα κρατικοποιηθοῦν και σοσιαλιστικοποιηθοῦν, πώς θά ξεφύγει ὁ μελετητής ἂν πρέπει νά κάνει κάτι τέτοιο, ἀπό τήν κατάσχεση τοῦ κράτους; Ὁ καπιταλισμός και/ἢ ὁ ὀργανωμένος σοσιαλισμός δέν ξέροντ πώς ἢ φαινομενολογία τοῦ πνεύματος εἶχε τελικά διορίσει τήν ὀργάνωση, πράγμα πού θυθίζει τούς μελετητές σέ μιά καινούρια κατάσταση.

ση. Ἄν οἱ ἀρχαῖοι κρήτες πειρατές ἔκαιγαν τὰ καρᾶδια τους στίς ἐπιχειρήσεις τους ἐναντίον ἄλλων παραθαλάσσιων τόπων γιά νά μήν μπορέσουν νά ὀπισθοχωρήσουν, ὁ σύγχρονος καί ὁ μελλοντικός μελετητής μπορεῖ νά τό κάνει αὐτό θεωρητικά πάντοτε: Ὁμῶς μπορεῖ πρακτικά καί ὕλικά; Ἐννοεῖται πῶς ἡ οἰκονομική ζωή τοῦ μελετητῆ προσφέρεται ἐντελῶς εἰδικά στή μαρξιστική ἐρμηνεία, ὅπως καί ἡ ἐρωτική του ζωή μπορεῖ νά ἀποτελέσει τό προσφιλέσθαι θέμα τῆς ψυχαναλυτικῆς ἐρμηνείας.

Ἡ ἐρωτική ζωή τοῦ μελετητῆ δέν προχωρεῖ, κι αὐτή ἐπίσης, δίχως προβλήματα. Ἔστω κι ἂν εἶναι *πάτερ - φαμίλιας* ἢ δονζουάν πού κυνηγᾶει, ἔστω κι ἂν εἶναι ὁμοφυλόφιλος ἢ ἀνέραστος, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του, ἐρωτικός, σεξουαλικός, οἰκογενειακός, θέτει ὀρισμένα ἐρωτήματα. Κανένας ἰδιαίτερος τρόπος ζωῆς δέν προτείνεται - χωρίς προβλήματα - στό μελετητή κι οὔτε πού ὑπάρχει κανένας τρόπος ἀπόλυτα παγκόσμιος. Ἐχοντας γκρεμίσει τίς ἀρχαίες ὑπεροχές, ὁ μελετητής, στήν οἰκονομική ὅσο καί στήν ἐρωτική ζωή του, ξαναβρίσκει τίς ἀρχές. Αὐτές οἱ ἀρχές εἶναι ὅμως ἄμεσες καί περιέχουν πολλές ἀπόψεις. Καί καμιά ἀπ' αὐτές τίς ἀπόψεις δέν εἶναι ἀπόλυτα φανερή. Τό παιχνίδι τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς τοῦ μελετητῆ θά μείνει λοιπόν, κι αὐτό, τρομερά προβληματικό, ἔστω κι ἂν συμβαίνει στό ἐσωτερικό παραδοσιακῶν κτιρίων ἢ συγκεντρώνεται γύρω ἀπό μιᾶ ἐστία. Πόσο μᾶλλον πού μιᾶ ζωή πιά ἐρευνητική δέ θά πάψει νά θέτει ἀκόμα περισσότερα προβλήματα. Αὐτά τὰ προβλήματα ἀφοροῦν ἐπίσης τίς διαφορετικές ἡλικίες τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς τοῦ μελετητῆ: τή νιότη του, τήν ἐνηλικίωση, τὰ γηρατεῖά του.

Μέσα στό σύνολο πού χτίζουν τό ἔργο καί ἡ ζωή, τό φῶς δέν πηγάζει ἀπό κανέναν ἀστερισμό ἀπό μόνο του: εἶναι κοινό καί στά δύο σχήματα, τόσο παράλληλα πού τό φῶς τοῦ ἐνός φωτίζει τό ἄλλο, καί τό ἀντίστροφο, ἔτσι πού οἱ δύο διαστάσεις ν' ἀποτελοῦν τελικά ἕνα μοναδικό παιχνίδι. Θά ἔπρεπε οἱ μελετητές νά μαθαίνουν νά ρωτᾶνε τήν ἐρωτική τους ζωή, θά ἔπρεπε νά μαθαίνουμε νά ρωτᾶμε αὐτή τή μία - καί - ὀλική διάσταση τῆς ζωῆς, διάσταση πού ἔχει κάποια σχέση μέ τό ἀφομοιωμένο ἔργο. Παρόλο πού τούτη ἡ ἐργασία μόλις ἄρχισε, ἐμεῖς ριχνόμαστε σέ φόρμες καμωμένες ἢ στό ἀνοιχτό κενό, κι ὅλα αὐτά μόνο καί μόνο γιά νά μήν ἀντιμετωπίσουμε τήν ἐρώτηση. Ἡ κύρια προσπάθεια καί στούς μελετητές καί σ' αὐτούς πού ἐρωτοῦν συνίσταται στό ν' ἀποφύγουμε τό παιχνίδι. Στούς μελλοντικούς μελετητές λοιπόν καί στούς ἐρευνητές τους «λιγότερο» πτωμαϊκοῦς ἀπομένει νά ξαναπάρουν τό δρόμο, φωτισμένοι «καλύτερα». Τό πρόβλημα δέν εἶναι μονάχα

άτομικό. Κάθε άτομικότητα άπαυγάζει «για μία στιγμή» φωτισμένη από τό παγκόσμιο. Έτσι τό παιχνίδι τής αγάπης, τοῦ έρωτισμοῦ καί τής σεξουαλικότητας τῶν μελετητῶν, άφορά τό ανθρώπινο γένος γενικότερα. Συνίσταται στό νά κάνει νά κλονιστοῦν οί όρίζοντες πού περιέχουν τό λόγο καί τόν έρωτα. Σκίζοντας τά πέπλα – όσο τό δυνατό περισσότερα –, άκολουθώντας κατά πόδας όλες τίς έμπειρίες κι όλους τούς έμπειρισμούς. Στή λεγόμενη ιδιωτική ζωή του, ό μελετητής δέν μπορεῖ ν' άκολουθήσει ούτε ένα μοναχικό δρόμο, ούτε ένα δρόμο όλότελα κοινό. Προσφέροντας τόν έαυτό τής σέ μία σύγκρουση έρμηνειῶν, αὐτή ή «ιδιωτική ζωή», πού δέν εἶναι ούτε έντελῶς μοναδική ούτε έντελῶς παγκόσμια, άντιμετωπίζει τή δικτατορία τής πολιτικῆς δημοκρατικοποιημένης καί ολοκληρωτικῆς ζωῆς πού φτιάχνει έξίσου τήν ιδιωτική ζωή. Έπομένως, ό μελετητής θά πρέπει νά περιπλανηθεῖ άνάμεσα από τή Σκύλλα καί τή Χάρυβδι για νά δώσει σάρκα καί όστά στόν τρόπο ζωῆς του, για νά ξετυλίξει τόν τρόπο πού έχει στό νά παίξει θανάσιμα τή ζωή του.

«Αὐτό πού πρέπει πιό πολύ νά σκεφτοῦμε εἶναι τό γεγονός πῶς δέ σκεφτόμαστε πάντα.» Αὐτή ή σκέψη τῶν μελετητῶν προσδιορίζει τό χρόνο. Θά φτάσουμε – έμεις, δηλαδή ποιοί; – κάποια μέρα στό νά σκεφτόμαστε, ή μήπως ή σκέψη, μιάς κι εἶναι κάτι πού δέν ὑπάρχει – ποτέ τής δέν ὑπῆρξε όλότελα παρούσα – θά πάψει νά έκτοξεύει τό κάλεσμά τής; Οί άποκλίνουσες από τή μεταφυσική φιλοσοφία φόρμες – όντο-θεο-κοσμο-ανθρωπο-ιστορικο-λογικές –, οί διάφορες τεχνικοποιημένες έπιστήμες καί οί πολλαπλά πειθαρχημένοι συμβιβασμοί τους, οί πολιτικές καί άκτιβιστικές ιδεολογίες, οί λόγοι ή τά φιλολογικο-ποιητικά καί αισθητικά παιχνίδια θά μπορούσαν έξίσου καλά ν' άντικαταστήσουν τή σκέψη, έχοντας όλα «τούτα» συστηματοποιηθεῖ καί συνδυαστεῖ, γεννώντας τά τέκνα τής, προκαλώντας άκόμα καί μερικές «νεωτεριστικές» ανακαλύψεις. Θά μπορέσουμε άκόμα νά μελετήσουμε καί ν' άκολουθήσουμε τίς άρχαίες σκέψεις; Άπό τήν άλλη όμως αὐτές οί σκέψεις ξεφεύγουν όταν δέν τίς ξαναμελετάμε. Τό τέλος τής ιστορίας μοιάζει ν' άνοίγεται σέ μία έποχή όπου τά παιχνίδια τῶν μεγάλων δυνάμεων καί τά παιχνίδια τῶν στοιχειωδῶν δυνάμεῶν επανέρχονται, σάν παιχνίδι μοναδικό καί πολυσκοπικό πού εἶναι, σ' ένα ιστορικο-κοσμικό παιχνίδι, φτιάχνοντας τίς άρθρώσεις τοῦ συνόλου τής

σκέψης στά ιδιώματά της, τά γλωσσικά, τά λογικά, τά όντολογικά, τά θεολογικά, τά κοσμολογικά, τά ψυχολογικά, τά κοινωνιολογικά, μέ κάθε διάσταση νά φωτίζει και νά χώνεται σ' όλες τίς άλλες, κι όλες, στό σύνολο τών συνόλων τους, νά συνθέτουν τ' άναγνώσματά μας και κυριευμένες άπό τό παιχνίδι τοῦ εἶναι έν γίγνεσθαι τῆς κομματιαστῆς και κομματιασμένης όλότητας τοῦ πολυδιάστατου και άνοιχτοῦ κόσμου. Αυτό τό παιχνίδι, τό μελετημένο στό σύνολό του παιχνίδι, πάντα μεριστικό, έμπνέει όλα τά μελετημένα μέσα στίς ιδιότητές τους, στίς μετατροπές τους, στίς άρθρώσεις τους, στούς συνδυασμούς τους, παιχνίδια. Μόνον ό στοχαστής μελετᾶ και μελετᾶ αυτό τό Μόνο, πού βρίσκεται παντοῦ και πουθενά, αυτό πού ό κρίκος του μᾶς και σᾶς συγκρατεῖ και περιέχει.

Ό κρίκος τοῦ όρειχάλκου – τοῦ όρείχάλκου, πού παρόλο ότι εἶναι ρευστός σάν πύρινος ποταμός – κρατάει δεμένους σέ Ἔνα - Ὅλο, στήν περιφέρειά του, στόν κύκλο του, ἢ μάλλον στήν έλικοειδή γραμμή του, αυτό πού εἰπώθηκε μιά γιά πάντα και παλιότερα και «τωρινά». Δηλαδή όλα όσα εἰπώθηκαν, μελετήθηκαν, φτιάχτηκαν μέσα και άπό τό παιχνίδι τοῦ κόσμου, πού μαζεῦει όλα αυτά, και γιά τήν ακρίβεια στό Ἔνα - Ὅλο Ἐκείνου. Ἐστω κι άν χρειαστεῖ νά ξανασκεφτόμαστε ακατάπαυστα αυτό τόν κρίκο, νά ξαναδοῦμε και νά ξαναθεωρήσουμε αυτό πού εἶδαμε, γιατί μ' αυτό τόν κρίκο ένώνονται ἢ άρχή και τό τέλος, ἢ σκέψη μπορεί κάλλιστα νά σταματήσει ν'άσκειται μέ σαφήνεια, μιάς και εἶναι αυτόνογη. Ἡ σκέψη τῆς περιπλάνησης τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κρίκου σχηματίζει τόν τρεμουλιαστό και σχεδόν άδιόρατο όρίζοντα τῆς απόλυτης γνώσης, πού εἶναι τό κάδρο τών πιθανών κάδρων, έχοντας νά γεμίσει ξανά τίς διάφορες ειδικές μερίδες πάντα, μ' όλοένα και μεγαλύτερη ακρίβεια πού νά σέβεται τούς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἡ απόλυτη γνώση έχει σάν όρια τά ἴδια τά όρια τῆς γνώσης, και οἱ ειδικές γνώσεις κουνιόυνται, άπό τά θεμέλια, άπό τή σφαιρική κίνηση. Μέσα στήν άπόνγητη άσκηση τοῦ επαγγέλματός του ό μελετητής ζώντας τήν ιδιωτική του και τήν ιστορικοκοσμική του ζωή, μέ τό κεφάλι του, τήν καρδιά του, τό κορμί του, μόνος και μαζί μέ τούς άλλους, δέ σκέφτεται τίποτ' άλλο άπ' Αυτό, τό Ἔνα - Ὅλο, τό Παιχνίδι τοῦ κόσμου. Παλιότερα και «τωρινά» αυτό πού μελετήθηκε σέ βάρος τών κατάπληκτων και τών άξεστων, τών άποκτηνωμένων, τών όρθολογιστῶν και τών θεατῶν -, εἶναι ό άστερισμός, ό κρίκος τοῦ χρόνου τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου: ό λόγος, γλώσσα. – καί – σκέψη πού λέει και σκέφτεται – πού «εἶναι» – τό εἶναι τοῦ γίγνεσθαι τοῦ κόσμου, ό λόγος, ό όρίζοντας, τό παιχνίδι όποιου-

δήποτε υπάρχει και φέρεται σά Θεός, ὄν - λόγος, θείος καί θεολογικός, σά φύση, δηλαδή σάν ἐνέργεια ὕλη, ὄρυκτό, φυτό, ζῶο, σάν ιστορικός ἄνθρωπος, ἀνθρώπινο καί κοινωνικό ὄν· πού λέει, σκέφτεται καί μεταμορφώνει τεχνικά στό παιχνίδι του ὀτιδήποτε υπάρχει σά γλώσσα καί σκέψη καί παιχνίδι τῆς πράξης πού... Ἐν ἔχει συμβεῖ καί κάποια στιγμή Αὐτό ἔχει ἐξετασθεῖ μέ σαφήνεια στίς ἀρθρώσεις του, δέ μένει πιά τίποτε ἄλλο νά ἐξετασθεῖ: μιά γιά πάντα τό παιχνίδι τοῦ κόσμου ἔχει ἐξετασθεῖ. Αὐτό πού ἀπό τήν ἀρχή τοῦ ιστορικοῦ χρόνου προσανατόλιζε τό ἐπάγγελμα τοῦ στοχαστή ἔχει ἐξετασθεῖ. Μένει λοιπόν νά τό ξανασκεφτόμαστε συνέχεια, γιατί υπάρχει πάντα αὐτό πού ἀκόμα μποροῦμε νά σκεφτοῦμε, μιά πού δέ σκεφτόμαστε (ἀκόμα;). Ἄκόμα κι ὅταν ἔχει κίολας ἐξετασθεῖ κληροδοτώντας μας τούς ἀπογόνους του, αὐτό τό ἴδιο ἀποτελεῖ τό καθήκον μας τῆς σκέψης, καθήκον πού μποροῦμε τό ἴδιο καλά ν' ἀποφύγουμε. Ἡ σκέψη δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτα ἄλλο ἀπό τό νά παίζει τόν ἀντάρτη: δέν μπορεῖ ποτέ ν' ἀφιερωθεῖ στόν κατά μέτωπο πόλεμο. Ἐτσι, εἶχε σκεφθεῖ κίολας αὐτό πού προσφερόταν γιά σκέψη. Αὐτό τό κίολας εἶναι ἡ τρισδιάστατη ἐνότητα τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ χρόνου. Σέ σχέση μ' αὐτήν, ἐπιστήμες καί ἀπόψεις, θεωρήσεις τοῦ κόσμου καί ἰδεολογίες, σκέψεις καί κατασκευές δέν εἶναι παρά παιχνίδια ἐλάχιστα προικισμένων παιδιῶν πού τήν ἀνάγκη τους αἰσθάνεται αὐτός - ἡ ὁ - κόσμος. Γιατί δέ φτάνει νά σκεφτόμαστε αὐτό πού συνέχεια ψάχνουμε νά βροῦμε καί πού, πέρα ἀπό τό ὅτι ξεφεύγει, εἶναι ἀνύπαρκτο, ἀλλά νά λέμε καί νά παίζουμε τό παιχνίδι τοῦ κόσμου, πού κι αὐτός δέν «ὑπάρχει» καν.

Ἐτσι ὁ μελετητής διαπιστώνει, γιά μιά φορὰ ἀκόμα, πῶς «Αὐτό πού πρέπει νά μελετήσουμε στήν ἐποχή μας πού προσφέρεται γιά μελέτη, εἶναι τό γεγονός πῶς δέ μελετᾶμε πάντα». Ἄλλά διαπιστώνει ἐπίσης - ἔστω κι ἂν τά ἀμφισβητεῖ - τά σημεῖα διαγραφῆς αὐτῆς τῆς ἐρώτησης πού δέν ἔχει πιά καμία θέση.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Ἡ μέθοδος εἶναι αὐτό τό ξέφωτο τοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ στό σκοπό, «σκοπό» πού δέ θά φανερωθεῖ παρά στό τέλος παρόλο πού βρίσκεται σέ δράση εὐθύς ἔξαρχῆς (ἐκδηλωνόμενο ἐντελῶς *a priori*, παράκαιρα, καί διαγράφοντας πιότερο *a priori* καί *a posteriori*, «διαλεκτικά», ἕναν μῆ συμβολικό κύκλο πού ἀνοίγεται ἐλικοειδῶς, ἐνῶ οἱ ἀρθρώσεις καί οἱ κλειδώσεις πού ἐνώνουν ἀρχή καί στόχο – τέλος – δέν παύουν νά δημιουργοῦν πρόβλημα). Κάθε μέθοδος εἶναι συστηματοποιημένη καί συγκεντρωτική: ἐνώνει τά κομμάτια τοῦ ὅλου – κυρίως ὄλα τά κομμάτια – σ' ἕνα ὄλο, σέ μίαν ἀποψη, σέ μίαν ἀντίληψη τοῦ Ἐνός – Ὁλοῦ «αὐτοῦ καθαυτοῦ». Ἡ μέθοδος τῆς σκέψης κουβαλάει ἐπίσης στή γλώσσα τήν ἐνότητα τῆς μεταβαλλόμενης ὁλότητας – κάτω ἀπό διάφορες γωνίες. Ἐργαλεῖο πολύ λιγότερο ἄθῳ ἀπ' ὅσο φαίνεται, ἡ μέθοδος εἶναι ἕνα τρομερό ὄπλο πού χρησιμεύει νά ξεχαρβαλώνει τίς πανοπλίες πού ντύνουν ὄντα καί πράγματα.

Ἄν ὁ ὄρος «Μέθοδος» εἶναι, καί ὅπως πρέπει νά ἔναι, ἑλληνικός, δείχνοντας καί καθορίζοντας ἀπό κεῖ τό προχώρημα τῆς σκέψης, ὁ ὄρος «διδασκαλία», αὐτός εἶναι λατινικός. Αὐτό πού ὁ λόγος λέει καί ὁ τρόπος πού τό λέει, αὐτό πού ἡ θεωρία βλέπει, γίνονται, ξεκινώντας ἀπό τούς πρακτικούς Ρωμαίους, πρακτική, ἐπιστήμη, διδασκαλία, σχολική συστηματοποίηση. Οἱ δάσκαλοι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας θ' ἀναλάβουν μέ τή σειρά τους, νά στεριώσουν τόν ἑλληνικό λόγο, μεταμορφωμένο ἀπό τόν ἐνδιάμεσο λατινικό λόγο, σέ θεολογία. Καί μετά ἀπό τά μεγάλα θεωρητικά συστήματα τῆς νεωτεριστικότητας, ἕνα σύνολο καμωμένο ἀπό μεθόδους καί διδαχές θά κουβαλήσει τό σωρό τῶν *-ισμῶν*. Ἡ διδασκαλία θά εἶναι μονοδιάστατη καί δογματική καί ἡ ἀποπροσανατολισμένη μέθοδος, μέ ἐκλεκτική ἀνάπτυξη. Θά καταλήξουν ἔτσι στό πολυμεθοδικό καί ἀμεθοδικό τίναγμα, στό πολυδιδασκαλικό καί μὴ διδασκαλικό πού ἔχουμε ἀρχίσει κιόλας νά τό παρακολουθοῦμε.

Συζητᾶμε συχνά, καί πολλές φορές ἄχρηστα, γιά νά μάθουμε ἂν αὐτή ἢ ἡ ἄλλη «θεωρία» εἶναι κυρίως μέθοδος ἢ κυρίως διδασκα-

λία. Φοβερά άπειροι στην πορεία της σκέψης και στη διδασκαλία της σκέψης (διδασκαλία πού ή σκέψη μās υποβάλλει κι όχι διδασκαλία πού υποβάλλουν οι δάσκαλοι σε μαθητές ή σε όπαδούς), πολυμαθείς, σοφοί και ιδεολόγοι φαίνεται ν' άγνοούν πώς κάθε θεωρητική σκέψη κλείνει μέσα της ένα κατευθυνόμενο μονοπάτι – ένα (μεθοδικό) όδοιπορικό – πού στρογγυλεύει μέ ένα προοδευτικό σύστημα σε ένα σύνολο άρθρωμένο μέ συνδυασμούς, επιτρέποντας μεσολαθήσεις και λάθη και πού άποτελεί ένα μάθημα άνάγνωσης του κόσμου. Όσο περισσότερο πλούσιο και βαθύ είναι τό σύνολο μέθοδος – και – διδασκαλία, τόσο περισσότερο φανερώνει και δοκιμάζει όχι μονάχα μίαν άποψη όποιουδήποτε ύπάρχει, άλλα τή μία και τμηματική όλότητα μέσα σε δηλ τήν πολλαπλότητα των άπόψεών της και του δικού μας πλησιάσματος κοντά της. Οι μέθοδοι και διδασκαλίες μερικές, και άναγκαστικά μεροληπτικές, δίχως νά παραιτούνται άπό τήν εύφορία τους (μά πού χρωστάνε κι αύτήν άκόμα τήν παραγωγικότητά τους στο μερικό και μεροληπτικό τους χαρακτήρα), ξεγυμνώνουν τό ένα άπό τά παιχνίδια του παιχνιδιού του κόσμου. Οι σφαιρικές μέθοδοι και διδασκαλίες – δηλαδή ή περιπλάνηση της σφαίρας των σφαιρών – φέρουν ως τή γλώσσα τό παιχνίδι του κόσμου πού παίζεται πολλαπλά, πού τό παίζουμε πολλές φορές.

Δέν καταλήγουμε στη διδασκαλία άκολουθώντας ύπομονετικά μία μέθοδο και δέν κατακτάμε τή διδασκαλία πριν άπό τή μεθοδική της έπεξεργασία πού κλείνει κιόλας μέσα της τόν προσανατολισμό της σκέψης και τή διδασκαλική της έπεξεργασία, άποκτημένη κατά κάποιον τρόπο εύθύς έξαρχής άλλα κατακτημένη στο τέλος. Έννοείται πώς μία ίδια μέθοδος μπορεί νά δώσει περισσότερα διαφορετικά άποτελέσματα, τό ίδιο και τό πεδίο των έρμηνειών μιας «διδασκαλίας» πού παραμένει άνοιχτό, επιτρέπει πολλά αυλάκια. Πρέπει επίσης νά ξέρουμε πώς οι συγγραφείς είναι υπεύθυνοι και συγχρόνως δέν είναι όλότελα για τίς διάφορες έξηγήσεις πού κυριεύουν τό δημιουργημένο έργο και πού θά τό ξαναδημιουργήσουν. Η μεθοδική πορεία της σκέψης δέν μπορεί νά είναι σήμερα τίποτε άλλο άπό ιστορικο-θεωρητική, δίχως νά υποκύπτει παρόλα αυτά στον ιστορικισμό και στις θεωρητικές πλάνες. Αυτή ή μέθοδος της σκέψης πρέπει νά είναι *Ιστορικο-θεωρητική* άγκαλιάζοντας, ξαναχίζοντας και γκρεμίζοντας όλη τήν ιστορία της ανθρωπότητας όσο και της σκέψης – και άψηφώντας τή μεταϊστορική κατάσταση και τά καθήκοντα της σκέψης. Ξαναθεαίνοντας τό ρεύμα του ποταμού για νά τό ξανακατέβει πάλι, αυτή ή μέθοδος

θά φροντίσει για όλα τα ανοίγματα και για όλα τα πλατέματα του ρεύματός της. *Ίστορικο-θεωρητική*, τούτη ή μέθοδος της σκέψης θά πρέπει νά 'ναι, συγχωνεύοντας και ξεπερνώντας τήν αναλυτική, αντανακλαστική σκέψη καθώς και όλες τις μεθόδους της μονοδιάστατης σκέψης, για νά χυθεί σέ μιά μοναδική και πολυφωνική προσέγγιση πού ἀρπάζοντας όλα τ*ά παιχνίδια τ*ών ειδικών ένδοκοσμικών όντων** και τ*ών σχέσεών τους*, θ' ανοίχτει στό *Παιχνίδι τ*ου κόσμου** πού κι αυτό δέν *ύπάρχει*, για ν' ακριβολογούμε. Ξεπερνώντας τις κατασκευές τ*ου νου* κι αυτές ακόμα της λογικής (διαλεκτικής ή *όχι*), αυτή ή οδοιπορούσα σκέψη, απελευθερώνοντας τις αλήθειες πού έχουν σά βάση τήν περιπλάνηση – τήν περιπλάνηση πού αυτή καθαυτή δέν έχει βάση – θά κλείσει μέσα της – «*όλα*» τ*ά αυτόνοτητα και διαλεκτικά τεχνάσματα* δίχως νά αφεθεί στή χάρη της άμεσης γνώσης και τ*ου διαλεκτικού μηχανισμού*. Μετά-Ίστορική και μετα-διαλεκτική, ή θεωρητική μετα-φιλοσοφική σκέψη πρέπει ν' *άντιστέκεται* σ*τίς* *άπόπειρες τυποποίησης και κωδικοποίησης*, φωτίζοντάς *τες*. Άνεβαίνοντας ξανά σ*τίς* μακρινές – και συχνά άσυνείδητες – προϋποθέσεις, όποιασδήποτε σκέψης, διερευνώντας τό ρυθμό της ανάπτυξης της, ή μέθοδος της βαθιά μελετημένης σκέψης, ξεσφίγγει τόν κρίκο πού ένώνει τή σημασία, τήν άποσημασία και τήν άσημαντότητα, ρευστοποιώντας μέχρι τό *έπακρο* κάθε σημασία. *Ή* σκιαγραφημένη μέθοδος – πού κατοικεί εύθύς έξαρχής σ*τά* *πρώτα βήματα* της μεθόδου και αναδειχεται *όλόκληρη* στό τέλος τ*ου δρόμου* δέ συνθέτει μία θεωρία. *Ή* θεωρία όσο κι *άν* έχει πολεμηθεί δέν είναι τίποτε άλλο *άπό* μιά στερεοποιημένη σκέψη, λιγότερο ή περισσότερο ψευδο- ή παρα-φιλοσοφική και *όχι* φιλοσοφική ή μεταφιλοσοφική. Στήν κύρια ή στή δευτερεύουσα έννοια τ*ου όρου*, ή διδασκαλία είναι *ένα κτίριο* π*ού* *σειεται* *άπό* τ*ή* σκέψη, *ένα τέλειωμα* της θεωρίας. Μιλάμε *έδ*ώ** για τ*ή* μεθοδική και διδασκαλική *έργασία* – *άλλά* *όχι* τ*ή* *δογματική* ή τ*ή* *σχολαστική* – *της σκέψης*, της σκέψης π*ού* *μελετ*ά**, *άκούγεται*, κι *όχι* για τ*ο*υτ*ον* ή για *κείνον* τ*όν* *τύπο* της ιδιαίτερης σκέψης ούτε για τό *πρόβλημα* τ*ών* *άναζητήσεων* και τ*ών* *έπιστημονικών συστηματοποιήσεων*. Στήν *τεχνο-επιστημονική* *έποχή* μας, τό *έρώτημα* της μεθόδου και της διδασκαλίας της σκέψης *μπορεί* νά μή φαίνεται *ένδιαφέρον*. Αυτό δέν αποκλείει τό νά έχει *τεθεί*. *Ή* γενική και *έπίμονη* *άνησυχία* τ*ου* *πολιτισμού* «*μας*» δέν *μπορεί* *άπλά* και *μόνο* ν' *άποτραπεί*. Κάθε μέθοδος και κάθε διδασκαλία π*ού* δέν *πιστεύουν* *άφελώς* *π*ώς** είναι *δυνατό* νέες *άξίες* νά *φυτρώσουν* στή *μηδενιστική* και *πλανητική* *έρημο* π*ού* *άπλώνεται*, δέν *μπορούν* *παρά* ν' *άντιμετωπί-*

σουν – και νά βρεθούν αντιμετώπιες – μέ τήν κρίση τοῦ πολιτισμοῦ ὅπου ζοῦμε καί πεθαίνουμε. Μπαίνοντας σέ μιὰ ἐποχή κρίσης τῆς διανόησης καί τῆς διανόησης σέ μιὰ συνεχή κρίση δέ μᾶς ἀρέσει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν κίνηση ἔστω κι ἂν κάθε φορὰ ἀναζητᾶμε τήν ἀνάπαυση.

Μ' αὐτά τά παιχνίδια φολκλοριστικά καί τεχνικά πλανητικά, μήπως θά πρέπει νά βγάλουμε τό συμπέρασμα πῶς μιὰ μέρα ἢ μικρή ἀνθρωπότητά «μας» θά καταλήξει νά τινάξει στόν ἀέρα τόν πλανήτη γῆ μισοθληματικά μισοτυχαῖα; Στά ἐνδιάμεσα, αὐτή ἡ ἴδια μικρή ἀνθρωπότητα ἢ οἱ διάφοροι καί ποικιλόμορφοι ἐμπροσθοφύλακές της – συνήθως τῆς ἀριστερᾶς – θέλουν νά τήν καταστρέψουν (κομμάτια κομμάτια ἢ σχεδόν ὁλόκληρη). Χωρίς ἀμφιβολία, ὑπάρχουν πράγματα νά καταστρέψουμε καί νά καταστρέψουμε. Ἄλλὰ γιά ὄφελος τίνος; Σ' αὐτή τήν ἐνοχλητική καί τρομακτική ἐρώτηση, οἱ ἀντιρρησίες δέν ἔχουν τί ν' ἀπαντήσουν. Τό νά καλοῦμε τή βαρβαρότητα γιά βοήθεια εἶναι κάτι πού ἀποδείχνει μιὰ κοντόφθαλμη θεώρηση. Ἄλλοῦ – ἀλλά πού; – ἀνθρωπιστική κουλτούρα, σκληρότητα καί κτηνωδία δέ βιάσαν πάντοτε μαζί; (Ἡ ἐρώτηση τοῦ προβαδίσματος εἶναι ὑποφερτά ἄχρηστη. Δέν ὑπάρχει σχέση αἰτίας – ἀποτελέσματος γιατί ἡ κοινή – καί ἀσυνείδητη – κατασκευή εἶναι σφαιρική. Ἡ μετα-διανόσή μας θά μπορέσει νά βαστάξει; Μέ ποιὰ μέθοδο καί μέ ποιὰ διδασκαλία σκέψης; Οἱ εὐκαιρίες ἀντικατάστασης αὐτῆς τῆς μετα-διανόησης εἶναι παρόλα αὐτά ἐλάχιστες. Γιά νά καταλήξουμε στήν προβληματική σύνθεση μιᾶς ὑπεράξιας λογικῆς πού θά βεβαίωνε πῶς δέν ὑπάρχει φόρμουλα ὅπου νά λύνεται τό αἶνιγμα πού θέτει στούς ἀνθρώπους ὁ κόσμος, καί πού θά διατύπωνε – δίχως ἀναγκαστικά καί νά τίς τυποποιεῖ, περισσότερες συνδυασμένες δυνατότητες, ὑπάρχει προηγουμένως, ἕνα πρόβλημα πού γυρεύει κάποιο ξεκαθάρισμα. Σ' ἕναν κόσμο καταστραμμένο ἀπό τήν ὑπερβολικιά καί θατιά ἀταξία, σφιγμένο μέσα στό μαγγάνι τῆς ἀνησυχίας, πῶς νά συνδέσεις τήν στοχαστική καί ποιητική γλώσσα μέ τή γλώσσα τῆς καθημερινῆς χυδαιότητας καί πῶς νά τήν προφέρεις γιά νά φτάσει ὡς τή γλώσσα πού μιλιέται; Αὐτό τό πρόβλημα συνδυάζεται μέ τό πρόβλημα τῆς γλώσσας τῶν ἐπιστημῶν πού δέν ξέρουν καί πολύ καλά αὐτό πού λένε ἀλλά πού «περιμένουν» νά τούς τό ἐξηγήσουν. Δέν μποροῦμε νά ἀφεθοῦμε μέ ἐμπιστοσύνη, μονάχα στήν πορεία τῶν πραγμάτων γιά νά ἀπο-

στάξουμε αυτό που παραμένει μέσα στη σκιά (δίχως να μιλάμε για τό «βαθύτερο» σκοτάδι). Λόγος και πράξη των ανθρώπων και πορεία των πραγμάτων αποτελούν μέρος της κίνησης του κόσμου, και η βαθιά ανισοδυναμία ανάμεσα σ' αυτό που λέμε και σ' αυτό που κάνουμε, ζητάει να ειπωθεί και να πραγματοποιηθεί μεθοδικά εϊ-δάλλως δογματικά. Ή σκέψη που δέ λησμονάει τό δρόμο και που τήν έχουμε αναλάβει επιτήδεια μάς υποχρεώνει να βάζουμε ερωτήσεις – που ξεφεύγουν συνήθως – εστω κι αν δέ μάς αφορούν φανερά, και να ξεφευνοῦμε τόν ορίζοντα των ερωτήσεων που παρουσιάζονται. Πρόκειται, μέ δυό λόγια, να θέσουμε τήν ερώτηση που δέ θέτουν. Πιασμένοι μέσα στην εκκρεμή κίνηση των ερωτήσεων και των απαντήσεων, των αντ-ερωτήσεων και των αντ-απαντήσεων, πρέπει ν' αναγνωρίσουμε πώς, για τήν ὥρα, ὁ θετικισμός εϊναι κείνος που εφερε αυτή τήν κίνηση και πώς δέν υπάρχουν αϊτίες γι' αυτό. Κανένα υποκείμενο, προσωπικό ἢ κοινό, δέν μπορεί να γιαιτρέψει αυτή τήν κίνηση κι ὁ ἄνθρωπος, κομμάτι του κόσμου, δέν μπορεί παρά να περιμένει, χωρίς ὑπέρμετρη ἀνυπομονησία, ἕνα ἀλλιώτικο τεμάχισμα και μίαν ἀλλιώτικη ὑλοποίηση του κόσμου. Ἀπομένει λοιπόν να συγκεντρωθοῦμε και να προπαρασκευάσουμε ὄχι μονάχα τό φῶς ἀλλά και τά μελλοντικά σκοτάδια, να μάθουμε να χαλαρώνουμε τήν κυριαρχία και να πάψουμε να παϊζουμε σφιγμένοι. Σ' αυτό τό συνοθύλευμα μιᾶς ἀφελούς στούς τρόπους θέλησης και μιᾶς ἀναπόφευκτης ἀδυναμίας, μιᾶς ψυχρότητας και μιᾶς εὑσυγκινησίας, δέν μπορούμε να διαλέξουμε τήν ἐποχή μας. Αυτό τό συνοθύλευμα ταράζει τήν ἔννοια του παραλογισμοῦ και τόν παραλογισμό τῆς ἔννοιας. Πολύ συχνά μιλάμε μόνο για να μιλήσουμε, ἀλλά μήπως σέ μιά πορεία δέν περπατάμε τό ἴδιο, μόνο και μόνο για να περπατήσουμε; Ή μέθοδος – τῆς πορείας – εϊναι δύσκολο να χαραχτεϊ και ἡ διδασκαλία δέν εϊναι κάποιο πανδοχείο για ξεκούραση ὅπου κάνεις ἕνα σταμάτημα για να ξαναφύγεις. Κι οὔτε βέβαια ὑπάρχουν πιά πανδοχεϊα μέ πράσινα παραθύρια. Τότε, μήπως τό μόνο πιθανό καταφύγιο εϊναι ὁ κόσμος ὅλος; Ὁ μεθοδικός δρόμος που μάς ὀδήγησε σ' αυτό ἦταν και ὁ μόνος κατάλληλος; Θά μπορούσε μήπως να ὑπάξει ἄλλος, και πώς; Ποιά διδασκαλία μπορεί να δώσει τήν ἀπάντηση σ' αυτή τήν ερώτηση; Εϊναι βέβαιο: Τώρα, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἔχουν πιαστεί στην παγίδα του παιχνιδιοῦ – τό να εϊναι ὁ καθένας τριγυρισμένος ἢ μονάχος (ἢ τριγυρισμένος και μονάχος) για να «μελεταίε» και για να «ζεϊ» εϊναι κάτι τό δευτερεῖον – και ἡ διαδικασία παραγωγῆς και κατανάλωσης μοιάζει να πραγματοποιεϊ και ταυτόχρονα ν'

ἀρνιέται τό Εἶναι. Ἐφελείς καί ὑπανάπτυκτοι (κι αὐτοί μέ τό δί-κιο τους) ἐλπίζουν ἀκόμα σέ μιά («ὀλική») ἐπανάσταση, ὅταν αὐτό πού βοηθαίει τή μελέτη εἶναι ἡ μή-ἐπανάσταση. Ἔτσι, ἀμηχανία, περιφρόνηση καί μοναξιά μπλέκονται στό κέντρο τοῦ σοβαροῦ καί χλευαστικοῦ παιχνιδιοῦ καί στό κέντρο τῶν τιποτένιων καί περιτ-τῶν παιχνιδιῶν, καί μᾶς δένουν στή ρόδα τῆς ἀμαξας.

Πράξεις καί πάθη, ἀναδρομές καί παραλείψεις, κινήσεις καί κατασκευές πηγαίνουν μέ κανονική ταχύτητα καί δέν ἀγγίζουν τήν ἐρώτηση τῶν θάσεων τῆς ἐποχῆς μας πού ἡ λάμψη της καί ἡ κρι-τική της γινήκαν κιόλας. Ἡ σκέψη περιέχει πάντα μιά διφορού-μενη σχέση μ' ὅτιδήποτε δέν εἶναι αὐτή καθώς καί μέ τή μή-σκέψη, καί ἡ δογματική μέθοδος καί ἡ μεθοδική διδασκαλία μιᾶς σκέψης μελετώντας καί ξαναμελετώντας τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου, σάν παιχνίδι, κάνουν νά διαγραφῆι ὁ περιγυρος κάθε μεθόδου καί κάθε διδασκαλίας ἑνός τετελεσμένου τύπου (ἔστω κι ἂν τό τετελεσμένο κι αὐτό πού φαίνεται νεκρό ἔχουν τή διάθεση νά ξαναγυρίσουν καί νά ξανααστήθουῖν). Τό παιχνίδι τοῦ Ἐνός-Ὁλου ἐκδηλώνεται μέσα στό Πολλαπλό καί τά παιχνίδια του, πού ἀπό μόνα τους πη-γάζουν ἀπό τό παιχνίδι τοῦ Ἐνός - Ὁλου καί τό συναντοῦν. Ἄληθινό κι ἀληθοφάνεια ἀντιστρέφουν τά σημάδια τους καί παραγνωρίζουν τήν περιπλάνηση στούς δρόμους τῆς ὁποίας εἶναι στύλοι πού δείχνουν καί σημεῖα συχνά ἀναποδογυρισμένα. Ἡ μετα-αστική ἐποχή καί ἡδη μετα-αριστεριστική πού ἀνοίγεται, εἶναι ἐνάντια στό νά παραδεχτῆι ἕναν παγερό τόνο. Ἐφαίρεσεις, δια-σπορές, διασκοδάσεις δέ διαθέτουν τήν ἰκανότητα νά μᾶς ἀπελευ-θερώσουν δραστικά ἀπό τό περιλαίμιο μέ τό ὁποῖο εἶμαστε δεμέ-νοι. Ἡ συσσωρευτική πρόοδος τῆς ἀποστέρησης, τῆς ἀνησυχίας καί τῆς ἀπραξίας στή μέση τόσων καί τόσων ἔργων ὀδηγεῖ ἐπίσης στήν ἔξοδο ἀπό τήν ἱστορία, στήν ἴδρυση ἑνός κόσμου ὀπου δέ θά συμ-βαίνει πιά τίποτε (αὐτό τό τίποτε ὀμως μένει γιά νά ἐρμηνεύει καί νά πρακτικοποιεῖ). Ὁ «καινούριος» κόσμος δέ θά ἔχει βέβαια ἀνάγκη ἀπό διδασκαλία, ἔστω κι ἂν πολλές ἰδεολογικές μάχες συν-τελεστοῦν στή μήτρα του. Γιά νά μελετήσουμε μεθοδικά αὐτό τόν κόσμο, εἶναι ἀπαραίτητο νά μελετᾶμε ἐξίσου αὐτό πού εἶναι στό πλάι τῆς ἐρώτησης. Τί βρῖσκεται ὀμως στό πλάι τῆς ἐρώτησης καί ποιά εἶναι ἡ ἐρώτηση; Ἄς πραγματοποιήσουμε τό δῆμα πού ἀντι-παραχωρεῖ – ξαναγυρνώντας στήν παράδοση –, ἄς ἀνοιχτοῦμε στό παρόν – δίχως νά ὑποχωρήσουμε στόν πραγματισμό –, ἄς πάρουμε μέρος στό μέλλον – στό χρόνο πού κάθε στιγμή ἀπό τίς στιγμές ἀναφέρεται κάθε φορά, παρελθόν, παρόν, μέλλον. Ἄς ἀφομοιῶ-

σουμε τή γεννημένη από τή μεταφυσική αντιμεταφυσική, όπως ή αντι-κοινωνία γεννήθηκε και αφομοιώθηκε από τήν κοινωνία. Κάνοντας όλα τούτα δέ θα 'χουμε ακόμα κυριέψει μία μέθοδο πού θα είναι ταυτόχρονα όπως ή μεταδιδασκαλία ρευστοποιημένη απ' όλες τις διδασκαλίες. Για ν' αφομοιώσουμε παραγωγικά αυτή τήν κυοφορημένη κιόλας μέθοδο πρέπει προηγουμένως νά ζήσουμε, ως πούμε, όχι δίχως λογική. Νά ζήσουμε και νά επιζήσουμε. Τελικά, μιά ζωή και μιά σκέψη κατά κάποιον τρόπο πέρα από τό θάνατο προσφέρονται στή ζωή και στή σκέψη των θνητών, μέχρι πού νά θνητοποιήσουν τόν ίδιο τό θάνατο, αφαιρώντας του κάθε σημασία, κάθε σπουδαιότητα. 'Ενδιάμεσα θα πρέπει ν' αποκτήσουμε σκεπτόμενοι τήν πείρα του παιχνιδιού τής πληροφόρησης και τής άρνησης, πού πάνε από τήν άρχή του παιχνιδιού μαζί, ενώ αυτό τό παιχνίδι θα μένει πάντα για ν' αποκωδικοποιεί και νά πληροφοροεί. Τό ίδιο σά ν' αποκρυπτογραφεί τόν κώδικα τής άδιαφορίας πού τά ισοπεδώνει όλα και τά παίρνει όλα κάτω από τήν ύψιστη προστασία της. 'Επίσης, ή άναθεωρητική σκέψη παρούσα και συνταιριασμένη μέ τό χρόνο και έτοιμη νά μετρήσει τή σύγκρουσή της, θα πρέπει ακόμα νά μάθει νά παραιτείται, ίκανή όμως νά χωρίζει λιγάκι τήν όργάνωση σε πολλά επίπεδα πού νά ξεπερνάει τό ένα τό άλλο και μέ διαστάσεις τής γλώσσας και τής σκέψης περιπλεγμένες. Γιατί δέν μπορεί, αυτή ή μονο-τρισδιάστατη σκέψη νά παραλείψει νά μελετά τά σχήματα πού διευθετούν από τά πριν γλώσσα και σκέψη, νά παραλείψει νά ξερευνά μεθοδικά τό βάδισμα πού ξεκινάει πάντοτε από ένα καθορισμένο σημείο και νά διώξει έκείνο πού δέ μελετιέται από κάθε διδασκαλία. 'Ο πανικός είναι πολύ πιο πρωτότυπος και συστατικός από τις ταυτόχρονες αντιδράσεις του. 'Η σκέψη δέν μπορεί παρά νά παρασυρθεί από τήν τρομακτική τονικότητα τής μοναδικής όλότητας δίχως νά ανατρέπεται στους ιδιαίτερους πανικούς. Φίλη του μέλλοντος, ή σκέψη του 'Ενός-Όλου και του Όλου-Τίποτε μπορεί νά μή γέρνει προς τήν πράξη τής αυτοκτονίας. Μήπως δέν ξέρει έξάλλου πώς μιά μυστική επιθυμία νά επιζήσουμε κατοικεί σε κάθε πράξη αυτοκτονίας και πώς ή άθανασία είναι μιά μάταιη παρηγόρια; Σπρωγμένη από τή νοσταλγία και τήν προκατάληψη του Είναι-Μηδέν μία θαρραλέα μεθοδολογία πού δέ θα ζηταγε δειλά προστασία στα δογματικά καταφύγια θα θεβαίωσε πώς οι έξω-κοσμοι δέν υπάρχουν. Μήπως όμως είναι κατοικήσιμοι; Όπως οι έξω-πόλεις; Πού παρόλα αυτά υπάρχουν. 'Ο λόγος μίας μεθόδου θα πρέπει ν' αναγνωρίσει πώς σύμφωνα μέ τήν καταγωγή του, ο λόγος μένει, σ' όλο του τό ξετύ-

λιγμα, μυθολογικός. Παραμένει μυθολογικός πολύ περισσότερο από ιδεολογικός γιατί οι ιδεολογίες και οι κριτικές τους (κριτικές της ιδεολογίας και κριτικές στ' όνομα της ιδεολογίας) παραμένουν μυθολογικές. Τά συστήματα και οι διαδικασίες αρχικά ή στη συνέχεια μυθολογικές, τό ίδιο και οι διαδικασίες και τά συστήματα κατά δεύτερο μυθολογικές και φάντασματικές δέν υπάρχουν στό πλάι του άληθινού και του πραγματικού. Είναι παγιδευμένα στό δαίδαλο της περιπλάνησης. Στους τωρινούς καιρούς είναι απαραίτητο τό παροδικό καθήκον του *νά συγκεντρώσει και νά ξεπεράσει* τό λογικό φορμαλισμό, τήν ψυχανάλυση και τό μαρξισμό δίχως νά συγκρατεί καμουφλαρισμένες - έτερόπλευρα, άμφίπλευρα ή πολύπλευρα - τίς όρθοδοξίες και δίχως νά προκαλεί άπλά σχίσματα. 'Ο ύποκειμενισμός της ύποκειμενικότητας του ύποκειμένου και ό άντικειμενισμός της άντικειμενικότητας του άντικειμένου είναι δεμένα και ή άλλαγή φρουράς δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί παρά μέ μία σκέψη πού ξαναεβαίνει ώς τήν κοινή τους ρίζα και αποβλέπει σ' έναν όρίζοντα πιό μακρινό. Τό ύποκείμενο πού κυριαρχεί άκόμα σάν ύποκείμενο μιλώντας και μελετώντας, ύποκείμενο πού έπιθυμεί και άγνοεί, ύποκείμενο άπολυτοποιημένο και κοινωνικοποιημένο, προχωρεί πρós τήν έξοργιστική παρακμή του. Τό καθήκον πού συνίσταται στό νά συγκεντρώνει και νά μεταμορφώνει τό λογικό - και τό ξέσπασμά του -, τό φυσικό και τό κοινωνικό, δίχως νά σφαλνάει τόν όρίζοντα σ' αυτό πού πέρα άπ' αυτό και πέρα άπ' αυτά δέν μπορεί άκόμα νά όνομασθεί, αυτό τό καθήκον είναι έπείγον αλλά χρειάζεται καιρό. Κι αυτή ή άνάλυση είναι άχώριστη από τήν άδιάκοπη αυτόκριτική της. Προσπαθώντας νά ρευστοποιήσουμε μέχρι τό τέλος μία μέθοδο σκέψης και γρημιζοντας όλες τίς διδασκαλίες, δέν πρέπει νά χάνουμε από τά μάτια μας πώς χάρη στό μονολιθισμό τους και χάρη στον όγκο τους οι μέθοδοι και οι διδασκαλίες κυριεύουν τίς μάξες. 'Αλλά ούτε κι αυτές οι μάξες προσφέρουν πιά τό ύστατο καταφύγιο. Τό ίδιο και ή ύψηλή σκέψη των ύποτιθέμενων έλίτ πού τά πιστεύω των μαζών περνάνε πλάι από τά περισσότερα προβλήματα κι έρωτήσεις τους, για νά μήν πώ από τό ίδιο τό πρόβλημα, από τή μία έρώτηση. Τό νά κατακτήσουμε πάλι τήν έλικοειδή και μεθοδική πορεία και τήν άργή δογματική έπεξεργασία, είναι κάτι πού δέν άφορά όλο τόν κόσμο. Για τήν ώρα, τουλάχιστο. "Αν όλος ό κόσμος θέλει ν' αρχίσει νά στοχάζεται, καλό δικό του. Για νά μπορέσει μία μεθοδική και συστηματική σκέψη νά διαπεραστεί και πάλι, για νά μπορέσουμε νά τή διασχίσουμε, χρειάζεται ύπομονή και εύφύια.

Γενικά τό «πλήρες» καί τό συμπαγές εἶναι κενά καί τό κενό εἶναι γελοιωδῶς καλλωπισμένο. Εἶναι ἀπαραίτητο νά ἔχουμε μάθει νά ξεκαθαρίζουμε τά προκαταρκτικά κάθε εἰσαγωγῆς, κάθε προμηνύματος, γιά νά φτάσουμε στό δίχως ἀνάπαυλα τέλος πού θά τεθεῖ καί πάλι σέ ἐρώτηση. Τό νά ἀντιληφθοῦμε τήν ἴδια πορεία πού κινεῖται πάνω σέ πολλά πλάνα ταυτόχρονα καί ν' ἀνοιχτοῦμε στήν ἰσοπέδωση, στήν ἀσημαντότητα καί τό ἀσήμαντο, εἶναι πράγματα πού ἀπαιτοῦν ἀντοχή σκέψης καί διάρκεια λόγου. Ἔστω κι ἂν αὐτή ἡ σκέψη καί τοῦτος ὁ λόγος δανείζονται τίς φωνές τους ἀπό αὐτή τή δραστηριότητα τήν παροδικά παθητική καί σχεδόν θηλυκιά, ὅπως εἶναι τό γράψιμο. Ν' ἀκολουθοῦμε τά ἔγνη σημαίνει συγχά νά τ' ἀκολουθοῦμε ἀλείβοντάς τα μέ γόμμα, ἐνῶσω αὐτά ἔχουν κίολας προ-γράψει αὐτό πού θ' ἀλείψει ἐμᾶς μέ γόμμα.

Στούς τωρινούς καιρούς καί στούς μελλοντικούς καιρούς ξετυλίγονται ἀκόμα καί θά ξετυλίγονται παράλληλα ὁ Χεγκελιανομαρξιστικός ὀρθολογισμός – ἀντίγραφο τοῦ ἀντιπάλου του – καί ὁ νιτσεικός μηδενισμός πού προχωρεῖ μηδενίζοντας καί μηδενιζόμενος. Ἔτσι, ὅλα ὅσα γίνονται μεταξύ σφύρας καί ἄκμονα ἔχουν σπάσει καί τό ὄν βρῖσκεται στό τέλος τῆς καριέρας του. Τό εἶναι ἀκούστηκε καί εἰπώθηκε ἀπό τό λόγο, σάν παρουσία – ὄντολογικά –, παρουσία, πού γίνεται ὀλοένα καί περισσότερο ἀναπαραστατικότητα μπλεγμένη μέ τήν ὑποκειμενικότητα, ὑπολογισμός. Ἡ τεχνολογική ὀρθολογικότητα, εἰδωμένη σά λογική, δηλωμένη παράλογη, κάνει δυνατή τήν κατάσχεση τῶν ὑποκειμένων - ἀντικειμένων πάνω στά ἀντικείμενα τῆς ὑποκειμενικότητας. *Εἶναι καί σκέψη εἶναι τό ἴδιο*, νά ἡ «βασική» ἐξίσωση πού δέν ξεπεράστηκε παρά ἀπ' αὐτή τήν ἄλλη ἐξίσωση – ἀβυσσώδη καί στήν πραγματικότητα ἀπόμακρη: *Εἶναι καί Μηδέν εἶναι τό ἴδιο*. Αὐτό συνέβαινε καί θά συμβαίνει μέχρις ὅτου τό *ἴδιο* ἐρμηνευθεῖ σάν τό *Παιχνίδι* τῶν χρεωστών του (πού πραγματοποιεῖ καί πού πραγματοποιοῦμε). Ὅπως καί νά ἔναι, αὐτό τό παιχνίδι θ' ἀνοίξει τήν πόρτα ἐπίσης σέ καινούριες παρεξηγήσεις. Πρός τό παρόν, νευρικοί ἀναγνώστες καί συγγραφεῖς λένε καί διαβάζουν διαγώνια τό *Παιχνίδι*, ἐρμηνεύοντάς το, ἀνάλογα μέ τίς κοινές συνήθειές τους, ἐπιπόλαια.

Ἄλλα δέν ὑπάρχει πρωτιά οὔτε γιά τό παιχνίδι τοῦ κόσμου οὔτε γιά τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου. Χωρίς καμιά δυσκολία εὐθύς φιλονικοῦμε μέ τό ἴδιο τό παιχνίδι, παιχνίδι ἀνάμεσα στό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου καί στό παιχνίδι τοῦ κόσμου.

Οἱ μαχητές πού ἰσχυρίζονται πῶς θέλουν νά βγοῦν ἀπό τό *ἴδιο*

φωτίζοντας θεωρητικά και πρακτικά τις μάζες – μάζες πρακτικά και θεωρητικά πίο δεκτικές στις δογματικές διδασκαλίες παρά στις εύλύγιστες άπαλές μεθόδους, έστω κι άν είναι πρόθυμες ν' άποτινάξουν τό ζυγό αλλά όχι μέ τρόπο έκθειασμένο άπό τούς δημαγωγούς και τούς ουτοπιστές – άναφέρονται, για νά πραγματοποιήσουν τίς κριτικές τους και τίς ουτοπίες τους, στό μαρξιστικό ύλισμό πού θά 'χε δήθεν διασπαστεί, άπό τό φιλοσοφικό ιδεαλισμό. 'Ο θεμελιωτής του όλοκληρωτικού και δικτατορικού μαρξισμού και στή συνέχεια, όλων των άλλων όνειρεμένων μαρξισμών – γιατί ό κομμουνισμός έχει μείνει μιά (ουτοπική) ιδέα –, ήταν θεωρητικά και πρακτικά, και τό ίδιο καλά στή μέθοδό του όσο και στή διδασκαλία του, και ύλιστής και ιδεαλιστής, έφόσον ό ύλισμός του είναι άναποδογυρισμένος ιδεαλισμός αλλά έξακολουθεί νά παραμένει στις ίδιες βάσεις, μιά πού ύλισμός και ιδεαλισμός δέν είναι παρά οί δυό όψεις του 'Ιδιου. (Δίχως άμφιβολία μπορούμε νά στρέψουμε τόν Μάρξ έναντίον του μαρξισμού και των μαρξιστών κι αυτούς έναντίον του. Μπορούμε έπίσης νά προσπαθήσουμε νά διαχωρήσουμε τή θεωρητική πλευρά άπό τήν πρακτική πλευρά και τή μέθοδο άπό τή διδασκαλία. Μπορούμε τελικά νά δούμε τήν άρχέγονη όρμή ίσοπεδωμένη ή νά τή θεωρήσουμε σάν πραγματοποιημένη. 'Αλλά ένα είναι τό σίγουρο: 'Ο Μάρξ παραμένει ό θεωρητικός και πρακτικός, ό μεθοδικός και δογματικός ιδρυτής του όλοκληρωτικού μαρξισμού και των μαρξισμών πού πηγάζουν άπ' αυτόν, έστω και έναντιωμένοι. Και άκριβώς στις τεχνικά ύπανάπτυχτες χώρες είναι πού μπόρεσε ό μαρξισμός νά «πραγματοποιηθεί»). Μιλώντας για τήν ίερο-άγια ύλική παραγωγή πού παράγει τόν άνθρωπο και τόν κόσμο (πού δέν είναι τίποτε άλλο άπό τό σύνολο τής φύσης και τής ιστορίας κατά τή γνώμη του Μάρξ), ό μαρξισμός ύποτάσσει εκείνο πού έπρεπε νά γίνει μεθοδικά στή διάσταση τής ύλιστικής διδασκαλίας σάν πρωθιεράρχης τής ύλιστικής παραγωγής σέ μιάν άλλη έφεύρεση πού μοιάζει μέ τόν ιδεαλισμό μέχρι σημείου νά γελαστεί κανείς, παραγωγή εκ πρώτης όψεως ιδεατή. Φτάνει νά στρέψουμε τήν προσοχή μας – άδέσμευτη γενικά άπό τίς «όρθόδοξες» ή «έτεροόδοξες» έρμηνείες – σ' ένα μέρος του *Κεφαλαίου* για τό όποιο δέ μιλάμε επίτηδες. 'Εκεί γράφει: «'Αλλ' αυτό πού διακρίνει άπό τήν άρχή τόν χειρότερο άρχιτέκτονα άπό τήν καλύτερη μέλισσα, είναι πώς εκείνος έχει κατασκευάσει τήν κυψέλη μέσα στό κεφάλι του, πρίν τήν κατασκευάσει μέ κερί. Στο τέλος τής διαδικασίας τής έργασίας, φανερώνεται ένα άποτέλεσμα πού άπό τήν άρχή προϋπάρχει κιόλας *ιδεατά* στή *φαντασία* του

ἐργάτη¹» (Τό Κεφάλαιο I, 3η παράγραφος, ἀρχή τοῦ 7ου κεφαλαίου πάνω στό θέμα «Ἡ παραγωγή τῶν ἀξιών χρήσης καί ἡ παραγωγή τῆς ὑπερ-αξίας»). Ἐάν λοιπόν ὁ «ἰδεαλιστής» θεμελιωτής – τοῦ ὕλισμοῦ (τοῦ ἱστορικοῦ κι ὄχι τοῦ διαλεκτικοῦ) χάνεται μέσα στή χρησιμοποίηση τῶν ὄπλων του, πού τά θέλει δραστικά, καί φτάνει στό σημεῖο ν' ἀλλάζει τά μέν μέ τά δέ, αὐτό θά μπορούσε νά μᾶς κάνει νά καταλάβουμε καλύτερα πῶς ἡ σχέση τῶν ἀντιθέτων εἶναι πιό ἰσχυρή ἀπό τά ἴδια τά ἀντίθετα. Κάτι παραπάνω: Πιό δυνατή ἀπό τή λεγόμενη διαλεκτική, πιό δυνατή ἀπό τή σύνθεση εἶναι ἡ ἥρεμη κατάληψη τῶν φάσεων τῆς ἀμοιβαίας ἀντιστροφῆς στούς κόλπους τοῦ ἴδιου. Πρέπει, ἐπομένως, νά μάθουμε νά μεταχειριζόμαστε καλύτερα τή γροθιά πού χρησιμεύει στό νά σκοτώνει τό ἐγώ καί τούς ἄλλους, γιατί ἡ γροθιά μένει ἡ ἴδια, μόνο τά χέρια ἀλλάζουν. Οὔτε ἡ ἰδεαλιστική σκέψη οὔτε ἡ ὕλιστική σκέψη δέν ἀποτελοῦν πιά μία μέθοδο σκέψης. Ὅσο γιά τίς διδασκαλίες, ἰδεαλιστικές καί/ἢ ὕλιστικές δέν τρέχουν πιά γιά βοήθειά μας. Ἡ σκέψη, τῆς ὁποίας ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ καί ἡ μαρξιστική σκέψη δέν εἶναι «παρά» ὁ ἀντίπαλος, παρουσιάζεται σήμερα σά νά ἦταν στό καθῆκον της, μιά βαθμίδα, πολλές βαθμίδες, μιά πιό ἀναπτυγμένη περιπλοκή. Δίχως νά μπορεῖ κάποια μέθοδος ἡ διδασκαλία νά τῆς προσφέρει ἕνα ὕστατο καταφύγιο, τούτη ἡ σκέψη πρέπει νά ξανανέβει τό ποτάμι ὡς τήν πηγῆ του καί νά ξανακατέβει τό ρεῦμα του, χωρίς ἐπαναστροφή ἢ πρόοδο. Αὐτό τό μετέωρο πού ὑπῆρξε ὁ Πασκάλ πού εἶναι καί παραμένει μελετητής τῆς τμηματικῆς ὀλότητος περισσότερο ἀπό θεολόγος ἢ πνευματικός, μπόρεσε νά δεῖ πῶς «Ὅτιδήποτε τελειοποιεῖται προοδευτικά φθίνει ἐπίσης προοδευτικά. Ὅτιδήποτε ὑπῆρξε ἀδύνατο δέν μπορεῖ ποτέ νά γίνει ἀπόλυτα δυνατό. Θά μπορούσαμε μιά χαρά νά πούμε: *κάτι πού τό πιστέψαμε, τό ἀλλάξαμε. Τό ἴδιο εἶναι κι αὐτό*²».

Μέχρι σήμερα, δέν μπορέσαμε ἀκόμα νά χαράξουμε μία μέθοδο πού θά ὀδηγήσει στή σύνθεση μιᾶς διδασκαλίας. Εἶναι δυνατό νά κρατήσουμε αὐτό τό στοίχημα; Ἐκεῖνοι πού διεκδικοῦν μεθόδους καί ἀρχαίες διδασκαλίες πού ἐπιδιώνουν τοῦ θανάτου τους, τό ἴδιο καί οἱ ἐπαναστάτες τοῦ κατεστημένου ἢ οἱ δογματιστές τῆς ὀλο-

1. Τό παιχνίδι τῆς φαντασίας, τοποθετημένη ἀνάμεσα στό αἰσθητό καί τό λογικό, σ' ὄλη τή φιλοσοφία τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ εἶναι κάτι πού ἀκόμα ἐξερευνιέται.

2. «Ἡ τμηματική σκέψη τῆς ὀλότητος στόν Πασκάλ» στό: «Πρός τήν πλανητική σκέψη».

κληρωτικής καταστροφής – πού αποζημιώνονται γρήγορα – γυρεύουν, φαίνεται, τή μέθοδο και τή διδασκαλία. "Όσο γι' αυτές, αν πρέπει νά φτάσουν, δέ θά πρέπει όμως νά εκδηλωθούν πολύ νωρίς. 'Ο θάνατος χτυπάει όλες τίς έφηβικές απόπειρες πού δέ φτάνουν ως τήν απαραίτητη ώριμότητα και ή ώριμότητα είναι κι αυτή μέ τή σειρά της ένα σημάδι προμήνυμα του θανάτου. Καμία μέθοδος και καμία διδασκαλία δέν μπορούν νά νικήσουν τό θάνατο. Τό πολύ πολύ μέθοδος και διδασκαλία νά μπορέσουν νά οδηγήσουν στο γόνιμο χρόνο πού οδηγεί εκεί 'Η άρνηση, βοηθημένη από τό ανικανοποίητο, γεννάει τό καινούριο, και τό καινούριο συναντάει τό αρχαίο πού ανανεώνεται. Σέ ποιό δρόμο μπορεί μία μέθοδος νά μās βοηθήσει νά προσανατολιστούμε; Και γιά νά φτάσουμε τόν όρίζοντα ποιās μή δογματικής διδασκαλίας; 'Από τόν κόσμο εξαρτιέται νά συναινέσει, από τόν κόσμο όπου πάντα μās έμεις συναινέσαμε δίχως μεθοδικό προσανατολισμό. Γιά νά προσανατολιστούμε λοιπόν στους όρίζοντες του κόσμου – όρίζοντες φλογεροί, φλεγόμενος κόσμος –, έχουμε ανάγκη από μία μέθοδο (πορείας) κι από μία τρομακτική τονικότητα πού θά μās επιτρέψει νά παραιτηθούμε από μία μάταιη διδασκαλία. Πέρα από τούς όρίζοντες του Κόσμου δέν ύπάρχει τίποτε, απόλυτως τίποτε. 'Ο Κόσμος είναι από μόνος του αυτό τό είναι-μηδέν, αυτό τό όλο-τίποτε, πού μās περικυκλώνει και μās έκηρδενίζει. "Όλα περιέχονται σ' αυτούς τούς όρίζοντες πού μένουνε κρυμμένοι. Συχνά ξεφεύγουν. Ρωτάμε τή μέθοδο και τή διδασκαλία, ικανές νά οδηγήσουν και νά οργανώσουν μία σκέψη. Κάνοντας κάτι τέτοιο, μιλήσαμε πολύ γιά ιστορία. 'Η ιστορία φανερώνεται – στον Χέγκελ – σά φιλοσοφική διάσταση, μαζί μέ τό τέλος της ιστορίας και γίνεται ιστορία όλοένα και περισσότερο επίκαιρη και πολιτική δίχως γιά τούτο νά ξεφεύγει από τό τέλος της. ('Η επιτάχυνση της ιστορίας γιά τήν όποία μιλάμε έτσι επιπόλαια δέν είναι παρά μία εκδήλωση της στασιμότητά της. Οί προάγγελοι έχουν κιόλας προηγηθεί αυτούς πού πρόκειται ν' ακολουθήσει, καθώς κι αυτή ή ίδια, ή ιστορία, πού δέν κάνει άλλο παρά ν' αποτελειώνει τό γίγνεσθαι - του - κόσμου της φιλοσοφίας. 'Έτσι ανοίγεται ταυτόχρονα ό «χρόνος» της μεταϊστορίας και της μεταφιλοσοφίας πού μπερδεύει τίς μάχες τών όπισθο- μέ τίς μάχες τών έμπροσθο- φυλακών). Τό τέλος της ιστορίας σάν όρίζοντας – τέλος της ιστορίας καθορισμένης σάν ιστορίας του νου – βάζει κάποιο όριο στη δίχως τέλος γλώσσα, έστω κι αν δέν αποτελεεί τήν τελευταία λέξη. 'Η γλώσσα συναντάει τήν «πηγή» της, τή σιωπή. ('Αλλά σέ τί και πώς ή σιωπή «είναι» ή πηγή της γλώσ-

σας;). Ἡ ἐποχή ἀνοίγεται σέ μιά φλύαρη καί θορυβώδεια σιωπή. Ἐάν κάθε μιά ἀπό τίς μεθόδους καί τίς διδασκαλίες περι-γράφει μιά ἐποχή τοῦ κόσμου, ἡ ἐποχή «μας» καί αὐτή πού ἐρχεται κάνουν νά κυβερνήσει καί νά διαφανεῖ ἕνα κλίμα γενικῆς ἀδυναμίας πού συγκρατιέται – σοφά καί συνηθισμένα – ἀπ' ὄλα τά πολιτεύματα (καί τή συνέπειά τους: συγκεντρώσεις καί ἀναρχίζουσες ἐκδηλώσεις), ἐνῶ τό πολίτευμα τοῦ πλανήτη εἶναι τό πολίτευμα τῆς βασικῆς μηχανῆς του, ἔστω κι ἂν ἡ ἐποχή μας δέν ἔχει βρεῖ ἀκόμα τίς συναρμοολογήσεις τοῦ συστήματος μέ τή μηχανή του. Σέ μᾶς λοιπόν προσφέρεται ἡ εὐκαιρία νά ξεπεράσουμε, κάθε φορά πού κάτι τέτοιο εἶναι ἀπαραίτητο καί δυνατό, τούς κανόνες τοῦ παιχνιδιού. Δίχως νά γλυτώσουμε ἀπ' αὐτούς καί δίχως νά ὄνειροπολοῦμε τήν κατάργησή τους. Τό ἴδιο καί ἡ μέθοδος καί ἡ διδασκαλία τῶν μελλοντικῶν χρόνων (ἀλλά ὄχι τῆς μελλοντολογίας ἢ τοῦ μελλοντισμοῦ) θά πρέπει νά παίζουν τό ρόλο τους ἀρνούμενες τόν ἱμπεριαλισμό τους, μ' ἄλλα λόγια τό εἶναι τους σάν εἶναι τοῦ τέλους, γιά ν' ἀνοιχτοῦν στό Ἄνοιγμα. Ἀφήνοντας κατά κάποιον τρόπο τίς μεγάλες ἐρωτήσεις ἀνοιχτές καί προβληματικές, θ' ἀναγνωρίσουν πῶς ὄλα ὅσα ἔχουν γίνει ἀντιληπτά καί φανερά εἶναι σ' ἕνα βᾶθος – δίχως βᾶθος – τοῦ μή ἀντιληπτοῦ καί τοῦ μή φανεροῦ (ἀπό τόν ἄνθρωπο) καί πῶς χτυπιόμαστε δίχως σταματημό μέ ἀντιλήψεις καί παραγωγές μισο-καταχωρημένες καί μισοτελειωμένες, ἀκόμα κι ὅταν στερεώνουν τό πολύπλοκο παιχνίδι καί σταματᾶνε τό παίξιμο. Τότε μονάχα θά ἐμφανιστεῖ μιά – προδιατυπωμένη – σκέψη, μιά σκέψη μ' ἕναν μόνο ὑποστηρικτή (πού θά κρατιέται γερά ἀπό τή μίαν ἄκρη ὡς τήν ἄλλη), μά πού κι αὐτή ἐπίσης θά ἐκχυδαῖσται καί θά σκορπιστεῖ. Αὐτή ἡ σκέψη πού δέ θά προσφέρει μιά μονόπλευρη μέθοδο καί μιά διδασκαλία πού νά κάνει γιά ὄλα, οὔτε μιά μέθοδο πού θ' ἀποφεύγει τό ἀσταθές ἢ μιά διδασκαλία «ψευδο»-ὄλική, θά εἶναι καί θεωρητική καί ἐνεργειακή καί θά χαράξει τό ἴδιο καλά καί τό δρόμο τοῦ πηγαίμου ὅπως καί τό δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Ἄλλά πῶς ὁ κόσμος τῆς ζωῆς θά συμπεριφερθεῖ σέ σχέση μ' αὐτήν τή μέθοδο καί μ' αὐτήν τή διδασκαλία; Ἀκολουθώντας τό βασίλειο τοῦ ἀρχαίου λόγου, τῆς ἀδάμαστης φύσης, ἀκολουθώντας τή σκέψη τοῦ Θεοῦ, τή σκέψη τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου, μιά τέτοια σκέψη, φροντισμένα καί παράτολμα μεθοδική ἀλλά ὄχι καί τεχνικά δογματική, θά καταλάβει τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας τοῦ τέλους τῆς ὑποκειμενικότητας, αὐτό τόν ἄνθρωπο – ἀκόμα τόσο ἐγωκεντρικό καί ναρκισσεύομενο – πού γυρεῖ ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τόν ἑαυτό του, νά γιανρευτεῖ ἀπό τό ἐγώ του, νά διαλύσει πιότερο

παρά νά ολοκληρώσει τήν άτομικότητα. Ἔτσι κι ἄλλιώς, δέν εἶναι οἱ ὑπεκφυγές τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καί ἡ τέχνη τῆς ἀπροσεξίας πού μποροῦν νά γιαιτρέψουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τή βαθιά του καί πλούσια – καί γενικά ἀνακόλουθη – ἀνικανοποίηση. Κι αὐτοί ἀκόμα οἱ ὀραματιστές πού πάσχουν ἀπό παραισθήσεις ἀρχίζουν νά τό καταλαβαίνουν. Νά καταλαβαίνουν τί; Τό καθήκον πού παρουσιάζεται; Ποιό εἶναι αὐτό τό καθήκον; Συνίσταται στό νά ξεπεράσουμε τά ὄρια τῶν γνώσεών μας, στό νά παραβοῦμε, στό νά ὑπερβοῦμε τό ἐγώ, τό σύ, τό ὑποκείμενο καί τήν άτομικότητα, τήν ἐγωτικότητα ἢ τή συλλογικότητα μέσα στήν «ὀλότητα» τῶν ὀριζόντων τοῦ κόσμου (κι ὄχι σέ μία ὑπαρξη, μία συνύπαρξη ἢ μία σύσταση ἀλλά καί μόνο μαζική καί νομαδική). Αὐτό τό καθήκον πάει ζευγαρωτά μέ τήν ἄλλη ὄψη του: τήν πλό τέλεια ἀναγνώριση τοῦ Κόσμου πού ὄλη ἢ μεταφυσική του θεβαιώνει τήν ἀνακολουθία καί τή σύμπτωση σέ σχέση μέ τό ἀπόλυτο. Πρόκειται ἐπομένως γιά τό καθήκον νά συμφιλώσουμε τό τελείωμα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος μέ τό τελείωμα τοῦ ὄντος τοῦ κόσμου.

Ἡ μέθοδος ἐξίσου ἀ-μεθοδική ὅσο καί πολυ-μεθοδική πού θά ξεκινήσει νά χτίσει μία διδασκαλία – οὔτε πολύ γεμάτη οὔτε ἄδεια – θά μάθει νά μελετᾶ καί νά δοκιμάζει τόν κόσμο σάν ἕναν ὀρίζοντα οὔτε ὀλοκληρωτικά κρυμμένον οὔτε ὀλοκληρωτικά ξεσκεπαστο. Μέσα στό μπλεγμένο παιχνίδι τῶν ἀντιθέσεων πού ἐνώνονται, μέσα στή χρονικο-αἰώνια ἐπιστροφή τοῦ Ἴδιου πού σημαίνει ἐπίσης (κάθε φορά) χρονικο-αἰώνιο «καινούριο» ξεκίνημα, σάν περιπλανώμενοι πού εἴμαστε, θά προσπαθήσουμε νά «ἐγκαταλείψουμε» κάποιες στιγμές τό μέτριο καί τό συνηθισμένο, τό φτηνό καί τό χυδαῖο γιά νά προσπαθήσουμε νά (ξανά)ἄρουμε τό «Ὅλο». Οἱ ἀφιερωμένοι σ' αὐτή τήν ἔρευνα θά δαλθοῦν νά μελετήσουν ὅσο μποροῦν περισσότερο ἀπ' ὅσο τό κάνουν (ὁ Ρεμπώ τό 'χε κιόλας πει) καί θά μπορέσουν ἴσως νά καταφέρουν κάποια μέρα ἀκόμα καί νά γελάσουν γιά τό ἀνύπαρκτο Γκράαλ πού ὑποχρέωνονταν – πού τούς ὑποχρέωνε – νά ψάχνουν. Ἀποκλείεται λοιπόν ὁ ἄνθρωπος νά πάψει νά ἐρμηνεύει τόν ἑαυτό του σάν ὀλοκληρωμένον καί μοναδικό γιά νά δεχτεῖ νά γίνει ἕνα – ἄν ὄχι τό ἕνα – κομμάτι τοῦ Ἐνός - Ὅλου; Καθώς ἡ ἐπανάσταση – ἀπαραίτητη στό μαξιμαλισμό της γιά νά κερδίσει τό ἐλάχιστο – ὀδηγεῖ τούς ἀνθρώπους σχεδόν στό σημεῖο τό ἴδιο πού θά 'θελαν ν' ἀποφύγουν, στό σημεῖο τῆς ἀναχώρησης πού ξαναβρέθηκε μέσα ἀπό τήν ἀνανέωση καί τίς καινούριες ἀρχές, δέν ἀπομένει γιά τόν ἄνθρωπο πού ἀκολουθεῖ τή σπείρα τοῦ χρόνου ἢ συγκατάθεση στή φρονιμάδα; Αὐτή ἡ ἐπα-

ναστατική φρονιμάδα θά ρύθμιζε τήν πράξη τών ανθρώπων καί τοῦ κόσμου καί θά ἐπέτρεπε στά ζωντανά ἀστέρια καί στά νεκρά ἄστρα νά διασταυρώνονται στόν οὐρανό τῆς γῆς – τών ανθρώπων καί τοῦ κόσμου. Ἡ μέθοδος τῆς καί τών διασταυρώσεων καί ἡ διδασκαλία τών συστημάτων τών μῆ προνομιακῶν σχέσεων θά υἱοθετήσουν συνάφειες δίχως σταθερό κέντρο ἀλλά μέ μετακινούμενες ἐστίες, θά χτίσουν συστηματικά καλούπια πού θά συγκεντρώνουν τίς σχέσεις πού ἐνώνουν τά στοιχεῖα σ' ἕνα προσανατολισμένο πρὸς τή γνώση κείμενο πού περιέχει κίνηση καί ἐναλλαγή. Ἄξια νά σημειώσει τούς νεο-ἀρχαϊσμούς καί τούς παλαιο-μοντερνισμούς, μία τέτοια «μέθοδος» μιᾶς μῆ δογματικῆς σκέψης, θά σέβεται ἐξίσου τίς ἀρχές πού πάνω τους σκοντάφτουμε, στήν προσπάθειά μας νά τίς ξεπεράσουμε. Θά καταλήξει παραγωγικά στό παιχνίδι τοῦ χρονο-διαστήματος τών ὀριζόντων τοῦ κόσμου πού μέσα του οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ζοῦν καί νά περιπλανιῶνται. Αὐτή ἡ πορευόμενη, δεκτική, παραιτούμενη καί ἐπίμονα κατακτητική μέθοδος θ' ἀντιληφθεῖ πὼς δέν ὑπάρχει οὔτε μία σωστή, μοναδική, τέλεια, πού νά ξεχωρίζει γιά καιρό, ἀνάγνωση ὁποιοῦδήποτε κειμένου. Θά δημιουργήσει, θά ἀποκαλύψει καί θά ὑπογραμμίσει τίς πλανημένες κι ὄχι τίς περιπλανώμενες ἀναγνώσεις. Δέν ὑπάρχει μιᾶ μοναδική ἔννοια δοσμένη ἢ κατασκευασμένη. Οὔτε γιά ἕνα γραφτό κείμενο οὔτε γιά τό «κείμενο» πού λέγεται Κόσμος. Κάθε κείμενο, κάθε σύστημα ἀποτυπωμάτων καί σημείων, κλείνει μέσα του μία καί πολλές σημασίες (κατευθύνσεις ἀνάγνωσης, μεταξύ ἄλλων). Κάθε ἀνάγνωση – ἀντίληψη, ἐρμηνεία, ἐξήγηση, ἀποσαφήνιση, ἔκθεση – εἶναι μετασχηματική καί ὄχι ὀριστική. Ἄλλὰ μετασχηματίζει τί; Ποιό εἶναι αὐτό στό ὁποῖο ἀναφέρεται; Ποιό εἶναι αὐτό πού παραμένει μέσα ἀπό τήν ἀλλαγὴ; Κανένα ὑποκείμενο, κανένα *subjectum*, κανένα *substantia*, κανένα *sujet* καί /ἢ *objet* δέ δίνουν κάποια βάση, στό δίχτυο τών σημείων καί τών σημάτων, δίχτυο πού φτιάχεται σάν παιχνίδι πιθανοτήτων – μέ ὀρισμένες πιό δεσπόζουσες θεβαίως –, συστηματικὴ περισσότερο παρά ἀνοιχτὴ διδασκαλία. Πιασμένο στήν παραφροσύνη καί στήν ἐπιθυμία του γιά παντοδυναμία, τό ὑποκείμενο πού στέκεται μόνο του κι ἀντιστέκεται στόν κόσμο παραγνώνει πὼς μέσα σ' αὐτὴ τήν ἴδια τὴ σύνθεσή του παίζει τοῦτο τό ἔργο τῆς παραγνώρισης πού χαρακτηρίζει κάθε «συνείδηση» πού πολεμáει μέ τούς φανταστικούς ὀφειλέτες, τίς φασματικὲς ἀντανάκλασεις καί τούς ἀναπόφευχτους πειρασμούς. Σημεῖα κλεισίματος καί σημεῖα ἀνοίγματος διασχίζουν ἀντάμα τόν ὀρίζοντα τοῦ χρονο-διαστήματος μέσα στόν

όποιο θυθίζεται κάθε υποκείμενο – θέλοντας νά ενεργήσει μεθοδικά καί δογματικά – καί κάθε αντικείμενο. Μονάχα ή κίνηση τοῦ παιχνιδιοῦ, ἀναπαυμένη μέσα στό παιχνίδι τῆς κίνησης (σάν παιχνίδι τοῦ γίγνεσθαι τῶν συναφειῶν, τῶν σχέσεων) μπορεῖ νά ἐπιτρέψει μία πολυσκοπική ἀντίληψη πού θά καθόριζε κάθε μέθοδο καί κάθε διδασκαλία πού μέ τή σειρά της, θά τήν διασαφήνιζαν. Παρόλα τούτα αὐτό τό μεθοδικό-δογματικό παιχνίδι δέν ξεπηδάει ἀπό τή συνείδηση κι ἀπό τή θέληση. Ἡ «συνείδηση» καί ἡ «θέληση» ὄχι μόνο δέν ἀποκοτῶν κάτι ἄλλο ἀπ' αὐτό πού σχεδίαζαν καί στό ὅποιο ἀπόβλεπαν ἀλλά ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Κι ἐδῶ ἐπίσης ἐκδηλώνεται τό παιχνίδι τῆς ἰσορροπίας καί τῆς ἀνατροπῆς. Οἱ τρόποι σχέσης τῶν ἀνθρώπων μέ τά «πράγματα» τοῦ κόσμου καί μέ τούς ἑαυτούς τους κουβαλᾶνε ὄλοι τους συμπτώματα πού πρέπει νά διαγνώσουμε. Δέ φτάνει ὅμως μόνο νά τά διαγνώσουμε ἰατρικά καί μέ θεραπευτική πρόθεση. Ποιός λοιπόν πρέπει ν' ἀναλάβει αὐτή τήν ἐπίπονη δουλειά τῆς διάγνωσης; Καί γιατί; Γι' αὐτό τό *τίποτε σχεδόν* πού κάθε μέθοδος καί κάθε διδασκαλία ὀφείλουν ν' ἀντιμετωπίζουν ἔστω κι ἂν δέν τό ἐξερευνησοῦν καί δέν τό συστηματοποιήσουν, καί τό ὅποιο μὴδέν εἶναι ἕνα ἀπό τά πρόσωπα τοῦ *Τίποτε*, ἄλλη ὄψη τοῦ Ὀλου. Γιατί κάθε ὑλοποίηση, κάθε ὀλότητα φιλονικοῦν μέ τήν ἐπικαιρότητα καί τήν προσωρινότητα γιά νά γνωρίσουν τήν ἄρνηση.

Ζωντανεμένες καί θανατωμένες ἀπό τήν παραγωγική καί μηδενίζουσα ἀρνητικότητα ἡ μέθοδος καί ἡ διδασκαλία τῆς σκέψης πιότερο ἀπό τήν ἀναζήτηση πρέπει νά ξαναμελετᾶνε συνέχεια καί νά ξανατυποποιοῦν «δογματικά» – μέσα στόν ὀρίζοντα τοῦ μελετημένου καί τυποποιημένου κιόλας καί ἀναγκάζοντας τοῦτο τόν ὀρίζοντα νά κυλίσει – τό *λόγο τοῦ ὄντος τοῦ γίγνεσθαι τοῦ κόσμου*, τό *Θεό* καί τό *παγκόσμιο*, τόν *ἄνθρωπο* καί τήν *ἱστορία*, τήν *ποίησιν* καί τήν *τέχνην*. Αὐτό ἐκτελεῖται ἱστορικο-συστηματικά, ξαναδορῖσκοντας μερικές φλέβες τῆς *ἰνδοκίτης* καί *ἀνατολικῆς σκέψης* (κυρίως τῆς ἰνδικῆς καί τῆς κινέζικης), περνώντας μέσα ἀπό τήν *ἑλληνική σκέψη* (Ἡράκλειτο καί Παρμενίδη, Πλάτωνα κι Ἀριστοτέλη), τή *χριστιανική σκέψη* (Ἅγιο Αὐγουστίνο καί Ἅγιο Θωμᾶ), τή *σύγχρονη σκέψη* (Ντεκάρτ καί Πασκάλ, Κάντ καί Χέγκελ, τόν Μάρξ καί Νίτσε) καί τίς προσεγγίσεις τῆς *πλανητικῆς σκέψης* πού ἔχουν κιόλας συντελεστεῖ. Παράλληλα πρέπει ἀκόμα νά ἐξερευνηθοῦν καί νά ξαναερευνηθοῦν οἱ *μεγάλες δυνάμεις* (μαγεία, μῦθοι καί θρησκεία, *ποίησιν* καί *τέχνην*, πολιτική, φιλοσοφία, ἐπιστήμες καί τεχνική) καί οἱ *στοιχειώδεις δυνάμεις* (γλώσσα καί σκέψη, ἐργασία

καί μάχη, αγάπη και θάνατος, παιχνίδι) καθώς και οι θεωρησιακές (ή τεχνο-θεωρητικές) και τεχνο-έπιστημονικές κατασχέσεις τους.

Μέθοδοι και διδασκαλίες δέν πολεμᾶνε μονάχα στό φιλοσοφικό πεδίο (Οι μάχες στό ὄνομα αὐτῶν τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν ὅπως εἶναι οἱ ἰδεολογικές, καθορισμένες ἐπίσης ἱστορικά (ἀλλά τί καθορίζει τήν ἱστορία, ἂν μποροῦμε νά κάνουμε αὐτή τήν ἐρώτηση;), θά ἐξακολουθοῦν νά γίνονται ἀκόμα. Θά ἀποβλέπουν στήν κυριαρχία τῆς γῆς. Οἱ μάχες γιά τήν ἐξουσία – εἰδικές και γενικές – πού θά συμβαίνουν θά ἔχουν σάν στόχο (καλυμμένο) τίς εἰδικές και γενικές κυριαρχίες). Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας παρόλο πού μπορεῖ καί/ἤ θά ἔπρεπε νά θεωρεῖται ὅτι κατέχει μία σχετική αὐτονομία ἀποτελεῖ μέρος ἐνός πιά πλατιοῦ πεδίου πού δέν τό διοικεῖ. Αὐτό τό πεδίο δέν εἶναι μονάχα τό πεδίο τῆς ἱστορίας τῆς σκέψης πού βρίσκεται στή βάση τῆς φιλοσοφίας και τήν ξεπερνάει. Ἡ θέληση τῆς δύναμης πού διοικεῖ τήν ἱστορία μέ δύο λόγια ὑποκύπτει σέ μίαν ἄλλη δύναμη: τή θέληση τῆς θέλησης – πού φτάνει ὡς τό μηδέν. Ξεπερνάει στό ἐξῆς ὅλες τίς δυνάμεις και εἶναι τό μεθοδικό και δογματικό ὄπλο τῆς ἀνθρωπότητας πού θέλει νά ἐπιβίωσει. Ἄν ὁ Χέγκελ διαμόρφωσε τή μέθοδο και τή διδασκαλία τῆς ἀπόλυτης γνώσης κι ἂν ὁ Νίτσε εἶπε τή μέθοδο και τή διδασκαλία τῆς θέλησης τῆς δύναμης, σέ μᾶς μένει, νά κάνουμε ἕνα βῆμα στά μεταφιλοσοφικά και τά προϊστορικά πεδία: νά καταλάβουμε ἀκριβῶς τή θέληση τῆς θέλησης και τίς μεταμορφώσεις της στά κτίσματα και τά ἐρείπια τῆς ἀπόλυτης γνώσης και τῆς θέλησης τῆς δύναμης. Ἡ σκέψη πού μᾶς ἔχει μεταβιβάσει – «ξεπερνώντας» τίς μεθόδους και τίς διδασκαλίες τῆς ὑπάρχουσας ἢ προτεινόμενης σκέψης μέσα στίς ὁποῖες ριζώνει ἡ σκέψη πού θά ῥθει – εἶναι ταυτόχρονα μία ἀντίληψη, μία ἐρμηνεία και μία μεταμόρφωση τοῦ κόσμου. Μεθοδικά και συστηματικά ἀναπτύσσεται τό καθῆκον: νά μελετᾶμε τά λόγια πού λέγονται μέσα ἀπό μᾶς, νά μελετᾶμε τίς σκέψεις πού μᾶς μελετᾶνε, νά μελετᾶμε τίς πράξεις πού μᾶς ὠθοῦν νά ἐνεργοῦμε. Μελετῶ σημαίνει ἐπίσης ἀποδεικνύω και πειραματίζομαι. Ὑπολογίζοντας τίς συνέπειες τῶν συλλογισμῶν. Γιατί δέν μποροῦμε νά θέλουμε τούς μὲν – τούς ὄρους ἢ τίς συνέπειες – ἀποφεύγοντας τούς ἄλλους και οὔτε μποροῦμε βέβαια νά παραμελοῦμε τό σφιχτό παιχνίδι τῆς κατάφασης και τῆς ἀρνήσης (παράλληλες και μ' ὅλα τούτα παράταιρες), δίχως νά μιλάμε γιά ἀντιστροφή κάθε ὄρου ἐνός προβλήματος στό ἀντίθετό του. Γι' αὐτόν τό λόγο δέν μποροῦμε νά βασίσουμε στή διδασκαλία ἢ στό σύστημα ἐρμηνείας αὐτό πού δη-

Ἡ ἐρώτηση πού τίθεται σέ μᾶς ἀφορᾷ τή μέθοδο καί τή διδασκαλία μιᾶς σκέψης πού, κληροδοτημένη μέ τό παρελθόν κι ἐξερευνώντας τό παρόν, προσπαθεῖ ν' ἀνοίξει τό μέλλον. Αὐτή ἡ ἐρώτηση ἀφορᾷ τό εἶναι – γίγνεσθαι τοῦ Κόσμου καί τίς κατοχές του. Ὁ Κόσμος εἶναι, ὅπως καί ὁ χρόνος, ὁ ὀρίζοντας ὁποιουδήποτε ὑπάρχει καί γίνεται, παράγεται καί ξαναπαράγεται, καί ξεδιπλώνεται σάν Παιχνίδι, δηλαδή παίζεται μέσα ἀπ' ὅλες μας τίς ἀντιλήψεις καί τίς ἀντιδράσεις, μέσα ἀπό τά παιχνίδια μας. Τό παιχνίδι του μένει κάθε φορά καί διαφορετικό. Αὐτό τό παιχνίδι ἀναπτύσσεται μέσα στήν περιπλάνηση ἢ μᾶλλον πάνω ἀπό τήν περιπλάνηση, τρυπάει τούς μυθολογικούς ὀρίζοντες καί ξεκουράζεται πάνω σέ μᾶς τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Τό παιχνίδι τῆς σκέψης εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπό μιά κατασκευή καί ἓνα γκρέμισμα τῆς θεωρούμενης σά φιλοσοφία σκέψης, δηλαδή μεταφυσικό καί ἀντιμεταφυσικό. Ξεπερνάει ἐξίσου τήν ἀντικατάσταση τῆς φιλοσοφίας ἀπό τή λογιστική (καί τή γλωσσολογία καί τή σημειολογία), τήν ψυχολογία καί τήν κοινωνιολογία. Ἐξερευνώντας τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου μεθοδικά καί ὄχι δογματικά, αὐτή ἡ δεσμευμένη σκέψη, σκέψη πέρα γιά πέρα εἰρωνική (γι' αὐτούς πού εἶναι ἄξιοι νά τήν ἀντιληφθοῦν), προσπαθεῖ νά συλλάβει τά διάφορα σχήματα τοῦ εἶναι, τοῦ νά φαίνεται, νά χάνεται καί νά ξαναγεννιέται, τούς διαφορετικούς τρόπους μέ τούς ὁποίους ξετυλίγονται τά διάφορα πρόσωπα, μάσκες, φιγούρες (ὅταν δέν εἶναι συμβολικά καί ὅταν δείχνουν αὐτό πού ἀνοίγεται πέρα ἀπό τήν «ἀφαίρεση»), ἀπόψεις, προσδοκίες καί ὀρίζοντες αὐτοῦ τοῦ ὄλου πῦ ἐμεῖς ἀποτελοῦμε τό παίγνιό του. Αὐτό τό ὄλο «ζητάει» νά εἰπωθεῖ καί νά μελετηθεῖ σφαιρικά καί εἰδικά, μοναδικά καί διαφορετικά, δίχως νά τό ρίξουμε σέ μιά ἐπίπεδη μελλοντολογία. Στήν ἐξερεύνηση αὐτῆ τῶν σχέσεων μας μέ τόν κόσμο, τά σχέδια πού ἀφοροῦν τίς ψευδαισθήσεις πρέπει νά ἐγκαταλειφθοῦν πρὸς ὄφελος τῶν ὀρίζοντων πού ἀπομακρύνονται δίχως σταματημό, «ζορίζοντάς» μας νά τούς ἀκολουθήσουμε ἐνὸσω ἐμεῖς ἀπομακρυνόμαστε τό ἴδιο ἀπό κάθε διακοσμικόν ἀκίνητο ἢ σταθερόν ὀρίζοντα. Πέρα ἀπό τόν ὀρατό ὀρίζοντα, οἱ ὀρίζοντες εἶναι «ὀρίζοντες» τοῦ ἀόρατου Κόσμου. - Σκέψη τῆς ὀλότητας (τμηματικῆς καί κομματιασμένης), ὁποιοῦδήποτε ὑπάρχει καθὼς καί τοῦ παιχνιδιοῦ του, ἡ εὐλύγιση μέθο-

δος τῆς μεταδογματικῆς καί μεταδιαλεκτικῆς σκέψης θά μάθει μονομᾶς πῶς ἡ ὁλότητα τῶν ὁλοτήτων πού ὑπάρχουν δέν εἶναι ποτέ ἡ ὁλότητα, γιατί αὐτή ξεφεύγει πάντοτε, ἀνοιχτή στό παιχνίδι τοῦ χρόνου. Τό ἴδιο τό παιχνίδι «εἶναι» τό παιχνίδι τῆς ἐνότητας τοῦ παιχνιδιοῦ καί τοῦ μή παιχνιδιοῦ. Ταιριάζει στό πνεῦμα τοῦ χρόνου νά δίνει προνόμια στά παιχνίδια μέσα στόν κόσμο σέ σχέση μέ τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Τά διακοσμικά παιχνίδια ὑπερετεροῦν ὁλοένα καί περισσότερο καί γίνονται ἀπρόσεκτα σχετικά μέ τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Εἶναι ἕνα ἱστορικό καί ἐποχιακό φαινόμενο: νά συμφωνεῖς μέ τήν ὑπεροχή πάνω στά παιχνίδια τῶν ὄντων καί νά μένεις κλεισμένος στό παιχνίδι τοῦ εἶναι μέσα στό γίγνεσθαι τοῦ Κόσμου. Μία μεθοδική σκέψη θά ἤξερε βεβαίως νά ἐξερευνᾷ κάτι τέτοιο δίχως νά παραμελεῖ τά ἄλλα, ἀντιμετωπίζοντας καί παίζοντας τό παιχνίδι τό ἴδιο πού τά ἐνώνει. Δίχως νά καταλήγει σέ μία στέρεη διδασκαλία, θ' ἀνοίγε τή ρωγμή τῆς προβληματικῆς τῆς διαφορᾶς, παίζοντας μαζί της. Μία θεωρητική σκέψη πού δέ θ' ἀφιερωνόταν σέ μάταιες θεωρήσεις, μία ἱστορικο-σκεπτική ἐρώτηση ὄλων τῶν κοσμικῶν σκέψεων, θά μπορούσε νά κινήσει ἀπό τά πρῖν μία σφαιρική καί πολύτιμη λογική πού δεμένη μέ τήν ποίηση καί τήν πράξη, θά ξεπερνοῦσε σά συστηματική, ἐρωτηματική καί τμηματική ὅπως εἶναι κάθε λογική καί κάθε διαλεκτική κλειστές ἢ τεχνικά ἀνοιχτές, ἀρμολογώντας μιάν ἄλλη γλῶσσα. (Ὁ παλιός, τωρινός καί μελλοντικός λογικο-οντολογικός ὀρισμός τοῦ «εἶναι» σάν προσηγορία πρέπει νά κλονιστεῖ ριζικά). Αὐτή ἡ ἴδια σκέψη θ' ἀθετοῦσε τή βασική ὄντολογία πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς ἐξερεύνησης τοῦ Εἶναι-Μηδέν καί τοῦ Ὅλου-Τίποτε σάν παιχνίδι. Ἡ μυθολογική ἢ μόνο ἐπιστημονική κοσμολογία θά 'χε ξεπεραστεῖ σέ μιᾶ τέτοια προσπάθεια, γράφοντας τόν ἑαυτό της στή διάσταση μιᾶς σκέψης καί μιᾶς ἐμπειρίας τῆς οἰκουμένης καί τῆς φύσης πού θά συμφωνοῦσε μ' αὐτό πού τώρα εἶναι κρυφό. Ἐνῶ ἡ ἀνθρωπολογία θά 'κανε ὅ,τι εἶναι δυνατό γιά νά μή μείνει φυλακισμένη στόν ψυχολογισμό κι οὔτε νά ἐλαττωθεῖ, ἡ ἱστορική καί πολιτική σκέψη θά ἀναλάμβανε τό τέλος τῆς ἱστορίας καί ἀπό κεῖ ὁ ἰδεαλιστικός ἢ ὑλιστικός κοινωνιολογισμός θ' ἀνοιγόταν πρὸς τίς συνθέσεις καί τό χρόνο τῆς κοινῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, δίχως νά τοὺς περιπαίξει πολύ, καί προσπαθώντας νά κάνει αὐτή τῆ νικημένη ζωὴ ν' ἀνοιχτεῖ σέ ἕναν πιό «σωτήριο» φόβο, ρευστοποιώντας λιγάκι, ὅσο γίνεται, αὐτό πού πάει νά μπλοκαριστεῖ. Τέλος ἡ ποιητική καί ἡ σκέψη τῆς τέχνης, ἔχοντας καταστρέψει τό βασίλειο τοῦ αἰσθητισμοῦ καί τῆς φιλολογίας, θά μάθαιναν νά παίζουν διαφορε-

τικά – πάντοτε διάφορα – μέ τήν ποιητική.

Δέν είπαμε πώς αὐτή ἡ σκέψη θά φτάσει στό σημεῖο νά ἐδραιωθεῖ καί ν' ἀναγνωριστεῖ σά συνέχεια τῆς φιλοσοφίας. Δέν είπαμε πώς θά μπορέσει ἐντελῶς νά φορμαριστεῖ, μιλώντας καί πειραματιζόμενη μέ τό "Ἐνα-᾽Ολο μονάχα, δίχως στεγανά διαμερίσματα. Δέν είπαμε πώς θά τῆς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά ἀποφεύγει τίς διακλαδώσεις τῶν ἀναπόφευκτων παρεξηγήσεων καί τῶν συμπιέσεων.

Κάθε μέθοδος καί κάθε διδασκαλία θά φιλονικοῦν μέ τή δύναμη τῆς Τεχνικῆς πού κουβαλάει μαζί της τήν στερεωμένη μεταφυσική. Ἔτσι ἡ σκέψη πού δέ θά εἶναι λογιστική, ψυχολογική καί κοινωνιολογική δίχως ὅμως νά εἶναι, ἀπό τήν ἄλλη, μυστική ἢ μυθολογική, ἔστω κι ἂν εἶναι προσχεδιασμένη κιόλας, θά μένει δίχως ὄνομα καί θά μείνει πολύ πιθανό καί χωρίς ὑπαρξη. Θά μπορούσε νά συμβεῖ ἡ ἀνθρωπότητα νά μή χρειάζεται μιὰ τέτοια σκέψη (ἢ μιὰ τέτοια σκέψη νά μή χρειάζεται τήν ἀνθρωπότητα).

Αἰσθανόμαστε καί σκεφτόμαστε μέ τίς αἰσθήσεις μας, τά αἰσθηματά μας καί τή φαντασία μας, τή σκέψη (ὁ δρόμος πρός τά πάνω καί τά κάτω κατά τόν Ἡράκλειτο εἶναι ὁ ἴδιος – ξεκινώντας ἀπό τό γεγονός πώς ὑπάρχει, προβληματικά, σκέψη). Ἡ σκέψη μελετᾷ τή ζωή καί τό θάνατο πού δέν καταφέρνει νά τοῦς καλύψει μιάς καί τήν ξεπερνοῦν, καί ἡ ζωή καί ὁ θάνατος ζωντανεύουν καί θανατώνουν τή σκέψη. Γιά ποιό λόγο σκεφτόμαστε, φανταζόμαστε, μελετᾷμε «αὐτό πού λείπει πάντα ἀπ' τή ζωή» (Ἄρτώ), τήν ἀτομική ζωή καί τήν κοινωνική ζωή; Μ' αὐτό τόν τρόπο τίθεται τό πρόβλημα; Καί πῶς νά τό θέσουμε ἀλλιῶτικα δίχως νά ὄνειρευόμαστε ἐπιπόλαια ἕναν ἄλλο κόσμο καί μίαν ἄλλη κοινωνία, μιὰ τελική καί ὀλοκληρωτική λύση; Ὁ ἄνθρωπος ψάχνει γι' αὐτό πού αἰσθάνεται, φαντάζεται, σκέφτεται, αὐτό πού τόν ἀκολουθεῖ. Στήν ἀνθρώπινη ἀργοπορία ἀντιστοιχεῖ ἡ πυκνότητα τοῦ χρόνου. Τό παιχνίδι αὐτοῦ τοῦ κόσμου «κυβερνάει» τήν περιπλάνηση. Καί ἡ ἀνθρώπινη περιπέτεια – πού ξεπερνάει κάθε μέθοδο καί κάθε διδασκαλία –, κυβερνημένη ἀπό τήν Περιπέτεια τοῦ Κόσμου καί μέ τήν παρουσία πάντα τοῦ κλεισίματος, μοιάζει νά 'χει γιά πεπρωμένο της τό Ἄνοιγμα.

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΩΝ ΣΥΝΟΛΩΝ*

* Βασικό κείμενο μιᾶς διάλεξης πού ἀκούστηκε, μεταξύ τοῦ 1967 καί τοῦ 1972 στά πανεπιστήμια καί στά πανεπιστημιακά ἰνστιτοῦτα Bâle, Genève, Belgrade, Zagreb, Bonn, Amsterdam, Seyde, Prague, Ἐκδόθηκε στά: *Τετραδία τοῦ Ὁρόντε*, Beyrouth, Ἄρ. 9, 1971 καί στό *Πράξη*, Zagreb, Ἄρ. 3-4, 1972.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπότομα. Μὲ δύο φράσεις. Ἡ μία εἶναι τοῦ Μάρξ. Γράφει, στὸ *Κεφάλαιο*, πὼς τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἐμποδίζει τὸν ἐργάτη νὰ κερδίσει ἀπὸ τὴν ἐργασία του « παρόλο πού εἶναι παιχνίδι τῶν προσωπικῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν του δυνάμεων». Ἡ ἄλλη εἶναι τοῦ Χάιντεγκερ. Γράφει στὸν *Ὄντοθεολογικὸ νόμο τῆς μεταφυσικῆς*: «ἡ οὐσία τοῦ ὄντος εἶναι τὸ Παιχνίδι τὸ ἴδιο». Αὐτὲς οἱ δύο φράσεις δὲν εἶναι ὀλότελα ἀπομονωμένες, εὐκαιριακὲς καὶ αὐθαίρετες. Στὸ *Κεφάλαιο* πάντα, ὁ Μάρξ γράφει πάλι, παίζοντας μὲ τὴ λέξη παιχνίδι: «τὴν ἴδια στιγμή πού ἡ μηχανικὴ ἐργασία ἐπιτίθεται ὡς τὸ ἔπακρο στὸ νευρικὸ σύστημα, καταπιέζει τὸ ποικίλο παιχνίδι τῶν μυῶν καὶ δημεύει κάθε ἐλεύθερη σωματικὴ καὶ πνευματικὴ δραστηριότητα». Καὶ στίς *Ἀρχές τῆς λογικῆς* ὁ Χάιντεγκερ ρωτᾷ: «πρέπει νὰ μελετᾶμε τὸ εἶναι (...) ξεκινώντας ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Παιχνιδιοῦ;» ὁ Μάρξ σκέφτεται πὼς ἡ ἀπαλλοτρίωση καὶ ἡ ἐκμετάλλευση ἐμποδίζουν τὸν ἐργάτη νὰ ξετυλίγει τὴ δραστηριότητά του σάν παιχνίδι. Ἡ κατάργηση ἰδωμένη ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ καπιταλισμοῦ θὰ ἐπέτρεπε λοιπὸν στὴν πολλαπλὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκδηλωθεῖ μέσα στὸ παιχνίδι καὶ σάν παιχνίδι. Ἔτσι θὰ καταργηθεῖ ἡ διάκριση: ἐργασία (ἀπαραίτητη) καὶ παιχνίδι (ἐλεύθερο). Ὁ Μάρξ βρῆκε αὐτὴν τὴ σκέψη αἰφνίδια: ἀλλὰ δὲν τὴν ἀκολούθησε πέρα ὡς πέρα. Ὁ Χάιντεγκερ κατέληξε νὰ σκεφτεῖ πὼς τὸ παιχνίδι ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ εἶναι, ἂν μελετήσουμε τὸ εἶναι μὲ βάση τὸ Παιχνίδι κι ὄχι τὸ ἀντίθετο. Ὁ Χάιντεγκερ μελέτησε αὐτὴν τὴ σκέψη σ' ὅλη τῆς τῆ φεγγερῆ συντομία, ἀλλὰ δὲν ἐπέμενε, δὲ φάνηκε νὰ θγάξει ἀπὸ μέσα ὄλες τίς συνέπειες καὶ ἐπιπλέον φάνηκε νὰ τίς ἐγκαταλείπει κιόλας. Ὁ Μάρξ, σχετικὰ μὲ τὸν ὄντολογικὸ ὀρίζοντα, σκέφτεται ὄντικο-(ὄντολογικά): μελετᾷ τὴν παραγωγικὴ καὶ τεχνικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου χάρις στὴν ὁποία τελειώνει ἡ αὐτοπαραγωγή τοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ πρακτικὴ καὶ παγκόσμια ἐργασία εἶναι πού θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ παιχνίδι. Ὁ Χάιντεγκερ, κυριευμένος ἀπὸ τὸ ὄντικό, μελετᾷ ὄντολογικο-(ὄντικά): μελετᾷ τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι πού εἶχε ξεχαστεῖ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο ὄν, ἀφοῦ εἶναι ταιριασμένα. Ἴσως κιόλας ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι νὰ κατοικεῖ μέσα στὸ Παιχνίδι. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Χάιντεγκερ – ἀνάμεσά τους βρίσκεται ὁ σύγ-

χρονος μελετητής του παιχνιδιού, αυτός που άφουγκράζεται τη φωνή του Ἡράκλειτου: ὁ Νίτσε – προσπαθούν νά ξεπεράσουν τη φιλοσοφία, ἴσον μεταφυσική. Θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε τή σκέψη τους μεταφυσική, μέ τήν ἔννοια πῶς δέν ἀναγκάζει τόν Κόσμο ἢ τό Εἶναι νά ὑπακούνε σέ μίαν ἀρχή ὑπέροχη καί ἰδανική, πηγὴ τοῦ Ἀληθινοῦ, τοῦ Καλοῦ τοῦ Ὠραίου.

Ἄλλὰ πῶς καί πού θά συναντήσουμε τή φιλοσοφία καί τή σκέψη πού τήν ξετερνάει, δηλαδή τό Παιχνίδι;

Ἄς ἀρχίσουμε ψάχνοντας τή θέση καί τήν κατάσταση τοῦ παιχνιδιοῦ.

Στό μεγάλο σύνολο στοιχειωδῶν δυνάμεων πού ἐνώνουν τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου καί τό παιχνίδι τοῦ κόσμου, συναντᾶμε τό παιχνίδι. Μέ τή γλώσσα καί τή σκέψη, τήν ἐργασία καί τήν ἀμάχη, τήν ἀγάπη καί τό θάνατο, ἐκδηλώνεται αὐτό, σ' αὐτό τό σύνολο, σάν ἀνθρώπινο παιχνίδι, σύνολο τῶν παιχνιδιῶν μέσα στόν κόσμο. Οἱ στοιχειώδεις δυνάμεις εἰσχωροῦν στίς μεγάλες δυνάμεις πού τό σύνολό τους φτιάχνει τό παιχνίδι τῶν στοιχειωδῶν δυνάμεων καί αὐτό ταιριάζει μέ τό παιχνίδι τοῦ ἔμμεσου κόσμου. Αὐτές οἱ μεγάλες δυνάμεις εἶναι: ἡ μαγεία, οἱ μῦθοι καί ἡ θρησκεία, ἡ ποίηση καί ἡ τέχνη· ἡ πολιτική, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνική. Τό παιχνίδι τοῦ συνόλου τῶν στοιχειωδῶν δυνάμεων μέ τό σύνολο τῶν μεγάλων δυνάμεων στοιχειοθετεῖται ξεκινώντας ἀπό τό παιχνίδι ἀπλά τοῦ λόγου καί ἀπλά τῆς πράξης.

Τό παιχνίδι πού ἐνώνει τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου καί τό Παιχνίδι τοῦ Κόσμου μελετήθηκε, ἀπό τόν Πλάτωνα, πάντα μεταφυσικά. Μέ ὄρους μῆ-παιχνιδιοῦ. Δηλαδή μέ ἰδέες (πού διοικοῦν παιχνίδι καί μῆ-παιχνίδι). Μετά τόν Χέγκελ αὐτή ἡ ἰδεαλιστική φιλοσοφία ζεῖ τό ἀποτέλειωμά της καί τό τέλος της. Τί ἀπόγινε λοιπόν ἡ φιλοσοφική σκέψη;

Ἡ φιλοσοφία ὑπῆρξε ἡ βάση τῶν ἐπιστημῶν. Τό σύνολό της ξεκαθαρίζει τώρα σ' ἓνα σύνολο ἐπιστημῶν. Αὐτό τό σύνολο κουβαλάει δύο σύνολα (αὐτός ὁ διαχωρισμός δέ δημιουργεῖ πιά ἀρκετό πρόβλημα):

- α) τίς ἐπιστήμες τῆς φύσης,
- β) τίς ἀνθρώπινες ἐπιστήμες.

Ἄνάμεσα σ' αὐτές τίς τελευταῖες κυριαρχεῖ τό σύνολο: λογική, λογιστική, γλωσσολογία. Ἀνθρωπολογία, ψυχολογία, κοινωνιολογία.

Τί γίνεται ἡ φιλοσοφία;

1. Μαζεύεται μέσα στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας.

2. Ἀφήνεται – γιά τήν ἀκριβεία – ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπό τίς ἐπιστήμες.

3. Περνάει, αὐτή πού ἀρχίζει μέ τή προφιλοσοφία, σέ μιά μετα-φιλοσοφική σκέψη: μιά σκέψη πολυδιάστατη καί ἐρωτηματική, σφαιρική καί τμηματική, ἀνοιχτή, κοσμική καί πλανητική.

Σ' αὐτή τήν πορεία θά πρέπει νά σημειώσουμε, ἂν μᾶς ἀρέσουν οἱ λογιστικές πράξεις – μιά ζημία κι ἕνα κέρδος. Ἡ ζημία: οἱ ἐπιστήμες δέ σκέφτονται ἀλλά παράγουν, δροῦν καί μεταμορφώνουν τεχνοεπιστημονικά. Τό κέρδος: τό πιθανό ξεπέρασμα τῶν πάγιων ιδεῶν.

Κάθε φιλοσοφική σκέψη μελέτησε τό εἶναι τοῦ Κόσμου – τό εἶναι στό γίγνεσθαι τῆς τμηματικῆς καί κομματιαστῆς ὁλότητας τοῦ πολυδιάστατου καί ἀνοιχτοῦ κόσμου – κάτω ἀπό τρεῖς τύπους, ὀδηγώντας το πάντοτε σ' ἕνα διακοσμικό ὄν:

1. Ὅπως λόγος - φύση (στούς Ἕλληνες)
2. Ὅπως λόγος - Θεός (στούς Ἰουδαίους-Χριστιανούς).
3. Ὅπως λόγος - ἄνθρωπος (στούς σύγχρονους Εὐρωπαίους).

Αὐτές οἱ τρεῖς σκέψεις ἀποτελοῦν τίς μόνες τρεῖς μεγάλες σκέψεις τῆς (σκεφτόμενης) ἀνθρωπότητας. Ὑπάρχουν στό συγχρονισμό καί στό διαχρονισμό, ἐνῶ αὐτός ὁ τελευταῖος ἔχει περισσότερο σημασιωθεῖ καί σημειώσει (περισσότερο;) τήν ἱστορία τῆς σκέψης.

Ἡ Φύσις πεθαίνει ὅταν ἀποκαλύπτεται ὁ θεός. Ὁ θεός ἀρχίζει νά πεθαίνει καί νά γίνεται ἄνθρωπος – υἱός τοῦ Θεοῦ καί υἱός τοῦ Ἀνθρώπου πού πεθαίνει πάνω στόν Σταυρό – καί θά πεθάνει «τελειωτικά» μόλις σκοτωθεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο, τό Ὑποκείμενο, πού στέκει στό κέντρο ὁποιουδήποτε ὑπάρχει. Παρόλα αὐτά ὁ ἄνθρωπος τρέχει πρὸς τό ξεπέρασμά του. Μέ τό τέλος τῆς φιλοσοφίας τελειώνει ἐπίσης κι ὁ ἀνθρωπισμός. Μέσα στήν ἀτέλεια τοῦ ἀτελειωτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ἀντικειμενικό ὑποκείμενο πού σκέφτεται καί δρᾷ, ἔχει ἀρχίσει κιόλας νά μπαίνει στήν ἐποχή τοῦ τέλους του, ἑνός τέλους πού εἶναι ἀποφασισμένος νά τό κρατήσῃ γιά πολύ καιρό. Οἱ ἀνθρώπινες ἐπιστήμες δέν ἀποτελοῦν τόν ἄνθρωπο. Ἐντελῶς τό ἀντίθετο. Ὅπως γράφει ἕνας ἀπό τοὺς πρωταγωνιστές τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου σήμερα – ὁ Λεβί Στρῶς», δίχως νά καταλαβαίνει ἀπόλυτα καί σ' ὄλο του τό βάθος αὐτό πού λέει: «Ὁ τελευταῖος στόχος τῶν ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν δέν εἶναι νά κατασκευάσῃ τόν ἄνθρωπο ἀλλά νά τό διαλύσῃ». Νά τόν διαλύσῃ τί;

Πῶς ἐκτέθηκε τό «παιχνίδι τοῦ κόσμου» στό παρελθόν; Λιγότερο ἢ περισσότερο ξεκάθαρα, λιγότερο ἢ περισσότερο ἀπόλυτα, ἀπό

τόν Ἡράκλειτο κι ἀπό τόν Πλάτωνα, ἀπό τά *ρητά* (τοῦ Σολομώντα), ἀπό τόν Σύλλερ καί τόν Νοβαλίσ, ἀπό τόν Μάρξ, τόν Νίτσε καί τόν Χάιντεγκερ, πού ἔχουν κιόλας εἰπωθεῖ ἀπό τόν Φίνκ.¹

Σιγά σιγά ξεκαθαρίζει ἴσως ἡ σημασία τῆς λέξης παιχνίδι: σάν παιχνίδι τοῦ κόσμου. Παιχνίδι δέ σημαίνει πιά ἐδῶ ἀνθρώπινο παιχνίδι ἢ διακοσμικό παιχνίδι, ἀλλά παιχνίδι τοῦ «ἴδιου» τοῦ κόσμου, κόσμου σάν παιχνίδι, ξετύλιγμα τοῦ παιχνιδιοῦ πού μέσα του συναντιοῦνται – γιά νά κάνουν ἕνα; – (παιχνίδι τοῦ) ἀνθρώπου καί (παιχνίδι τοῦ) κόσμου. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχῆ παίκτης. Ἄλλά εἶναι καί ὁ μόνιμα χαμένος. Ὁ κόσμος δέν ὑπακούει πιά – ἔστω κι ἂν ἀκόμα ὑπακούει – σέ κανόνες βαλμένους ἢ ὑποτιθέμενους. Περικλείνει αὐτούς τούς κανόνες, αὐτούς καί τούς συνδυασμούς τους. Γιατί ὅλα τά σύνολα πού τακτοποιοῦνται ὀπως καί τό σύνολο τῶν συνόλων μᾶς προσφέρουν *κυρίως* ἐρμηνεῖες καί προσφορές διακοσμικές κατά τήν ἔννοια. Τό παιχνίδι τοῦ κόσμου πού κοροϊδεύει τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου καί τό παιχνίδι τῆς κοσμικῆς ἱστορίας εἶναι πιό δυνατό ἀπό μᾶς – ἐμᾶς πού τό παίζουμε.

Στοιχειώδεις δυνάμεις καί μεγάλες δυνάμεις εἶναι παγιδευμένες στά εἰδικά σύνολα τοῦ παιχνιδιοῦ. Αὐτές οἱ ἴδιες καθὼς καί τά σύνολά τους. Ἡ γλωσσολογία φαντάζεται τή *γλώσσα* σάν ἕνα συνδυασμένο σύνολο, σάν ἕνα παιχνίδι τῶν σημείων καί τῶν κανόνων. Ἡ λογική σά λογιστική μεταχειρίζεται τή σκέψη σάν ἕνα κυβερνητικό, αὐτοδιακανονισμένο παιχνίδι. Ἡ *ἐργασία*, κατά τή γνώμη τῆς «οἰκονομίας» καί τῆς «πολιτικῆς» τοῦ Μάρξ, πρέπει νά γίνει παιχνίδι, καί διάφορα παιχνίδια μπαίνουν σέ κίνηση, στή μάχη πού ἀποσκοπεῖ στήν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας. Τά ποικίλα παιχνίδια τῆς *ἀγάπης* ψάχνουν φόρμα – καί – περιεχόμενο τῆς ἀγάπης στήν πλανητική ἐποχή: Ἀπό τήν ξαφνική σχεδόν σεξουαλικότητα, μέσα ἀπό τό ἐρωτικό, ὡς τό προβληματικό πρόσωπο τῆς οἰκογένειας. Τελικά, παίζουμε μέ τό *θάνατο*. Θανάσιμα παιχνίδια πού μᾶς δαμάζουν. Ἐνδιάμεσα παίζουμε πολλά ἐπί μέρους *παιχνίδια*. Τό παιχνίδι ἀπό μόνο του δέν εἶναι οὔτε σοβαρό, οὔτε παιδαριῶδες, οὔτε ἀπαράιτητο, οὔτε ἐλεύθερο. Ἡ *μυθολογία*, ἢ σύγχρονη μυθολογία, κωδικοποιεῖ ὅλους τούς μύθους καί παίζει μαζί τους μέ τή βοήθεια ἠλεκτρονικῶν συσκευῶν, ἀριθμητικῶν ὑπολογιστῶν. Ἡ *θρησκεία*

1. «Σύντομη εἰσαγωγή στό παιχνίδι τοῦ κόσμου» καί «Σχήμα τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου» στά *Ἐπιχειρήματα μᾶς ἀναζήτησης* καί φυσιολογικά, δηλαδή ὄχι ἐπιπόλαια, στό *Παιχνίδι τοῦ κόσμου*.

ἐπιμένει νά παίξει τό μυθολογικό παιχνίδι, ἔστω καί λιγάκι ἀπομυθοποιημένο, πού μέσα στό σύνολο τοῦ ἱεροῦ, ἐνώνει τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου μέ τό θεῖο παιχνίδι. Ἡ *ποίησις* καί ἡ *τέχνη* γίνονται ὁλοένα καί πιά ξεκάθαρα παιχνίδι². Τό ἐμπειρικό παιχνίδι, κι ὀχι μονάχα ἐμπειρικό, τῆς κοσμικῆς πολιτικῆς συνεχίζει νά παίζεται, μέ καί χωρίς τούς πρωταγωνιστές του. Καθορίζεται ὁλοένα καί πιά πολύ ἀπό τά παιχνίδια τῆς *τεχνικῆς* καί τῶν *ἐπιστημῶν* πού τό διαμορφώνουν. (Ἡ μαθηματική καί ἡ πολιτική οἰκονομία, γιά παράδειγμα, θεωροῦν τούς ὑπολογισμούς πιθανοτήτων καί τίς ἀντίστοιχες στρατηγικές σά βασικά στοιχεῖα τῆς θεωρίας τῶν παιγνίων). Ἡ ἴδια ἡ σκέψη πού ρωτάει, τή *φιλοσοφία* καί τίς τεχνικοποιημένες ἐπιστήμες πού τήν ἀντικαθιστοῦν προσπαθεῖ νά μελετᾷ τό παιχνίδι, νά γνωρίσει τό παιχνίδι τοῦ Κόσμου, τό παιχνίδι πού ἐνώνει ἀνθρώπο καί κόσμο, νά γνωρίσει τό σύνολο τῶν συνόλων³.

Τό παιχνίδι τοῦ κόσμου εἶναι ἕνας περιοδικός λόγος πού ἔχει πραγματοποιήσει παρόλα αὐτά τό βῆμα πού ξαναγυρνᾷ. Σχηματίζει τό χρονο-διάστημα τοῦ παιχνιδιοῦ ὄλων τῶν σκέψεων καί ὄλων τῶν ἐμπειριῶν, συμπεριλαμβανόμενων καί ἐκείνων πού τό ἀποκρύβουν καί τό ἀρνιοῦνται. Δέν εἶναι ἕνα σύνθημα ἢ ἕνα σλόγκαν γιά μιά καινούρια θεώρηση τοῦ κόσμου, τούτη τήν ἐποχή τῶν σλόγκαν καί τῶν θεωρήσεων τοῦ κόσμου. Ἡ *πλανητική σκέψη* τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου – ἔχοντας κίόλας ἀρχίσει νά ξετυλίγεται ἀλλά παραμένοντας μελλοντική – ἀποτελεῖ καί τό ὕψιστο κα-

2. Διάφορα μυθιστορήματα καί θεατρικά ἔργα μιλᾷνε γιά τό παιχνίδι. Δέν πρόκειται νά τ' ἀναφέρουμε ὅλα. Ἐς σκεφτοῦμε τόν Ντοστογιέφσκυ πού στόν *Παίκτη*, μιλάει γιά τήν προβληματική γενικά τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χέρμαν Χές στό *Παχνίδι τῶν σκουλικένιων μαργαριταριῶν*, μᾶς διηγεῖται τήν ἱστορία μιᾶς μικρῆς δημοκρατίας ἐλίτ πού δέν προσφέρει διανόηση ἀλλά ἀπάτη, γιά νά τό πούμε ξεκάθαρα, σ' ἕνα παιχνίδι σχετικά ἐνοποιημένο, μ' ὅλες τίς ξεπερασμένες φόρμες κουλτούρας.

Ὁ Βάν Βόκτ, σ' ἕνα μυθιστόρημα ἐπιστημονικῆς ἀπόχρωσης, Ὁ *κόσμος τῶν Μή - Α* (τῶν μή - Ἀριστοτελικῶν) μᾶς δείχνει μιά μηχανή παιχνιδιῶν πού ἀποφασίζει ὀλιστικά μιά διακυβέρνηση πάνω στόν πλανήτη Γῆ. Μετά ἀπό τόν Πιραντέλλο καί τό παιχνίδι τῶν ρόλων του, ὁ Μπέκετ βάζει στή σκηνή τό παιχνίδι (*play*) τῆς ἀνθρώπινης κωμωδίας, αὐτοῦ τοῦ *Τέλους τοῦ Παιχνιδιοῦ* πού ξετυλίγει δίχως ἀνάπαυλα τήν *τελευταία συντροφία* πέρα ἀπό τό αἰσθητό καί τό παρόλογο, ἀπό τήν τραγωδία καί τήν κωμωδία: στή (μηδενιστική) ἐπανάληψη τοῦ παιχνιδιοῦ.

3. «Εἰσαγωγή στήν πλανητική σκέψη», *Πρός τήν πλανητική σκέψη*.

θήκον μας. Ἐνῶ πολλά σχέδια καί σχήματα τοῦ παιχνιδιοῦ μᾶς αἰτιολογοῦν, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι προσπαθοῦμε νά πειραματιστοῦμε μέ δαῦτα καί νά τά μελετήσουμε. Ἐνῶ ὅλοι οἱ συμπαῖκτες κι ὅλοι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ παιχνιδιοῦ γίνονται προβληματικοί, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀρνιόμαστε νά κάνουμε ἀπ' αὐτό πού ρωτᾶμε – πού μᾶς ρωτάει καί τό ρωτᾶμε – κάτι ἀντικειμενικό καί ἀπόλυτο.

Γιατί τί μποροῦμε νά σκεφτοῦμε καί νά κάνουμε στούς καιρούς πού διαβαίνουν;

1. Μποροῦμε νά ξαναζωντανέψουμε τό πεθαμένο, ἀρχαῖο ἀπόλυτο, λόγος - Θεός, κάνοντας ἀπομυθοποιημένη θεολογία, προσφερόμενοι ἀκόμα καί στή θεολογία τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ ἢ θυσιάζοντας στίς θεωρίες καί στίς πρακτικές μιᾶς ἀνίερης θρησκευτικότητας.

2. Μποροῦμε νά ριχτοῦμε στήν ἐπιστημονική ἀναζήτηση, τήν τρομερά τεχνοποιημένη, ἐπιτιθέμενοι τεχνοεπιστημονικά στά δύο ἀρχαῖα ἀπόλυτα: τή φύση καί τόν ἱστορικό ἄνθρωπο. Ἔτσι ἰδρύνονται καί προσδεύουν τό σύνολο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί τό σύνολο τῶν ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν μιά πού τό σύνολο τῶν δύο συνόλων δέν πετυχαίνει ν' ἀποτελέσει τήν Ἐπιστήμη.

3. Μποροῦμε ν' ἀφιερωθοῦμε στήν πολιτική, πραγματική ἢ μεσοσιανική, νά δραματισθοῦμε τήν παγίωση τῆς διαχειριστικῆς διοίκησης καί τῆς ἐξουσίας ἢ τῆς ἀνατροπῆς τῆς.

4. Μποροῦμε νά συνεχίσουμε τήν ἀναζήτηση τοῦ εἶναι μέ μία σκέψη πού μελετᾶει τή λησμονιά καί τήν ἀνάπαυσή τῆς, ἀνάπαυση πού ἀποτραβιέται ἀπό μόνη τῆς ἀφήνοντάς μας σέ ἀπόσταση. Ἀκολουθώντας τό δρόμο τοῦ Παρμενίδη καί τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Κάντ καί τοῦ Χάιντεγγερ.

5. Μποροῦμε ν' ἀρχίσουμε νά μελετᾶμε τό παιχνίδι τοῦ κόσμου – ἀναλαμβάνοντας ὅλη τή διάρκεια τῆς ὑπαρξης –, μέσα ἀπό τή γραμματική του καί τή σύνταξή του, ἀκούγοντας τό κάλεσμά του, μελετώντας το μέ τή βοήθεια μιᾶς φαιδρῆς καί πειθήνιας σκέψης, σχετικῆς ἔστω καί δίχως βάση, δεχόμενοι τό παντρολόγημα τῶν ἀντιθέτων. Ἀκολουθώντας τό δρόμο τοῦ Ἡράκλειτου, τοῦ Χέγκελ τοῦ Μάρξ καί τοῦ Νίτσε⁴.

6. Μποροῦμε νά καθυστεροῦμε, ἀνανεώνοντας καμιά φορά, τίς ἀσκήσεις καί τά μικρά παιχνίδια γραφῆς πού κάτω ἀπό θεωρητικά,

4. Ἐννοεῖται πῶς ἡ τέταρτη καί ἡ πέμπτη πιθανότητα μένουν δεμένες.

ποιητικά, φιλολογικά, άγιογραφικά προσήματα διαιωνίζουν τις διάφορες άγιογραφίες λιγότερο ή περισσότερο αδιάφορες για την άσημαντότητα.

Αυτές οι έξι δυνατότητες ανοίγονται μπροστά μας ενώ η φιλοσοφία = μεταφυσική, αν και τελειωμένη και ξεπερασμένη κιόλας, θα συνεχίσει να επιδιώκει από μόνη της: με πολλούς τρόπους.

Γι' αυτούς που δελεάζονται από τη δυνατότητα να μελετήσουν το παιχνίδι του κόσμου, εμφανίζεται μία έρώτηση, μία έρώτηση που ρωτά: πώς θα περάσουμε από το παιχνίδι του ανθρώπου και τα παιχνίδια μέσα στον κόσμο στο παιχνίδι του κόσμου κι απ' αυτόν σ' αυτά; Η άπάντηση που διαμορφώνεται λέει: χάρη στον άνθρωπο, περαστικό όν, διερχόμενο όν. «Στους» ανθρώπους συμβαίνει να πραγματοποιείται το παιχνίδι των ερωτήσεων και των απαντήσεων ανάμεσα στον άνθρωπο και στον κόσμο. Γιατί αυτά τα δύο σύνολα προσπαθούν να κάνουν ένα σύνολο συνόλων.

Τό σύνολο της ύλης - ενέργειας, τό σύνολο της ζωντανής ύλης, τό σύνολο της νευροψυχικής και κοινωνιο-ιστορικής ενέργειας δέν προχωράνε χωρίς ανταγωνιστές, θέσεις και αντιθέσεις, μέσα σε κάθε σύνολο κι ανάμεσα στα σύνολα. Κάθε σύστημα, κάθε κατασκευή του παιχνιδιού διαθέτει μία δύναμη έλξης και μία δύναμη απώθησης. Στην πορεία προς την όμογένεια (τήν έταιρεία) αντι-στοιχεί, αντιλέγοντάς του και συμπληρώνοντάς το - έστω κι αν τό κάνει να θρυμματίζεται -, ή πορεία προς την έτερογένεια (τή διά-σταση). Αυτές οι δύο πορείες συνδυασμένες και έναλλασσόμενες αντικρούονται και στο έσωτερικό κάθε συστήματος και μέσα στο σύστημα των συστημάτων. Γιατί; Γιατί ποτέ δέν ύπάρχει άσπτηρή κι άπόλυτη συγχρονοποίηση. Έξαιτίας άκριβώς των αντιθέσεων και των συνεχών ανταγωνισμών. Τά πράγματα παίζονται μέσα στον κόσμο. Αυτό είναι σίγουρο. Και δυνατά και μέσα στον κατά-λογο των πραγματοποιήσεων. Αυτό «είναι» τό παιχνίδι.

Τί πρέπει να κάνουμε λοιπόν έμεις οι άναγνώστες και οι ταχυδρόμοι του παιχνιδιού και των παιχνιδιών; Τό καθήκον μας συνίσταται στο να μάθουμε να διαβάσουμε στο κάθε παιχνίδι του κόσμου όποιοδήποτε άλλο παιχνίδι, και κυρίως, τό παιχνίδι του κόσμου. (Και όχι μονάχα να διαβάσουμε αλλά και να παίζουμε: αντιστρέφοντας τους κανόνες αν χρειαστεί). Πειραματιζόμενοι με όσο γίνεται περισσότερες προσδοκίες σχετικά με τό ύποκείμενο κάθε προβλήματος (που ξεπερνάει την αντίθεση ύποκείμενο - αντικείμενο). Συνίσταται στο να επικοινωνούμε - με γαλήνη και θλίψη - με τό παιχνίδι του κόσμου - τό άνέκφραστο, τό άπαιχτο -, δίχως

νά τό πιέζουμε πρόωρα σέ μικρά συστήματα πού απαιτοῦν νά τό καταστρέψουν μέ τίς μειωμένες, μονόπλευρες, καί ἰμπεριαλιστικές μεθόδους τους. Νά κρατιόμαστε ἕτοιμοι γιά τό παιχνίδι πού μᾶς ἀπαιτεῖ, παιχνίδι τῆς γλώσσας καί τῆς σκέψης, τῆς ἐργασίας καί τῆς μάχης, τῆς ἀγάπης καί τοῦ θανάτου (Ἡ ζωὴ δέν εἶναι οὔτε ἄξια, οὔτε ἀνάξια γιά νά τή ζήσουμε μιά πού τό θέμα εἶναι ὄχι νά τή «ζήσουμε» – μέ ἢ χωρίς λογική γιά νά ζήσουμε – ἀλλά νά τὴν παίξουμε). Προσπαθώντας, ἂν τό λέει ἡ καρδιά μας, νά φτάσουμε τίς κορφές. Τό δίχως ἄλλο δέν ὑπάρχουν πιά παίκτες τῆς ἀριστοκρατίας ἢ μία ἀριστοκρατία παικτῶν. Ὑπάρχουν ὁμως αὐτοὶ πού τοὺς ἔχουμε ἀνάγκη καί πού μεγαθύνουν καί ἀναπτύσσουν παραγωγικά τοὺς κανόνες ἢ μᾶλλον τό *στυλ τοῦ παιχνιδιοῦ*. Γιά μᾶς τοὺς παίκτες πού εἶμαστε πάντοτε στό δρόμο. Γιατί τό παιχνίδι χωρίς σταμάτημα ἀνακόπτεται. Κι ὁμως αὐτό εἶναι πού μᾶς ἐμπνέει . Τό δίχως ἄλλο θά πρέπει νά μάθουμε νά δεχόμαστε – μέ ἔλεγχο καί τόλμη – πῶς ὄλα ματαιώθηκαν. Γιατί ὄλα τὰ παιχνίδια ἔχουν κίολαζ παιχτεῖ. Λοιπόν δέ σᾶς μένει τίποτε ἄλλο παρά νά ματαιωθεῖ ἔξισου καί τό παιχνίδι τοῦ συνόλου τῶν συνόλων γιά τό ὁποῖο μίλαγε αὐτὴ ἡ διάλεξη, πού δέν ἀκουσθηκε, γιά τό ὁποῖο μιλáει αὐτό τό κείμενο, πού δέν ἀποκρυπτογραφήθηκε.

Ο ΜΑΡΞ, Ο ΦΡΟΪΝΤ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ*

* Αυτή ή μελέτη αποτελεί τή βάση μιᾶς σειρᾶς παραδόσεων καί πρακτικῶν ἐργασιῶν γραμμένων τό 1968-69 καί 1969-70 στό κέντρο Censier τῆς πανεπιστημακῆς σχολῆς γραμμάτων καί ἀνθρώπινων ἐπιστημῶν στό Παρίσι. Δημοσιεύτηκε στό *Διογένη* Ἄρ. 72, 1970.

Ύπῆρξε ὁ νέος Μάρξ κι ὁ παλιός Μάρξ. Ύπῆρξε ὁ νέος Φρόντ κι ὁ παλιός Φρόντ. Ύπῆρξε ὁ μαρξισμός καί οἱ μαρξισμοί, ὁ φροϋδισμός καί οἱ φροϋδισμοί. Ύπῆρξε ἀκόμα κι ἕνας φροϋδο-μαρξισμός. Μιλᾶμε γιά τό φροϋδο-μαρξισμό γιατί ξεκινώντας ἀπό μιὰ ὀρισμένη ἀντίληψη γιά τόν Φρόντ φτάσαμε στόν Μάρξ, γιά νά ἐνώσουμε σ' ἕνα ὄλο ἀρθρωμένο καί πού νά δέχεται μεσολαβήσεις, τά δύο πνεύματα τῆς ἀναγωγικῆς ἀνάλυσης τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Πείνα καί κοινωνική ἐργασία γιά νά τήν ἱκανοποιήσουμε, ἀπό τή μιὰ μεριά, ἀγάπη καί ἐπιθυμία πού ἀποβλέπει στήν ἱκανοποίηση, σέ μιάν ἀδιερεύνητη συγγένεια μέ τό θάνατο, ἀπό τήν ἄλλη, ὀνομάστηκαν συνισταμένες τῆς ἱστορικῆς καί κοινωνικῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρώπινης ὁμάδας πού βρισκονται σέ πόλεμο μέ τό μεγάλο κοσμικό Ὅλο. (Καί οἱ δύο, καί ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντ, φαίνεται σά νά ἔχουν ξεχάσει τή θέληση: τή θέληση τῆς δύναμης καί μάλιστα τή θέληση τῆς θέλησης. Ἀλλά κάποιος ἀνάμεσα στούς δύο μπόρεσε νά τό κάνει: ὁ Νίτσε).

Ὁ ἐμπειρικός φροϋδο-μαρξισμός γεννήθηκε σέ γερμανική χώρα, αὐτό ἐννοεῖται, στά χρόνια τοῦ 20¹. Ὁ Βίλχελμ Ράιχ μέ τά γραφτά του, *Διαλεκτικός ὕλισμός καί ψυχανάλυση* (1929) καί τά κείμενα του πάνω στή σεξουαλικότητα, ὑπῆρξε θεωρητικά ὁ μύστης. Ἀκολούθησε ὁ Χέρμπερτ Μαρκούζε πού ξανάπιανε τό κομένο νῆμα, μέ τό *Ἔρως καί πολιτισμός* (1955), *Ὁ μονοδιάστατος ἄνθρωπος* (1964), κλπ. Ἀλλά ὁ τόπος τῆς ἐμπειρικῆς γέννησης τοῦ φροϋδο-μαρξισμοῦ δέν εἶναι ὁ τόπος – ὄχι τοπολογικός – τῆς ἱστορικῆς του γέννησης. Αὐτός βρίσκεται στά *οἰκονομικο-φιλοσοφικά χειρόγραφα* (1844) τοῦ Μάρξ, στό *Ἀνησυχία μέσα στόν πολιτισμό* (1929) τοῦ Φρόντ καί στή νόμιμη ἂν ὄχι ἀπαραίτητη σχέση πού μποροῦμε νά ἐπιχειρήσουμε ἀνάμεσα σ' αὐτά τά δύο βασικά κείμενα, τό κείμενο τοῦ νέου Μάρξ καί τό κείμενο τοῦ γέρο Φρόντ. (Στό σύνολό του, τό σύνολο τῶν γραφτῶν τοῦ Μάρξ καί τοῦ

1. Πρὸς. «Ὁ Ἀντόρνο καί ἡ σχολή τῆς Φραγκφούρτης» στίς *Συζητήσεις μᾶς ἀναζήτησης* πάνω στόν Μάρξ καί τόν Φρόντ, γενικά. «Υπάρχει μία μαρξιστική φιλοσοφία;» καί ὁ «Ὁ Φρόντ στό Πρὸς μία πλανητική σκέψη».

Φρόντουν είναι αυτό πού πρέπει νά πάρουμε ύπόψη μας σ' αυτήν τή διπλή καί ταυτόχρονα ένιαία μελέτη, σ' αυτή τήν ένωτική έρμηνεία. Έδώ βρίσκεται τό σημεῖο ἀναχώρησης, ἐδώ καί τό σημεῖο συνάντησης).

Ὁ νέος Μάρξ σκύβει πάνω ἀπό τήν ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπου – πού ζει συνέχεια σέ μιὰ κοινωνία – καί ὁ γέρος Φρόντουν σκύβει πάνω ἀπό τήν ἀνησυχία τῆς κοινωνίας – πού δημιουργεῖται πάντα ἀπό τοὺς ἀνθρώπους (ἀνάμεσα στ' ἄλλα). Ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντουν, ἀργοπορημένοι γερμανο-εβραῖοι προφήτες, ἐξερευνοῦν τά μυστικά τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Λέγοντας πώς ὁ ἕνας προσανατολίζεται κυρίως πρὸς τόν ἄνθρωπο σάν ἄτομο κι ὁ ἄλλος κυρίως πρὸς τήν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἐκφράζουμε μιὰ σκέτη κοινοτυπία, δίχως νά λέμε τίποτε παραπάνω. Ὁ Φρόντουν καί ὁ Μάρξ ξέρουν πώς ἡ ἱστορική κοινωνία εἶναι ὑφασμένη ἀπὸ ἀνθρώπους, φυσικά – καί – κοινωνικά προϊόντα, καί πώς ὁ ἄνθρωπος εἶναι γενικά φτιαγμένος ἀπὸ τὴ φύση καί τήν κοινωνία. Ἄτομο καί Κοινωνία ἐκτὸς ἀπὸ ξεχωριστοὶ τίτλοι εἶναι καί ἀφηρημένες ἔννοιες, καί ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντουν δέν τό ἀγνοοῦν αὐτό. Γιὰ νά μπορέσει ἡ προοπτικὴ τοῦ καθένα ἀπ' αὐτοὺς ν' ἀφομοιωθεῖ μέσα στὸν ξεγυμνωμένο καί μεθοδικὸ ὀρισμὸ τῆς, πρέπει ὁ καθένας νά φωτίσει πρῶτα ἀπ' ὅλα καί γενικά, σέ βάρος τοῦ ὑπόλοιπου, μιὰ ἄποψη τοῦ κάθε τί πού εἶναι εἶναι, ὄν, σάν τέτοιο, δηλαδή ὀνομασμένο, ἀποδειγμένο, ἀνεχτό, φτιαγμένο καί μεταμορφωμένο ἀπὸ τόν ἄνθρωπο – τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ἀνθρωπότητα –, τό παθητικὸ καί ἐνεργητικὸ ὑποκείμενο - ἀντικείμενο.

Ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντουν ἀνήκουν στὴν ἐποχὴ πού ἀρχινᾷ νά ζεῖ τό θάνατο τῆς φιλοσοφίας, ἱστορικά καί συστηματικά τελειωμένης σάν τέτοια. Ἡ τρίτη ἐποχὴ τῆς φιλοσοφίας – πού τό τέλος τῆς συνεχίζεται – ἦταν καί εἶναι ἡ μοντέρνα φιλοσοφία τῆς ὑποκειμενικότητας: *ego cogito*, τό καντιανὸ ὑπερφυσικὸ ἐγώ, τό χεγκελιανὸ ἀπόλυτο ὑποκείμενο. Ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντουν ἀνήκουν ἐπίσης, ἀλληλοδιάδοχα, στὴν ἐποχὴ πού ἡ ἐπιστὴμη δηλαδή ἡ τεχνολογία-ἐπιστημονική – οἰκονομική, ἱστορική, πολιτική, βιολογική, ψυχολογική δραστηριότητα, ἀντικατασταίνει τὴν παραγεμισμένη φιλοσοφία, ἔστω κι ἂν βασίζεται πάνω τῆς, καί τίς περισσότερες φορὲς ἀγνοώντας αὐτὴ τὴν ἐξάρτηση. Κοντολογίης εἶναι, ὁ ἕνας μελετητῆς κι ἄνθρωπος τῆς ἐπιστῆμης, ὁ ἄλλος ἄνθρωπος τῆς ἐπιστῆμης πού καμιά φορὰ μελετᾷ. Ἡ ἐπιστὴμη ὅπου ἰσχυρίζονται πώς ἀνήκουν καί τὴν ὁποία παράγουν καί μὲ τὴν ὁποία δροῦν διαπερνιέται ὀλοκληρωτικά ἀπὸ τὴν τεχνική. Καί οἱ δύο εἶναι οἱ θεωρητικοὶ καί

οί πρακτικοί τῆς τεχνο-επιστημονικῆς δραστηριότητος πού ἀποβλέπει ὄχι μόνο στή θεωρητική γνώση ἀλλά ἐξίσου στή θεωρητική γνώση σάν παραγωγικό κι εὐχρηστο ὄργανο τῆς πρακτικῆς μεταμόρφωσης. Ὁ ἓνας θέλει νά γιατρέψει τή φρενοβλαβή κοινωνία μέ τήν κοινωνική ἐπανάσταση καί τό σοσιαλιστικό ὁλοκληρωτισμό, ὁ ἄλλος θέλει νά γιατρέψει τό νευρωτικό ἄνθρωπο μέ τήν ψυχαναλυτική τεχνική. Καί ὁ ἓνας καί ὁ ἄλλος μένον καρφωμένοι στό *ὑποκείμενο* πού ἀπό τό ἀτομικό ἢ ὑπερφυσικό *ego*, γίνεται ἐμπειρικό καί συλλογικό κοινωνικοποιώντας τόν ἑαυτό του. Πού ἀπό τό συνειδητό *ego*, γίνεται ἐγώ βυθισμένο στά βάθη τῆς ἀσυνείδητης ἐνσάρκωσης αὐτοῦ, πηγὴ τῶν δονήσεων ζώντας κάτω ἀπὸ τό φόβο ἑνὸς ὑπέρ-ἐγὼ ἀναμορφωτῆ πού ἐπιβάλλει ἀναστολές καί ὁδηγίες ἐξίσου ἀσυνείδητα. Καί ὁ ἓνας καί ὁ ἄλλος ἂν καί ἀγκυροβολημένοι ἀκόμα στήν ἱστορικο-κοσμική φάση τῆς *ὑποκειμενικότητος* πού χάνεται ἀνάμεσα σ' ὅλα αὐτά τὰ ρήγματά της καί θέλει νά μετρήσει, νά ὑπολογίσει καί ν' ἀλλάξει τήν ἀντικειμενικότητα, ἀνοίγουν κιάλας τό δρόμο σ' ἓνα ξεπέρασμα τῆ ἀνθρώπινης *ὑποκειμενικότητος*. Θέλοντας νά καταργήσουν τήν προσωπική περιουσία καί τήν ἰδιοποίηση σ' ὅτιδήποτε ὑπάρχει, θέλοντας νά δείξουν στό ἐγὼ τήν ἀποκέντρωσή του καί νά τό βοηθήσουν νά ξεπεράσει τό ναρκισσιμό του καί τόν ἐγωισμό του, μέ τό νά σταματήσει νά κοιτάζει τό εἰδωλό του, ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόυντ ἐπιβάλλουν σάν ποινή στὸν ἄνθρωπο, μετὰ ἀπὸ τὸν Κοπέρνικο καί τὸν Δαρβίνο, τήν τρίτη μεγάλη ἀποτυχία του. Αὐτό πού θά κάνει στό μέλλον αὐτόν τό θεωρημένο ἄνθρωπο, μὴ ἀλλοτριωμένο καί φωτισμένο εἶναι παρὸλα αὐτὰ τρομερά προβληματικό.

Ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόυντ ξεκινοῦν ἀπὸ μίαν ἀνάλυση πού ζητάει ν' ἀποκαλύψει τήν αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀπὸ μίαν ἀνάλυση φτιαγμένη ἀπὸ τήν τωρινή κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Μάρξ ξεκινάει ἀπὸ τήν *οἰκονομική* ἀλλοτρίωση (καί τήν ἐκμετάλλευση) τοῦ ἀνθρώπου πού σάν ἐργάτη, τὸν ἐκμεταλλεύονται αὐτοὶ πού κατέχουν σάν προσωπική περιουσία τὰ μέσα παραγωγῆς. Σταματᾷ στήν ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς ἀλλοτρίωσης (καί τῆς καταπίεσης) ὅπου ὁ ἄνθρωπος σάν πολίτης ξεκομμένος ἀπὸ τὸν ἀτομικό ἄνθρωπο ἀλλοτριώνεται ἀπὸ τό Κράτος, ἀντικείμενο τῆς κατέχουσας καί κυριαρχῆς τάξης. Βαθαίνει τήν ἀνάλυση τῆς *ἀνθρωπολογικῆς* ἀλλοτρίωσης ὅπου μέσα στίς βασικὲς ἀνθρώπινες σχέσεις τίς σχετικὲς μέ τό σέξ, τό ἔχειν βαθαίνει πάνω στό εἶναι καί ἡ κυριαρχία πάνω στήν ἀνάπτυξη. Καταλήγει στήν ἀνάλυση τῆς *ἰδεολογικῆς* ἀλλοτρίωσης (καί κυριαρχίας) ὅπου θρησκεία, ποίηση καί τέχνη, πολιτική, φιλοσοφία

καί ἐπιστῆμες ἀναποδογυρίζοντας τίς πραγματικές σχέσεις πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στή θεωρία καί τήν πρακτική προσφέρουν μία ἀντίστροφη εἰκόνα παρηγορητικά κι ὀλότελα παραμορφωμένη.

Ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσο περισσότερο ἄλλοτριωμένη ὅσο περισσότερο τό πραγματικό του εἶναι πού τήν καθορίζει. Ὁ Φρόντ ξεκινάει ἀπό τήν ἀνάλυση τοῦ ἀπρόσωπου αὐτοῦ, τῆς βιοκοσμικῆς διατήρησης τῶν δύο θεμελιακῶν δονήσεων – τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου – ἀνασταλμένο ἀπό τό ἀτομικό ἐγώ, λίγο ἢ πολύ, καί μᾶλλον λιγότερο, συνειδητό, πού ὑποφέρει μέ τή σειρά του τήν πίεση τοῦ ὑπερ-ἐγώ μέ κοινωνική προέλευση, πηγῆ τῶν ἀπαγορεύσεων καί τῶν ιδεωδῶν τοῦ ἐγώ καί πού ἀσκεῖ τήν κυριαρχία του χάρις σέ ἀφορισμούς καί ἀσυνειδητες ἐξιδανικεύσεις. Ἔτσι λοιπόν ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ὑγιής καί συνειδητός – ἢ πού πιστεύει πῶς εἶναι – πού μετά τήν Ἀναγέννηση ξεκινάει γιά τήν κατάκτηση τῆς γῆς κι ἀνεβαίνει στή σκαλωσιά τοῦ οὐρανοῦ, ἀποδειχεται πῶς εἶναι ἄλλοτριωμένος, ἐκμεταλλευμένος, ἐμποδισμένος, κυριαρχημένος, ἀσυνειδητός, νευρωτικός. Κατά κάποιον τρόπο στή βάση τοῦ πεδίου πού ἀνάλυσε ὁ Μάρξ ἀφήνεται νά χτιστεῖ τό ἀναλυτικό οἰκοδόμημα πού εἶναι ἔργο τοῦ Φρόντ. Ὅμως ἡ δυσκολία παραμένει: πῶς γίνεται ἡ συναρμολόγηση τοῦ ἀτομικοῦ μέ τό κοινό καί πῶς ἡ συλλογικότητα προκύπτει ἀπό διαφορετικά ἄτομα;

Διαφωνώντας μ' αὐτή τήν κατάσταση ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντ θέλουν νά γιατρέψουν τό κακό καί τήν ἀρρώστια καί προτείνουν τίς θεραπευτικές τεχνικές τους. Ὁ Μάρξ ζητάει ἀπό τό προλεταριάτο (βοηθημένος ἀπό τούς διανοούμενους πού ἔχουν συνείδηση τῆς κατάστασης) νά καταργήσει – λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπαναστατικά – τήν προσωπική περιουσία, δηλαδή νά κοινωνικοποιήσῃ τήν κοινωνία, ἰδρύοντας τό σοσιαλισμό - κομμουνισμό, κοινωνία δίχως τάξεις οὔτε Κράτος, πού καμιά ἰδεολογική δύναμη – θρησκευτική, καλλιτεχνική, αἰσθητική, φιλοσοφική – δέ θά μπορούσε νά σκοτεινιάσει τόν οὐρανό τῆς γῆς του. Μ' αὐτό τόν τρόπο, ὁ λόγος-πράξη συναφῆς μέ τήν ἀνθρώπινη ἱστορία εὐθύς ἐξαρχῆς θ' ἀπελευθερωθεῖ στό τέλος, στό ὄνομα πάντα τῆς ὑλιστικῆς καί ἐπαναστατικῆς πράξης, αὐτό ὀφείλουμε νά τό ποῦμε. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ὁ Μάρξ εἶναι ὑπερβολικά αισιόδοξος, ὅπως λένε, πιστεύει σέ μιά εὐτυχισμένη τελική ἔκβαση, παρόλο πού, μελετητής καμιά φορά μέ ἀστραφτερές προγνώσεις, δέν ἔχει ἀποκλείσει τίς σκιές τοῦ τελικοῦ πίνακα. Γιατί προχωρεῖ μέχρι νά μαντέψει τή δυνατότητα ἐνός κομμουνισμοῦ πού θά μπορούσε νά μῆν εἶναι ἡ ριζική κατάργηση

τῆς προσωπικῆς περιουσίας, ἀλλά ἡ γενίκευσή της. Ὁ Μάρξ πότε μένει ὁ πρακτικὸς ὑλιστῆς πού θέλει νά εἶναι, αὐτὸς πού δέν πετυχαίνει νά τινάξει τὸ ζυγὸ τῆς οἰκονομίας, μιά πού κι αὐτή ἡ – μελλοντικὴ – ὀργάνωση τοῦ κομμουνισμοῦ θά εἶναι βασικά οἰκονομική, πότε εἶναι ὁ θεωρητικὸς ἰδεαλιστῆς πού δέν μπορεῖ νά σταματήσει ὀλότελα νά εἶναι, μιά καὶ παραδέχεται μιά σφαῖρα δραστηριότητος πέρα ἀπὸ τὴν ὑλικὴ παραγωγή, ὅπου οἱ ἰδέες ὀφείλουν νά ὀδηγοῦν τὸν κόσμον μετὰ τὴν ὑλικὴ κατάργηση τῆς προσωπικῆς περιουσίας καὶ ἡ συνείδηση νά ξεπερνάει τὴν πραγματικὴ κίνηση. Ἡ ἐνότητα λόγος – πράξη εἶναι λοιπὸν μακρῶς ἀπὸ τοῦ νά θεωρηθεῖ καὶ σάν πραγματικὴ: ξεπερνάει καὶ τὴν (ὑλικὴ) πράξη καὶ τὸ (θεωρητικὸ) λόγο. Ὁ Φρόντ ζητάει ἀπὸ τὸ ἄτομον πού ὑποφέρει (βοηθημένο ἀπὸ τὸν ψυχαναλυτὴ) ν' ἀποκτήσει συνείδηση καὶ κυρίως ν' ἀντιδράσει μ' ἀγάπη σὲ φυσικὲς ἀντιδράσεις του πού ἔχουν τὴν πηγὴ τους στὴν πρώτη παιδικὴ ἡλικία καὶ τὴν οἰδιπόδεια τριάδα – πατέρας, μητέρα (ἢ τοὺς κηδεμόνες του), παιδί – δηλαδὴ μέσα σὲ παιδικὲς στέρησεις πρῶτες σ' ἐπιθυμίες καὶ περισσότερο σ' ἀνάγκες. Μὲ τὸ ξεπέραςμα τοῦ βάρους τῶν ἀρχέγονων ἀναστολῶν καὶ τοῦ στοιχειώδους ναρκισσοῦ τοῦ πού πάει ἀντάμα μὲ τὴ θέλησή του γιὰ παντοδυναμία, τὸ ἄτομον θά μπορέσει καλύτερα ν' ἀναλάβει καὶ νά ἐλέγξει τοὺς σφυγμούς του πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτὸ καὶ τίς παραγγελίες πού ἔρχονται ἀπὸ τὸ ὑπερ-ἐγὼ του. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ ἔρως – θάνατος, κινήτηρας τῆς ἀνθρώπινης ἀνάπτυξης θά εἶναι ὄχι ἀπόλυτα ἀπελευθερωμένος ἀλλὰ τουλάχιστον περισσότερο ὀλοκληρωμένος. Παρόλα αὐτὰ ἀκολουθεῖ ἡ μάχη ἀνάμεσά τους – δέν ὑπάρχει κολλεκτιβοποιημένη θεραπευτικὴ – καὶ ἡ κοινωνία πού δέν καταφέρει ποτέ της νά εἶναι ἀνασχετικὴ θά ἐξακολουθήσει ν' ἀναστέλλει – λιγότερο ἢ περισσότερο, αὐτὸ ἐννοεῖται – τίς παλμικὲς δυνάμεις τῶν ἀτόμων, δημιουργώντας ἔτσι μίαν ἀνυπόφορη ἀνησυχία πού τὸ ἀποτελέσματὸς εἶναι ἀβέβαιο. Μ' αὐτὴν τὴν ἐννοια, ὁ Φρόντ εἶναι συνετὰ ἀπαισιόδοξος, ὅπως λέμε, δέν πιστεύει σὲ μιά τελικὴ κι εὐτυχισμένη λύση τῆς ἐνδο- καὶ ἐσω-ἀνθρώπινης μάχης. Ἡ ἀρμονία ἔρως θάνατος δὲ μοιάζει νά 'ναι μπορετὸ νά πραγματοποιηθεῖ. Μὲ διαφορετικούς τίτλους, βέβαια, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Φρόντ εἶναι θεωρητικοὶ τῆς ἀτέλειας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἱστορίας. Γιὰ τὸν Μάρξ ὅμως, ὅλη ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία – πού τὴν ὀνομάζει προϊστορία – βασικά ἀτελειώτη, θά γνωρίσει τὴν τελικὴ της φάση τοῦ τελειώματος, τὸ τέλος τῆς προϊστορίας. Ἐνῶ γιὰ τὸν Φρόντ, ὁ ἀνθρώπος, βαθειὰ ἀτελειώτο ὄν πού ζεῖ στὴν παιδικὴ του ἡλικία μιά πολὺ

μακρυνά περίοδο εξάρτησης, δέ θά γνωρίσει ποτέ τελική εϋτυχι-
σμένη έκβαση.

Ό Μάρξ πιό πολύ άκόμα άπό τόν Φρόνυτ, στέκει ύποτελής τοϋ
σχήματος πού όδηγει στήν άντίληψη τής άνθρώπινης ιστορίας,
άντίληψη πού βασιλεύει – και προοδεύει. Και ό ένας και ό άλλος
κάνουν σά νά προϋπόθεταν ένα καλό παρελθόν (κάτι σά θέση ή
ύπόθεση ή πρώτη στάση) στό όποιο όμως δέν πιστεύουν και βλέ-
πουν σ' όλη τήν άνθρώπινη ιστορία πού καταλήγει στό παρόν μίαν
άσχημη πορεία (κάτι σάν άντίθεση, μιά επακόλουθη άρνηση). Ό
Μάρξ σκέφτεται πώς ή ιστορία θά γνωρίσει ένα μέλλον πάλι ώραίο
(κάτι σά μιά σύνθεση, μιά άρνηση τής άρνησης πού θά συναντήσει
σ' ένα ανώτατο έπίπεδο τό παρελθόν), ένώ ό Φρόνυτ έστω κι άν
ήταν έτοιμος νά τό κάνει, δέν πραγματοποιεί αυτό τό τρίτο δήμα
πού τ' ονομάζουμε διαλεκτική.

Γιά τόν Μάρξ και τόν Φρόνυτ, κατά διαφορετικό τρόπο αναγνωρι-
σμένες και / ή έξαφανισμένες, οί μυθολογικές, συμβολικές, φαντα-
στικές και φαντασματικές μυθολογίες παίζουν μέ δύναμη σ' όλη
τήν άνθρώπινη ιστορία. Σύμφωνα μέ τόν πρώτο τά άνθρώπινα
άτομα έλευθερωμένα και χειραφετημένα θά πάρουν κάτω άπό τό
συνειδητό έλεγχο τους αυτές τίς άσυνείδητες δυνάμεις, ένώ σύμ-
φωνα μέ τόν δεύτερο αυτές οί δυνάμεις είναι συστατικές τής άν-
θρώπινης ιστορίας και τής κοινωνίας. Ούτε ό άνθρωπος σάν άτομο
ούτε ή κοινωνική ομάδα δέν μπορούν νά έλέγξουν άπόλυτα όλο
αυτό τό άσυνείδητο ρεύμα – άτομικό και κοινό – πού τούς κουβα-
λάει και τούς κυριεύει. Οί μυθολογικές, συμβολικές, φανταστικές
και φαντασματικές δυνάμεις πού μās κινούν, μās ξεφεύγουν και
φανερώνονται εκεί όπου δέν τίς περιμένουμε. Τελικά, για τόν
Φρόνυτ, και σ' άντίθεση μέ τόν Μάρξ, ύπάρχει στόν άνθρωπο και
στόν κόσμο κάτι περισσότερο άπ' όσο ό άνθρωπος μπορεί νά βα-
σταξει.

Πάνω σέ ποιά θεωρητική και /ή πρακτική βάση γίνεται λοιπόν ή
συνάντηση ανάμεσα στό Μάρξ και τόν Φρόνυτ; Μέσα άπ' όλο τόν
αναπτυγμένο σχήμα μπορέσαμε νά δοϋμε — βοηθημένοι ή έναν-
τιωμένοι άπό τή θέλησή μας και κυρίως άπό τή δύναμή μας – πώς
και οί δύο τους, θεωρητικοί πού άνήκουν στήν έποχή τοϋ τέλους
τής φιλοσοφίας και στήν έποχή τής κυρίαρχης και συντριμμένης
ύποκειμενικότητας, αναπτύσσουν θεωρητικά – σ' έξάρτηση άπέ-
ναντι στή φιλοσοφία – και τεχνικοεπιστημονικά μίαν αναλυτική
σύλληψη τοϋ άνθρώπινου όντος και τής ιστορίας του, σύλληψη πού
έχει σά μοτίβο και προϋπόθεση τό θεραπευτικό σχέδιο τής πρακτι-

κῆς μεταμόρφωσης. Προμηνύουν παρόλα αυτά τὴν ὑπέρβαση τοῦ ἀνθρώπου ἢ κριτικάρουν στυφὰ ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἄνθρωπο τοῦ (ἀστικοῦ) ἀνθρωπισμοῦ; Δέ φαίνεται νὰ ἔχουν ἀκούσει τὴ φωνὴ πού λέει γιὰ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου (σάν ἀνθρώπου) ὄχι τὸ ἐμπειρικό του τέλος ἀλλὰ τὸ τέλειωμά του – μέσα στό βαθύ ἀτελεύτητό του –, τὰ δριὰ του καί τὸ θνητό του τέρας. Ὁ Νίτσε εἶναι ἐκεῖνος πού μετὰ ἀπὸ τὸν Χέγκελ μίλησε γιὰ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ἄκουσε καί πρόφερε τὸ λόγο τοῦ τέλους τοῦ ἀνθρώπου, τέλος πού ἀκολουθεῖ τὴν ἐποχὴ τῶν τελευταίων ἀνθρώπων πρὸ ζοῦν περισσότερο καί πού ἐφεῦραν τὴν εὐτυχία, μὴν ἔχοντας πιά κάποιον ἀστέρι. Ὁ Νίτσε ἐπίσης ὑπῆρξε ὁ δραματιστής, ὅπως τὸ γνωρίζει ὁ καθένας, τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς, δηλαδή τῆς χρονικῆς, τοῦ ἴδιου σὰ διάφορον. Γιὰ νὰ καταλάβουμε καί νὰ συνδέσουμε τὸν Μάρξ καί τὸν Φρόντ, πρέπει νὰ τοὺς τοποθετήσουμε μέσα στό ἀρειανό – καί – ἑβραϊκό ἀστέρι πού δημιουργεῖ – μέσα ἀπὸ πολλές μεταμορφώσεις, παραμορφώσεις καί πληροφοριακές παραστάσεις – τὸν κυρίαρχο ἀστερισμό τοῦ στερεώματός μας: τὸν ἀστερισμό Χέγκελ - Μάρξ - Νίτσε - Φρόντ - Χάϊντεγγερ, τὸν σφαιρικό ἀστερισμό πού εἶναι ἀρκετό νὰ καταλάβουμε εἰδικά, μοναδικά καί πενταπλάσια πρὶν νὰ τὸν ὀλοκληρώσουμε μέσα σέ ἓναν πλιό πλατύ, πλιό μακρυνό καί πλιό μελλοντικό ἀστερισμό, τὸν ἀστερισμό τοῦ πλανητικοῦ παιχνιδιοῦ.

Ὁ Χέγκελ δείχνει τὴν ἄρνηση στὴν πράξη, τὴν ἄρνηση – τὸ χρόνο, τὸ πνεῦμα – πού, θεωρημένος σὰ λόγος – πνεῦμα (θέση, ἄρνηση), ἀλλοτριώνεται ἀπὸ τὴν κοσμικὴ φύση (ἀντίθεση, ἄρνηση), γιὰ νὰ ξαναοκληρωθεῖ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος (σύνθεση, ἄρνηση τῆς ἄρνησης, ἀναθεώρηση τῆς θέσης ἀπὸ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο) πού ξαναπαίρνει, ἐνώνει, ἀναπτύσσει – φαινομενολογικά – τὴ διαλεκτικὴ τοῦ πνεύματος, τοῦ λόγου. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ εἶναι ταυτόχρονα ἐνωτικά, τρισδιάστατη, γραμμικὴ καί κυκλική, μέ ἐνωμένα ἀρχὴ καί τέλος. Ἡ ἄρνηση – ἀλλοτριώση – ἐξακολουθεῖ νὰ δρᾷ σ' ὅλη τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, παράγοντας τὸ καινούριο κάθε φορὰ καί καταλήγοντας στὴ συμφιλίωση, τὴν ἱκανοποίηση, στό ξανασυγκέντρωμα ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος, στό – τωρινό κιόλας – τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Στὸν Μάρξ, ἡ ἄρνηση εἶναι κυρίως κοινωνικὴ καί ἱστορικὴ: εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας πού πολεμώντας τὴ φύση καί πολεμώντας τοὺς ἀνθρώπους – δηλαδή τίς τάξεις – ἀνάμεσά τους, δημιουργεῖ τὸν ἀλλοτριωμένο ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες καί κοινωνικὲς ἀφθονίες κόσμο, πού ἡ ἀνθρωπότητα ὀφείλει νὰ οἰκειοποιηθεῖ

κολλεκτιβίστικα ύστερα από τήν κατάργηση τής περιουσίας στερεομένης από τά μέσα παραγωγής καί τήν κατάργηση τής γραφειοκρατικής τάξης τών υπαλλήλων τού Κράτους πράγμα πού θά έπιτρέψει στήν πολυτεχνική δραστηριότητα τών ανθρώπων – δραστηριότητα διπλή; μοναδική; – ν' αναπτυχθεί ύλιστικά καί πνευματικά σάν παιχνίδι, μέσα στόν παγκόσμιο άστερισμό. 'Ο Νίτσε βλέπει μέσα στή θέληση τής δύναμης τή μεγαλύτερη εκδήλωση τής άρνησης πού θέτει σέ κίνηση όλη τήν ανθρώπινη ιστορία καί αποβλέπει στήν κατάκτηση καί τήν κυριαρχία τού πλανήτη Γή, θέληση δύναμης άξιας νά μεταμορφώσει τόν άνθρωπο σέ υπεράνθρωπο άν αυτός άποδειχτεί άξιος ν' αντιδράσει καί νά δοκιμάσει τόν κόσμο, όχι σάν αίσθηση ή, πράγμα πού καταλήγει στό ίδιο, σάν μή-αίσθηση, όχι σάν πεδίο παγκόσμιας μή ίκανοποίησης ή συμφιλίωσης, αλλά σάν παιχνίδι. Στόν Φρόντ, ή άρνηση είναι βιοκοσμική καί ψυχολογική: είναι ή εκδήλωση τών δυνάμεων τής ζωής πού επιθυμούν ν' άρνούονται αυτό πού πάει αντίθετα σ' αυτές: είναι ή εκδήλωση – ανταγωνιστική καί συνδυασμένη – δυνάμεων θανάτου πού άρνούμενες τή ζωή καί τό θάνατο, όδηγούν ξανά τό ανθρώπινο όν σέ μία κατάσταση πού προηγείται από - καί - άρνείται τήν κάθε κίνηση, δηλαδή τό θάνατο πού αυτός μονάχα, είναι ή τελική συμφιλίωση – άν μπορούμε νά τόν όνομάσουμε έτσι – πού τόν άρνούονται άλλιώς τόν άνθρωπο. 'Ο Χάιντεγκερ βλέπει μέσα στήν άρνηση μία εκδήλωση τού Μηδέν έξιωμένου μέ τό Είναι, πού μηδενίζει καί τό Είναι καί τά όντα, μέσα σ' έναν κόσμο πού ζει έδώ καί δυόμιση χιλιάδες χρόνια τή λησμονία τού Είναι, τό πεπρωμένο τών σύγχρονων ανθρώπων κάνοντάς τους όντα δίχως έστία καί τόπο, άπάτριδες, περιπλανώμενους. Καμιά φορά μοιάζει σά νά δείχνει, τρομερά δειλά, πώς μία κατανόηση τού Είναι όχι σάν άνώτερο όν αλλά σάν παιχνίδι θ' άνοίξει έναν καινούριον όρίζοντα. Είναι δυνατή μία μελλοντική συμφιλίωση; 'Η άπάντηση τού Χάιντεγκερ παραμένει διαφορούμενη καί άμφιδύναμη.²

Αυτός ό άστερισμός Χέγκελ - Μάρξ - Νίτσε - Φρόντ - Χάιντεγκερ – όπου όλοι τους δέν αναφέρονται άχρηστα στό ίδιο έπίπεδο – μάς κάνει ν' αντιλαμβανόμαστε καλύτερα τήν προβληματική τής σχέσης Μάρξ καί Φρόντ; Τό ότι ό ένας αποβλέπει στήν οικονομική άπελευθέρωση τού άλλοτριωμένου, τού εκμεταλλευμένου, τού κατασταλαμένου, τού κυριαρχημένου ανθρώπου, χειραφέτηση πού

2. «Τό τέλος τής φιλοσοφίας καί τό καθήκον τής σκέψης» στόν *Ζωντανό Κίρκεγκορ*, Γκαλλιμάρ, Παρίσι, 1966.

είναι τό κλειδί τής ολοκληρωτικής του ελευθερίας. Τό ότι ό άλλος αποδλέπει σέ μιά σχετική έρωτική και επιθετική και θανατική ελευθερία – είναι σωστό. Οί δυό άπόψεις μπορούν νά συναρμολογηθούν και νά προφερθούν μαζί πράγμα πού γέννησε τό φροϋδομαρξισμό. Αυτό τό συνθετικό όραμα είναι αρκετά σωστό αλλά παραμένει κοινό, όπως παραμένει κοινός όλος ό φροϋδομαρξισμός, πού δέ συνδύασε τόσο τόν Μάρξ και τόν Φρόντ αλλά τό μαρξισμό και τήν ψυχανάλυση. Αυτό τό όραμα παραμένει παντρεμένο μέ τό σύγχρονο φορτικό πρόβλημα, τό πρόβλημα τού ζευγαριού και τής οικογένειας. Γυρεύει – έντελώς εύκαιριακά έξάλλου, έστω κι άν ή έπειδή ύπάρχει τό αντίθετο ρεύμα –, πάνω στή σοσιαλιστική βάση τής οικονομίας και τής κοινωνίας, τή ρευστοποίηση πέρα ως πέρα τών έρωτικών δεσμών ανάμεσα στους άντρες και στίς γυναίκες και τήν κοινωνικοποίηση πού γεννιέται από τήν άνατροφή τών παιδιών. Ώραιο γενναϊόδωρο πρόγραμμα πού δίνει άπάντηση στους πιό εύσεβεις πόθους τών κουρασμένων ανθρώπινων όντων πού θά'θελαν επιτέλους νά κερδίσουν, έχοντας τόσο πολύ ύποφέρει, μία κοινωνική και ψυχική παρηγοριά δηλαδή ψυχολογική και κοινωνιολογική. Ή ούτοπία, ή ανάγκη μιάς σίγουρης και έσχατολογικής προφητείας, οί ιδεολογικές κατασκευές πού ύπόσχονται πάντα για τό αύριο αυτό πού δέν πραγματοποιήσαν χτές και σήμερα, δέν έγκαταλείπουν τόσο εύκολα τά κεφάλια, τίς καρδιές και τά νεφρά τών ανθρώπων. Δέ λέμε πώς αυτή ή διπλή, και μοναδική, οικονομική και κοινωνική, έρωτική και ανθρώπινη χειραφέτηση δέν πρέπει νά συμβαίνει. Τό αντίθετο μάλιστα. Μπράβο της! Σέ τί καινούριο θά καταλήξει;

Άπό τό πρόγραμμά μας Μάρξ και Φρόντ, περάσαμε σχεδόν άνεπαίσθητα στό πρόγραμμα τής κοινωνικής και μαρξιστικής, έρωτικής και φροϋδικής επανάστασης. Γιατί ό Μάρξ και ό Φρόντ δέ μένουν μόνοι, αλλά γεννούν τήν πιό θετική τους έκλαϊτευση: τό μαρξισμό και τό φροϋδισμό. Θριαμβευτής ό μαρξισμός, άν μπορούμε νά τό πούμε έτσι, τυποποιημένος και έπίσημος – μετά από ένα σ. ντομο διάλειμμα, στήν αρχή τής σοβιετικής Ήπανάστασης, πού έπέτρεψε τήν ελεύθερη ένωση, τήν κατάργηση τής κληρονομιάς και τής διάκρισης ανάμεσα σέ φυσικά παιδιά και μή (περίεργη διάκριση) –, απέκρουσε τό μαρξισμό πού δεχόταν τήν παραγωγική συνάντηση μέ τήν πιό ριζική ψυχανάλυση – συνάντηση πού οδηγεί στήν οικονομική και κοινωνική χειραφέτηση, σύν τήν έρωτική και οικογενειακή χειραφέτηση – και ξαναγύρισε στήν ιερο-άγια πολιτική κοινωνία, διαγραμμένη πολύ έξυπνα από τό γέρο Χέγκελ στίς

Ἀρχές τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου κι ἀκόμα, ἀξεπέραστη, στίς βάσεις τῆς. Ἐμπόδισε τό φροῦδισμό. Καί σ' αὐτές ἀκόμα τίς μέρες μας, ὅλοι οἱ ἐπίσημοι μαρξισμοί πού κυριαρχοῦν ἢ ὀνειρεῦνται τήν ἐπισιμότητα ἀρνοιοῦνται τήν ψυχανάλυση, ἰδεολογία πανσεξουαλική καί ἀτομικιστική καί μέ ἀστικό χαρακτήρα, κατά τήν ἀποψή τους. Μέ τή σειρά τους, σχεδόν τό σύνολο τῶν ψυχαναλυτῶν διαμόρφωσε τό φροῦδισμό σέ μιά ἐπιστήμη καί μία πρακτική τῆς προσήλωσης στήν ὑπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Μ' ἄλλα λόγια, καί ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ σχεδίου τοῦ Μάρξ καί ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ σχεδίου τοῦ Φρόντ εὐνουχίστηκαν ἀπό τό ἄς πούμε ἐπαναστατικό στοιχεῖο τους, σάμπως ἡ ἱστορική κι ἀνθρώπινη πραγματικότητα δέν μποροῦσε νά ἔναι πιά ἐπαναστατική, ἔχοντας φτάσει στό τέλος τῆς ἱστορίας, ἀλλά φτιαχνόταν μέσα καί διά μέσου ἑνός μείγματος ἐξέλιξης καί μεταρρυθμίσεων πού κουβαλᾶνε μερικούς συγκεκρισμούς στήν πολιτική, ἀστική καί μικροαστική κοινωνία γενικευμένη στή μουσική κλίμακα τοῦ πλανήτη ὀλόκληρου (καί μεθαῦριο ἴσως καί σ' ἄλλα ἀστέρια ἐπίσης). Σάμπως, ἡ ἐκτός ἄν ὁ πρωτότυπος ἐνθουσιασμός τοῦ Μάρξ καί αὐτός τοῦ Φρόντ δέν ἦταν τόσο ἀνατέλλων, τόσο νεωτεριστής καί τόσο ἀγνός – ἡσυχάστε: ὄχι ἠθικά – ἀλλά βρισκόταν κι ὁ ἴδιος παρασυρμένος ἀπό ἕνα ἄλλο ρεῦμα πού ἐρχόταν ἀπό πιό μακρῶ καί πήγαινε πιό μακριά.

Ἐκεῖ ὅπου ἀπότυχαν ἐπομένως τιτάνες δέν ἦταν ἀπρόβλεπτο νά δοῦμε νά κατολισθαίνουν οἱ ἐπίγονοι. Τί ἔκαναν οἱ ἐμπειρικοί φροῦδο-μαρξιστές; πάνω στό ἀπελευθερωτικό πρόγραμμα τοῦ Μάρξ – πού οἱ ἠλιακές κηλίδες του εἶχαν καταλήξει νά τοὺς εἶναι ἀθέατες – οἰκοδόμησαν τό χειραφετημένο πρόγραμμα τοῦ Φρόντ – ἀρνούμενου, ὅπως ἔπρεπε, τοὺς τόσο συνταρακτικούς παλμούς τοῦ θανάτου –, ἐκθειάζοντας μιά κοινωνία, εὐτυχῶς φροῦδο-μαρξιστική, πού πήγαινε νά γίνει, πού ὀφείλε νά γίνει, τό χάπνυ-ἐντ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ὁ φροῦδο-μαρξισμός ἐμψυχωμένος ἀπό τίς καλύτερες προθέσεις τοῦ κόσμου, παραμένοντας παρόλα τούτα χωρίς πολλή σκέψη, ἀπέτυχε καί στόν ἀνθρώπο καί στήν κοινωνία καί στόν κόσμο, ἔδω κι ἄν διεκδικεῖ φρόνιμα πράγματα πού τά πιό πολλά ἀπό δαῦτα θά γίνουν πραγματικά κατά προσέγγιση καί συμβιβαστικά. Μαχητικά ἰδεολογία σήμερα, ὁ φροῦδο-μαρξισμός εὐνουχίζει πάρα πολύ τίς πέντε ἀκτίνες τοῦ ἀστρου, ἀπομονώνοντας ἀπό τό ὑπόλοιπο τοῦ ἀστεριοῦ τοὺς δύο προνομιοῦχους κορμούς – τό μαρξιστικό καί τό φροῦδικό – κι εὐνουχίζοντάς τους κι αὐτοὺς ἐξίσου. Ἐτσι βαδίζει ὁ κόσμος: εὐνουχισμένες καί πάνω σέ δεκανίκια.

Οί μαρξιστές, έχοντας μείνει μέ τή σειρά τους μόνοι, έκαναν τόν ιστορικό μαρξισμό, δογματικό, όρθόδοξο, έπίσημο, συνέχεια έριστικό και παροδικά ύστερικό, δημιούργησαν διάφορους νεομαρξισμούς λιγότερο ή περισσότερο φανταστικούς πού πήραν μέρος στίς διάφορες έποχές, διεκδικώντας ό καθένας μέ τή σειρά του, όλοι μαζί και σ' ένα κράμα, τή θεωρία, τήν πρακτική, τή διαλεκτική τους ένότητα, τήν πολιτική του καλύτερου και του χειρότερου, γιά τή συγκεκριμένη άποτελεσματικότητα ή τήν πίστη στίς άφηρημένες άρχές, τήν έπιστήμη κλπ. κλπ. Οί φροϋδικοί, έχοντας μείνει τό ίδιο μόνοι, κατασκεύασαν μία ψυχανάλυση πότε πιό συμβιβασμένη, πότε πιό άρνητική, τήν έφτιαξαν μία θεωρία, μία πρακτική, μία γλώσσα, μία τεχνική, ένα άφθονο μεροκάματο, γνώρισαν σχίσματα, άκυρώσεις, όμάδες και όμαδοϋλες. Είτε τόν θέλουν είτε όχι, δηλαδή είτε θέλουν νά τόν δεχτούν είτε όχι, ό μαρξισμός – τό πιό επικρουστικό πρόσωπο τής κοινωνιολογίας του καιρου μας – και ή ψυχανάλυση – τό πιό επικρουστικό πρόσωπο τής ψυχολογίας του καιρου μας – νίκησαν και πρόκειται ακόμα νά ζήσουν τή ζωή τους, ύποκείμενοι σ' αυτό πού τούς προσδιορίζει και πού δέν καταφέρνουν νά πιάσουν, και γι' αυτό οί κατακτήσεις τους και οί δημόσιες ύδρεις τους άκολουθούν ή μία τήν άλλη. Και ό τρόπος άρθρωσης του μαρξισμού και του φροϋδισμού έμεινε άνεξερεύνητος.

Οί δυσκολίες πού συναντάει ό φροϋδο-μαρξισμός, ακόμα κι όταν δέν τίς άναγνωρίζει, ξαναγυρίζουν σ' αυτούς τούς ίδιους τόν Μάρξ και τόν Φρόυντ. Γιατί ό Μάρξ και ό Φρόυντ προεκτείνουν όλη τή δυαδική παράδοση τής άνατολικής μεταφυσικής, είτε άναποδογυρίζοντάς την και βοηθώντας στήν έξάντληση των πιθανοτήτων της, είτε διεκδικώντας γιά τόν έαυτό της μία ένωτική σκέψη. 'Υποτάσσοντας τόν «ιδεατό» κόσμο στόν «πραγματικό» κόσμο, άναποδογυρίζουν τή σχέση των «δύο» κόσμων, αλλά έξαρτιούνται ακόμα από αυτό πού βρίσκεται άναποδογυρισμένο. Αυτό κάνουν και οί δύο τους και γιά τόν ύλισμό και γιά τόν ιδεαλισμό. Δέν ύπάρχουν γι' αυτούς προβλήματα πού νά μή λύνονται. Έτσι σταματοϋν μπρός στά όλυστα καθήκοντα. Θεωρώντας τό όν στό σύνολό του σά σκεπτόμενο και σάν άντικείμενο τής άναπαράστασης και τής πράξης γιά τό ανθρώπινο (άντικειμενικό) ύποκείμενο, έκκενώνουν τό πρόβλημα άπ' αυτό πού δέ σκέφτεται κι αυτό πού δέν τό σκέφτηκαν και συμβάλλουν έτσι στό τέλειωμα, στήν έξάντληση τής φιλοσοφικής σκέψης γιά τήν όποία δέ μένει πιά τίποτε νά καταλάβουμε, μιάς κι όλα γίνηκαν άντικείμενο τής έπιστήμης και τής τεχνικής

πού κυριαρχούν πλανητικά. Τό 'Ον έχοντας όδηγηθεϊ στην όντότητα, κι αυτή στην ούσία, ή ούσία στό ύποκείμενο, κι αυτό στό συγκέντρωμα και στίς άσυνείδητες δυνάμεις, ύποκείμενο - άντικείμενο τής τεχνοεπιστημονικής δραστηριότητας και / ή τοϋ ξεδιπλώματος τοϋ φανταστικού, ή, όχι πλέον φιλοσοφική, σκέψη μπορεϊ νά ξαναπάρει τά δικαιώματά της και έχοντας κάνει ένα βήμα πρός τά πίσω νά ξαναρχίσει πάλι τήν πορεία. 'Οχι σά θεωρητική σκέψη μονάχα, μιά πού αυτή ή ύποταγή τής σκέψης στή μόνη θεωρία, συμβαίνει στό έσωτερικό τής διάκρισης θεωρία και πρακτική κι έξαρτείται από μιά τεχνική έρμηνεία τής σκέψης. 'Ετσι παγιώνεται, στην όλοκληρωτική βασιλεία τής τεχνολογίας, ή βασιλεία τής μαρξιστικής και φροϋδικής ιδεολογίας. 'Ο Μάρξ και ό Φρόντ, ό μαρξισμός και ή ψυχανάλυση δέν μποροϋν παρόλα αυτά ν' αποφύγουν τήν τύχη τους: δηλαδή νά όλοκληρώνονται, νά γνωρίσουν τό θάνατό τους, μέσα σέ μιά πιό πλατιά και πιό πλούσια σκέψη πού ξέρει νά παίξει τό παιχνίδι τής απόλυτης γνώσης.

Μποροϋμε νά γυρέσουμε από τόν καθένα νά δει τώρα διπλά: και σύμφωνα μέ τόν Μάρξ και σύμφωνα μέ τόν Φρόντ. Πρέπει νά τό απαιτήσουμε όχι άπλώς νά τό ζητήσουμε. 'Η έρώτηση μένει παρόλα αυτά δλόκληρη και άφορά τή μία σκέψη και τά μελλοντικά της καθήκοντα. 'Ενδιάμεσα, θά ξεπροβάλλουν άλλα παιχνίδια: νά έρμηνεύσουμε μέ ένα μαρξιστικό και ψυχαναλυτικό τρόπο τό μαρξισμό. Νά έρμηνεύσουμε μέ έναν ψυχαναλυτικό και μαρξιστικό τρόπο τήν ψυχανάλυση. Νά έρμηνεύσουμε μ' έναν τρόπο μαρξιστικό και ψυχαναλυτικό τό φροϋδο-μαρξισμό. Αυτά τά έποχιακά παιχνίδια αποτελοϋν μέρος τοϋ συνδυασμοϋ πού θά'ναι τό εϋνοούμενο παιχνίδι τοϋ μέλλοντος. 'Εσεϊς άνακαλύψτε λοιπόν άλλες παρόμοιες δυνατότητες.

'Η έρώτηση θά'ταν νά όδηγήσουμε τόν Μάρξ και τό μαρξισμό (θεωρητικό κι έφαρμοσμένο) τόν Φρόντ και τήν ψαχανάλυση (θεωρητικά και πρακτικά) στην *αλήθειά* τους τή μοναδική και διπλή νά καταλάβουμε ξεκάθαρα τήν ιστορικο-παγκόσμια παρουσία τους - παρουσία πού θέλει νά γιατρέψει τίς άπουσίες -, νά έπικοινωνήσουμε παραγωγικά και έρωτηματικά μέ τίς ξεδιαλυμένες άναπαρστάσεις τών (ψεύτικων) προσθηκών; Μόλις και μετά βίας άρχινάμε ν' άγγίζουμε τήν καρδιά τοϋ προβλήματος, καρδιά πού γλιστράει και φεύγει, πρόβλημα μέ πρωτεϊκή φόρμα. Τό ν' άπελευθερώσουμε τήν αλήθεια τοϋ Μάρξ και τοϋ Φρόντ - και τοϋ μαρξισμού και τής ψυχανάλυσης - θά σήμαινε νά τούς όδηγήσουμε σέ μιά πολύ πιό βαθιά *περιπλάνηση*, σέ μιάν άπύθμενη περιπλάνηση αλλά πού

προκαλεί και δέχεται βάσεις και έρμηνείες. 'Ο Μάρξ και ο Φρόυντ και η γενιά τους πιστεύουν σκληρά σά μέταλλο στην αλήθεια. Τό νά τούς οδηγήσουμε στην αλήθειά τους θά σήμαινε – πέρα από κάθε σύμπαν σημάτων πού θά'ταν σήματα τής αναπαράστασης – νά τούς οδηγήσουμε στην περιπλάνηση πού συστατικό μέρος της αποτελούν και πού αφήνει νά παρουσιάζονται και νά χάνονται οί αλήθειες σάν εγκατάσταση σημάτων του άγώνα δρόμου της. Κάθε παρουσία παραπέμπει σέ μιά άπουσία κι ούτε παρουσία ούτε άπουσία δέν είναι πιά. 'Η φιλοσοφία, λέξη συνώνυμη μέ τή μεταφυσική – όχι μέ τή μαθητική μεταφυσική αλλά μέ τήν κατανόησή μας και τή μεταφυσική πείρα του κόσμου – τοποθέτησε τό αληθινό όν σάν παρουσία, σά νικηφόρα παρουσία του καιρού, παρουσία, ή σ' αυτό πού είναι τό ίδιο: άπουσία – πού τή νοιώσαμε, αισθανθήκαμε και σκεφτήκαμε μέσα και διά μέσου της κατανοητής ή παραστατικής σκέψης. Αυτοί πού άκολουθούν τό τέλος της φιλοσοφίας, σφραγισμένης από τον Χέγκελ, κυρίως ο Μάρξ και ο Φρόυντ, επιχειρούν ακόμα μέ και πάνω στίς παρουσίες, νά οικτείρουν τίς άπουσίες, νά καταλαμβάνουν όντα και πράγματα, πνευματικά, φυσικά, ανθρώπινα, ιστορικά, μέ τήν αναπαράσταση και προσπαθούν νά προβάλλουν – πάντα μέσα στην αναπαράσταση – ένα έπέκεινα αυτού πού υπάρχει. Παράλληλα, πιστεύουν σκληρά σάν τό μέταλλο στην πραγματικότητα. 'Αλλά τί θ' άκολουθήσει, τήν εποχή του διαρκούς τέλους της φιλοσοφίας, του τέλους του ανθρώπου και του τέλους της ιστορίας, εάν πέρα από «κάθε» κυριαρχία – δικτατορική και/ή δημοκρατική – της παρουσίας, εάν πέρα από «κάθε» νοσταλγία πού προκαλεί ή άπουσία – θεία ή ανθρώπινη, – εάν πέρα από τον κύκλο της αναπαράστασης – ρεαλιστικής ή ιδεαλιστικής – περιφραγμένης και κορεσμένης, όταν αλήθεια (άληθινά), πραγματικότητα (πραγματικά) δέ θά γινόταν παρά αυτό πού είναι, δίχως ποτέ τους νά έχουν όλότελα ύπάρξει: δηλαδή οί *αστερισμοί της περιπλάνησης*, των τρόπων της αποκάλυψης και των πάντα άδέξιων κατασχέσεών μας, των τρόπων νά ύπάρχει τό όν πού από μόνο του δέν ύπάρχει, του καιρού πού μαζεύεται στο τρίδιόστατο σύνολό του αλλά πού παρόλα αυτά κυλάει, δηλαδή του όντος – περικυκλωμένου από τον – αίνιγματικό – χρόνο – από τήν – τμηματική και όλο σχισμές – όλότητα από τό – δίχως πρωταγωνιστή – παιχνίδι – από τον κόσμο – πού ποτέ δέ δόθηκε ολοκληρωτικά; 'Η σκέψη ή όποία νόμμα λέει. Αυτό, πού δέν είναι άλλο από τό *Ίδιο*, άν και άπαραίτητο, δέ συναντάει τήν ήχώ και δέν μπορεί νά άσκήσει μία επιρροή πάνω στον τεχνικο-επιστημονικό κόσμο, στον

τρόπο νά ὑπάρχει, νά σκέφτεται καί νά κάνει κυρίαρχο τόν κόσμο. Σκέψη καί πείρα – ἀδιάρρηκτα δεμένες –, παραμένουν προσεκτικές στήν παραμικρή λεπτομέρεια, δίχως νά χάνονται στίς γενικεύσεις. Ὁ σύγχρονος κόσμος δέν ἔχει πιά τήν ἀνάγκη τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, γιατί ἐπαναπαύεται κιόλας σέ μιά φιλοσοφία πού βρίσκεται ἐκεῖ καί πού ταράζεται τρελά μαζί της. Ἡ σκέψη πού, στήν καρδιά τῆς πιό ἀποσιωπημένης ἐπικαιρότητας, εἶναι μελλοντική, ἡ σκληρή σκέψη, ἡ ἐνωτική καί πολυσκοπική σκέψη πού, στό κέντρο τοῦ παρόντος, ἀναγγέλλει τό μέλλον, ἡ σκέψη πού μιλάει καί σκέφτεται πλανητικά καί πού μπλέκει κι ἐξηγεῖ μιά δλόκληρη προδληματική ἠθική· θά περάσει σά ἕνας ἀερόλιθος ἢ θά κτίσει ἐπίσης μιά διίστορική κι ἀνθρώπινη κατοικία;

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ*

* Παρουσιάστηκε στο *Άνθρωπος της κοινωνίας*, 1971.

Στόν Χέγκελ και μετά από τόν Χέγκελ τίθεται τό ἐρώτημα τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας, παρόλο πού αὐτό τό τέλος δέ δημιουργεῖ ποτέ, γιά ν' ἀκριβολογοῦμε, ἐρώτηση σ' ὄλους αὐτούς πού, ταραγμένοι και κατάπληκτοι, δηλαδή σχεδόν ὄλοι, ὄνειρεύονται πώς ζοῦν ἀκόμα ἢ σκέφτονται ἱστορικά¹. Τό πρόβλημα τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας θ' ἀφηνόταν νά πάρει τούτη τῆ μορφή: ἔχοντας πεί κι ἀντιπεί, σέ μιά ὄρισμένη γλώσσα, τῆ γλώσσα τῆς μεταφυσικῆ κυρίως φιλοσοφίας, και τῆ γλώσσα τῆς ἀντιφιλοσοφίας πού ἀντιστρέφει τῆ μεταφυσικῆ, ὑπάρχει ἀκόμα κάτι, ὀτιδήποτε πού μποροῦμε νά πούμε – και σέ ποιά γλώσσα; Τό εἶναι τοῦ κόσμου ἐξερευνηθήθηκε και ἐρμηνεύτηκε σάν τό ὕψιστο / ἢ τό ἀπόλυτο ὄν, Ἰδέα ἢ Θεός, σάν ἡ ὄντότητα μέσα στήν ὄλότητά τῆς, σά φύση, σάν οὐσία αὐτοῦ πού ὑπάρχει, σάν ὑποκείμενο φροντίζοντας γιά τόν ἑαυτό του και γιά ὄλα τά ἀντικείμενα, σάν κοινωνική και τεχνική περιληπτικότητα στό νά μάθει τήν τεχνική ἱστορικά σύνθεση, πηγή τῆς ὑποκειμενικότητας και τῆς ἀντικειμενικότητας, σά θέληση τῆς δύναμης και σά μηδέν. Ἄν δεχόμαστε πώς ὄλα τά εἶπαμε και τά προεἶπαμε σέ μιά ὄρισμένη γλώσσα και στήν ἀντι-γλώσσα, ἄν ὄχι στήν ἴδια τῆ γλώσσα, και πώς ὄλα συνειδητοποίησαν τήν ὄλική τους ῤῆση, τί ὄλλο μένει νά κάνουμε παρά νά ἐπαναλαμβάνουμε και νά ξαναλέμε, νά ἐκτελοῦμε και νά πραγματώνουμε; Ἄν ὀτιδήποτε εἰπώθηκε – θεωρητικά – λέγει ἀπό πρῖν ὄλα αὐτά πού θά συμβοῦν γιά πολύ καιρό - πρακτικά –, τί ὄλλο μένει ἀκόμα νά κάνουμε παρά νά κάνουμε πραγματικά, ὄλα αὐτά πού κατά βάση και στή βάση τους εἶναι κιόλας βεβαιωμένα, περιέχοντας ἐξῖσου ὄλες τίς ἀκυρώσεις τους κι ὄλες τίς ἀντιθέσεις τους, μιά πού εἶναι εὐθύς ἀπό τώρα τό Ἰδιο και τό ἀντίθετό του, στήν ἐνότητά τους; Ἡ ἀνθρώπινη περιπέτεια πάνω στή γῆ, στή μέση τόσων και τόσων ὄστρων, ἔγινε και ἐρμηνεύτηκε ἀπό μόνη τῆς σάν ἑνα ἱστορικό γί-

1. Πρῶ. Η. Lefebvre, *Τό τέλος τῆς ἱστορίας*, συλλογή «Ἐπιχειρήματα» Ἐκδόσεις Minuit, Paris 1947. Δές ἐπίσης Α. Kojève, *Εἰσαγωγή στήν ἀνάγνωση τοῦ Χέγκελ*, Gallimard Paris 1974 2η ἐκδοσῆ, 1962, Reinhart Klemens Maurer, *Ἄ Ο Χέγκελ και τό τέλος τῆς ἱστορίας*, Kohlhammer, Stuttgart, 1965, και Robert C. Tucker, «ὄ Μάρξ και τό τέλος τῆς ἱστορίας» στό περιοδικό *Διογένης* No 64, 1968.

γενεσθαι, δηλαδή, σημαίνουν, εκφρασμένο και εμφαντικό από τούς Έλληνες, ιδρυτές του ιστορικού γίνεσθαι και της ιστορικής σύλληψής του. Περνώντας από τη Ρώμη, τόν Ιουδαιο-χριστιανισμό και την ευρωπαϊκή νεωτεριστικότητα αυτή ή διαστημο-χρονική πορεία, ιστοριακή και ιστορική, καθώς και ή ένωτική αυτο-ερμηνεία της, θά γνώριζαν μία ιστορικο-κοσμική εξάπλωση, μία πλανητική εξάπλωση. Τήν ίδια μάλιστα στιγμή πού αυτό τό ιστορικό γίνεσθαι πλανητικοποιείται, δηλαδή μπαίνει στήν παγκόσμια εποχή του ξετυλίγματος της περιπλάνησης, ή ιστορία δέν έχει κιόλας τελειώσει, δέν έφτασε στό τέλος της, στό σκοπό της και στό δριό της; 'Ο Χέγκελ ξαναπαίρνοντας και συμπτύσσοντας και τίς διάφορες στάσεις και τήν ολότητα του ιστορικο-ιστορικού γίνεσθαι, δέν περικλείνει και τή φιλοσοφία και τήν ιστορία; Πράγμα πού δέ σημαίνει πώς «κάτι» δέ θά συνεχίσει νά ξετυλίγεται στό χρονο-διάστημα, αλλά αυτό τό ξετύλιγμα είναι από δώ και πέρα ιδωμένο και είπωμένο από πρίν – τουλάχιστον στίς χοντρές γραμμές του – και δέν μπορεί παρά νά ρθει νά συναντήσει τίς εκφρασμένες κιόλας αρχές – και τήν άμφισβήτηση πού ύπονοούν. Αυτό πού μαζεύτηκε, άρθρώθηκε, εκφράστηκε σάν τέτοιο στον Χέγκελ, δηλαδή ή οργανική ολότητα και ή οργάνωση των πραγματικών και/ή δυνατών «άποψεων», αυτό πού άνοίγει τό δρόμο στον παγκόσμιο συνδυασμό και στους μελλοντικούς εκλεκτισμούς και ασάφειες πού σύμφωνα μ' αυτό όλη ή παρούσα και ή μελλοντική πράξη θά διαμορφωθεί άνάλογα – μέ όλες τίς αναπόφευκτες παρεκκλίσεις πού μπορεί, κι αυτές επίσης νά είναι από τά πρίν ξοφλημένες –, τό ίδιο αυτό, ή μάλλον, αυτό μαζεμένο μέσα στό ίδιο ύπονοώντας άλλοίωση και διαφορά έχει κιόλας τεθεί και ύποτεθεί. 'Υπάρχει κατά συνέπεια μία ακόμα θέση και μία στιγμή για τό καινούριο; ('Η έρώτηση μόλις πού άγγίζει τούς έρεθισμένους και τούς εύάλωτους, δηλαδή σχεδόν όλο τόν κόσμο). 'Αλλά και τό καινούριο πρέπει επίσης νά έρμηνευτεί κι είναι κιόλας εδώ, σάμπως νά είχε κιόλας έρμηνευτεί μέ «παλιούς» όρους, πού έχουν τή ζωή μπροστά τους για νά ύπομείνουν τίς άποδείξεις τής «πραγματικότητας», έχοντας ύπομείνει τήν άπόδειξη τής σκέψης. 'Οτιδήποτε βρίσκεται – σε γίνεσθαι – έχει κυριευθή δυό φορές, κι αυτές οι δυό συλλήψεις δέν άποτελούν παρά μία: γενεαλογικά και φαινομενολογικά, μέσα στή χρονική διαδοχή, μέσα στό προχώρημα και συστηματικά και συνολικά, σε μία πανλογική – ήσυχάστε: διαλεκτική – στήν όποία καταλήγουμε τελικά αλλά πού μοιάζει νά κυβερνάει, αρχικά και βασικά, κάθε πορεία. Στο τέλος, ή ένότητα του όντος και του μή-όντος ή του

μηδενός, δηλαδή τό γίνεσθαι, εἶναι τό ἐν γίνεσθαι ὄν τοῦ λόγου – ιδέας – πνεύματος, τό ὄν πού ὑπῆρξε καί γίνεται σκεφτόμενο καί σκέψη, τό σκεφτόμενο καί ἡ σκέψη πού ὑπάρχει καί γίνεται ὄν στήν πορεία τοῦ ξετυλιγμένου γίνεσθαι· καί μὴ κάνοντας τίποτα ἄλλο ἀπό τό νά *συνεχίζει* νά ξετυλίγεται δίχως κανένα νικηφόρο καί κυρίαρχο νεωτερισμό. Τό ὄλο τοῦ ἐν γίνεσθαι εἶναι, στήν ὄργάνωση τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ὀλική «ἀλήθεια». Ἡ μεταίστορία, μιά πού ἔτσι πρέπει νά τήν ὀνομάσουμε, θά ξαναπάρει, θά ἐπαναλάβει, θά ξαναπραγματοποιήσει ἀρχές καί ἐπιταγές γιά τήν πράξη πού ἔχουν κίβλας ἀναπτύχτει, γιά νά τίς ἀναπτύξει καί νά τίς πραγματοποιοῦν, νά τούς φέροι ἀντίρρηση, νά τίς ἀναμείξει καί νά τίς συνδυάσει. Ἡ μεταίστορία δέ θά φτιάξει μιά σύλληψη πάλι τοῦ ταυτόσημου ἀλλά τοῦ ἴδιου, δηλαδή τοῦ *Αὐτοῦ* – ἴδιου πού δέν ἀποκλείει ἀλλά ὑπονοεῖ τό διαφορετικό καί τό διάφορο. Ὅτιδῆποτε ἔχει εἰπωθεῖ καί ἔχει πει ἀπό πρίν τῆ μελλοντική σκέψη, καί τό Ὅλο πού ἔχει εἰπωθεῖ ἐμπνέοντας ὄλους αὐτούς πού πρόκειται νά τό ξαναποῦν, ἔχουν εἰπωθεῖ στήν ἰδεαλιστική - δυαδιστική, φιλοσοφική - μεταφυσική γλώσσα τοῦ Χέγκελ: λόγος καί ὀλότητα γνωρίζουν τήν τελική ἀποθέωση, σά χρόνος νικημένος ἀπό τό προστατευμένο πνεῦμα μέσα στήν ἀπόλυτη γνώση πού εἶναι τό πεδίο τῆς ἀνάμνησης. Μέ τόν Χέγκελ τελειώνουν ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καί ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Δηλαδή μέ τῆ γαλλική Ἐπανάσταση καί τό παγκόσμιο ξεκίνημα τῶν ἀρχῶν τῆς, μέ τόν Ναπολέοντα πού στεριώνει τό σύγχρονο Κράτος, τοῦ ἀστικού καί ἐθνικοῦ καιροῦ του, αὔριο κεφαλαιο-σοσιαλιστικοῦ καί παγκόσμιου, μέ τήν ποίηση πού θανατώνει τούς ποιητές τοῦ γερμανικοῦ Ρομαντισμοῦ καί μέ τήν ἀφύλαχτη φιλοσοφία τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ. Μετά ἀπό τόν Χέγκελ θά ῥθουν αὐτοί πού θ' *ἀναποδογυρίζουν* αὐτήν τῆ μεταφυσική, ἰδεαλιστική καί δυαδιστική φιλοσοφία, δηλαδή ὁ Μάρξ καί ὁ Φρόντ, ἐξασθενώντας ἔτσι τήν ὀλότητα τῶν πιθανοτήτων. Θά ῥθουν ἐπίσης αὐτοί πού θά ἐπιχειρήσουν νά πραγματοποιοῦν τίς ἀρχές τῆς γαλλικῆς Ἐπανάστασης σ' ὄλη τήν ἐπιφάνεια – πού θά ἔθελαν σοσιαλιστική – αὐτοῦ τοῦ πλανῆτη. Θά ῥθουν ἀκόμα αὐτοί πού θά καταφέρουν νά περάσουν τῆ (νεκρή) ποίηση στή φιλολογία καί μάλιστα στή γραφή. Τό ὑπόλοιπο δέν εἶναι παρά ἐπιγονική ἀναγέννηση, φολκλορική ἐπιβίωση, ἐπιστροφή στά «πίσω», στιγμιαία διακοπή, μάταιο σπαρτάρισμα.

Ὁ Μάρξ ἐπεκτείνει τήν χεγκελιανή ἀποψη ἀναποδογυρίζοντάς τιν, ἀλλά παραμένοντας στίς ἴδιες δάσεις: θά ἐγκωμιάσει τῆ σοσιαλιστική καί κομμουνιστική ἐπανάσταση πού τήν κλήτευσαν γιά

νά εκτελέσει και ν' αποτελειώσει αυτό που ή άστική επανάσταση είχε αφήσει σ' έκκρεμότητα. Κατά τή γνώμη του, μαζί μέ τόν καπιταλισμό παίρνει τέλος και ή προϊστορία της ανθρωπότητας, και ή μελλοντική και σοσιαλιστική ιστορία καθήκων έχουν νά πραγματοποιήσουν – αλλά είναι πολύ – αυτό που ή συνείδηση προσφέρει έξαρχής και μέ τήν κατάσχεση ξεπερασμένη και προχωρημένη. Μέσα σ' αυτή τήν ιστορία – τρομερά μεταϊστορική – οι (Χεγκελιανές) σκέψεις είναι αυτές που, οδηγώντας τόν κόσμο πρακτικά αυτή τή φορά, θά οδηγήσουν τό κοινόβιο και κολλεκτιβιστικό μέλλον δλάκερης της ανθρωπότητας. Μ' αυτό τόν τρόπο, πάνω σέ ύλιστικές βάσεις, ή (ιδεαλιστική) φιλοσοφία είναι αυτή που θά πραγματοποιηθεί, ενώ ο πραγματικός κόσμος θά διαδεχτεί τόν αναποδογυρισμένο κόσμο. Οι άνθρωποι και οι λαοί, για νά φέρουν σέ πέρας αυτή τήν πορεία θά ξεδιπλώσουν μία δραστηριότητα ολοκληρωτικά πολυτεχνική, άπόλυτα θαμένη μέ πύρινη αισθητική. Δέν τίθεται λοιπόν καθόλου ζήτημα στον Μάρξ για κάτι ριζικά καινούριο, άπόλυτα ανέκδοτο, για μία ριζική και κεραυνοδόλα αλλοίωση. Κι ακόμα λιγότερο στο μαρξισμό και στα διάφορα ρεύματά του. Η περιβόητη «μεταμόρφωση του κόσμου» που πρόκειται νά εκτελέσει πρακτικά, σ' αντίθεση μέ τή φιλοσοφική έρμηνεία του κόσμου που παράμεινε θεωρητικός, συμπυκνώνει άπό μόνη της μία φιλοσοφική προηγούμενη έρμηνεία: μ' ένα λόγο, ο αναγνωρισμένος ύλισμός θά πραγματοποιήσει πρακτικά τήν αλήθεια του θεωρητικού και άλλοτριωμένου ιδεαλισμού. Παρόλα αυτά, τό (θεωρητικά) πρόγραμμα των (πρακτικών) καθηκόντων δέν καταφέρει νά αναλύσει ακόμα και νά θέσει τή βασική έρώτηση: τί είναι ή κοινωνία; Αυτή ή έρώτηση κουβαλάει μαζί της μιάν άλλη, όχι λιγότερο σπουδαία: τί θέλει νά πει: μεταμόρφωση της κοινωνίας; "Όταν δηλ ή σύγχρονη κοινωνία επαναπαύεται πάνω στην άρχή της ύποκειμενικότητας, μένει νά μάθουμε αν αυτή ή ίδια ή άρχή, ο άνθρωπος έχει ακόμα κάποιο μέλλον. Η αύξημένη προτεραιότητα του πρακτικού και του συλλογικού δέν αναλύει καθόλου τό πρόβλημα αυτού που βρίσκεται στή βάση αυτής της κίνησης και δέν κάνει τίποτε άλλο άπό τό νά γενικεύεται. Δέν ύπάρχει πρόβλημα στο νά φέρουμε σέ αντίθεση αυτό που έρχεται άπό τό «μέσα» μ' αυτό που κυριαρχεί «έξω». Γιατί τό πρόβλημα παραμένει: Ποιό είναι τό μέσα-έξω του ανθρώπου και των ανθρώπων και τί μπορεί ακόμα ν' αποδείξει και νά κάνει αυτός ο αποκεντρωμένος, αποπροσωποποιημένος και ξεπερασμένος άνθρωπος;

Κατά τή γνώμη του Νίτσε όλες οι φιλοσοφίες είναι ξεπερασμένες

καί ζοῦμε στήν ἐποχή τῶν τελευταίων ἀνθρώπων. Εἴμαστε καί θά μείνουμε αὐτοί οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι πού μετά τήν ἐποχή τοῦ πλατωνισμοῦ, τοῦ χριστιανισμοῦ καί τοῦ σοσιαλισμοῦ, ζοῦν, καταναλώνοντάς τον καί καταναλωνόμενοι ἀπ' αὐτόν, τό μηδενισμό πού ἀπό εὐρωπαϊκός τείνει νά γίνει πλανητικός. Οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι ἀνήκουν σ' ἓνα ἐξίσου ἄφθαρτο εἶδος. Ἀφοῦ τό εἶναι ἔχει γίνει παρουσία, πιασμένη μέσα στήν ἀναπαράσταση, ἀντικείμενο τοῦ μοχθηροῦ δλέμματος, αὐτοί οἱ ἄνθρωποι κλείνουν τελικά τά μάτια καί, παρόλο πού εἶναι ἀξιοκαταφρόνητοι, δέν εἶναι πιά ἀξιοί νά περιφρονήσουν τούς ἴδιους τούς ἑαυτούς τους. Μικραίνουν τό κάθε τί. Τελειώνουν ἔτσι τή θέληση τῆς δύναμης πού ἐπιθυμεῖ νά διοικεῖ καί νά κυβερνάει τόν πλανήτη Γῆ, τυπώνοντας στό εἶναι τή σφραγίδα τοῦ Γίγνεσθαι καί προτιμώντας νά θέλουν τό τίποτε, ἀπό τό νά μή θέλουν τίποτε. Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ἔχουν βρεῖ κι ἀνακαλύψει πώς αὐτό πού προσφερόταν σάν ἱστορία – θρησκευτική, φιλοσοφική, ἠθική – τῆς ἀλήθειας, δέν ἦταν παρά μιᾶ ἀφάνταστα λαθεμένη ἱστορία, μέ λάθη πού τή μιᾶ συγκράταγε τούς ἀνθρώπους στή ζωή καί τήν ἄλλη τούς πλήγωνε ὡς τό θάνατο. Θά ξεπεραστοῦν μήπως ἀπό τόν ὑπεράνθρωπο; Τίποτε δέν εἶναι λιγότερο σίγουρο ἀπ' αὐτό. Ἡ ἐπιστροφή πού πάλι κατά τή γνώμη τοῦ Νίτσε εἶναι αἰώνια καί ὄχι χρονική, ἐπιστροφή τοῦ ἴδιου, πού κατά τή γνώμη του, μοιάζει μέ τό ταυτόσημο, ἀλλά πού στήν πραγματικότητα εἶναι ἀλλιώτικο, φαίνεται νά'ναι ἡ πιό ἀκραία ἀποψη στήν ὁποία οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νά καταλήξουν, δεδαιώνοντας τήν ἐπιστροφή τοῦ γίνεσθαι σάν Παιγνίδι, ἀπόλυτα ἀθώου. Ἐπομένως, ὁ ἄνθρωπος, πού σκότωσε τό Θεό πού εἶχε σκοτώσει μέ τή σειρά του τή Φύση, δέν εἶναι θεός: εἶναι ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος, ὁ τελευταῖος τῶν ἀνθρώπων, προορισμένος νά ζήσει καί νά ἐπιζήσει ὅσο γίνεται περισσότερο.

Σύμφωνα μέ τά σκεφτικά καί θεωρητικά μάτια τοῦ Χάιντεγκερ φτάνουμε τώρα στό τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ εἶναι. Ἡ ἱστορία τοῦ εἶναι καταναλώνεται, ἂν μποροῦμε νά τό ποῦμε, ἔτσι, μέσα στό ξέχασμα τοῦ εἶναι καί ὀδηγεῖται ταυτόχρονα σ' ἓνα καινούριο ἀνοιγμα. Τό εἶναι ἔγινε πάντα κατανοητό σάν ἓνα ὑψιστο ὄν: ἰδέα, ἐνέργεια, οὐσία, ὑποκείμενο. Ἐτσι, βρισκόταν διαγραμμαμένο γιά χάξη τοῦ μόνου ὄντος, ἔστω κι ἂν ἦταν τό ὄν στό σύνολό του. Ἐχοντας μελετήσει καί ἀποδείξει τό εἶναι καί τό Χρόνο μεταφυσικά, μᾶς μένει πιά ὄχι νά τά ξαναμελετήσουμε ἀλλά νά τά τακτοποιήσουμε μέσα σέ μιᾶ σκέψη πού μελετάει αὐτό, πού ἀπ' αὐτό ξεκινώντας τό εἶναι καί ὁ Χρόνος προσφέρονται καί ἀπομα-

κρύονται πάλι, Αυτό στο όποιο συναντιούνται, Αυτό όπου Είναι και ανθρώπινο είναι ανήκουν τό 'να στ' άλλο. Αυτή ή σκέψη όμως δέν μπορεί πλέον νά'ναι φιλοσοφία - μεταφυσική.

Τά καθήκοντα τής τωρινής και μελλοντικής σκέψης συνίστανται στο νά μελετᾶν μαζί τίς τέσσερις ἀκτίνες τοῦ ἀστεριοῦ πού φωτίζει ἕνα τέλος κι ἕνα ἀνοιγμα. Μ' ἄλλα λόγια, οἱ σκέψεις τοῦ Χέγκελ, τοῦ Μάρξ, τοῦ Νίτσε, τοῦ Χάιντεγγερ πρέπει νά μελετηθοῦν μέσα σέ μία μόνο κίνηση πού τίς συγκεντρώνει και προχωρεῖ πάρα πέρα. Κανένας, όμως, δέ μελετάει ἐνωτικά αὐτή τήν τετραπλή κίνηση. Συνεχίζουμε νά συζητοῦμε σοφά ἢ νά φλυαροῦμε σά νά μήν ὑπῆρχε τίποτα. Πολυμαθεῖς και χαζοί, ἐκνευρισμένοι ἐρευνητές και ἀνούσιοι θεωρητικοί, γυρνᾶν τήν πλάτη σέ κάθε εἶδους ἀκρίβεια, παρόλο πού τή λέξη ἀκρίβεια τήν πιπιλᾶνε συνεχῶς στο στόμα τους. Ἐτσι τελειώνοντας ὁ αἰώνας ἰδρύει τή δημοκρατία και τίς τρομοκρατίες πού βασίζονται πάνω στήν πίστη σέ μίαν ἀμφίβολη σκέψη ὅπου οἱ ἱκανοποιημένες μετριότητες κάνουν πῶς σκέφτονται και πῶς ἀνακαλύπτουν, μήν καταφέροντας όμως οὔτε καν μαθήματα νά πάρουν ἀπό ναυαγισμένες ἐλπίδες κι ἀπό καταστραμένες ψευδαισθήσεις. Ὅσο γιά τό καθήκον πού τίθεται: νά ξαναφτιάξουμε δῆμα τό δῆμα τήν ἀτέλειωτη μεταφυσική, ποῖός δίνει σημασία;

Ὅτι εἶπαμε και μελετήσαμε δέ μένει ἀπλά κρυμμένο, σάν ἕνας φυλαγμένος θησαυρός πού κανείς δέ νοιάζεται γιά δαῦτον. Πρέπει νά διατυπωθεῖ – ὅμοια κι ἀλλιῶτικα –, πρέπει νά τυποποιηθεῖ και νά παρουσιασθεῖ – κυβερνητικά – νά κυβερνάει. Μέ ποιά κατεύθυνση, μέ ποιά διάσταση; Ἀκόμα και γιά πάντα μέσα και διά μέσου τοῦ Λόγου – πού ἔχει γίνει γλωσσικός, λογιστικός και ἐπιστημολογικός – λέγοντας και διαμορφώνοντας τή Φύση – ἀντικείμενο τής τεχνο-επιστημονικής δραστηριότητας πού παρουσιάζεται σά φυσική – και τόν ἱστορικό Ἄνθρωπο – ὑποκείμενο - ἀντικείμενο τής ψυχολογικής, κοινωνιολογικής και πολιτικής ἐφεύρεσης και πράξης. (Αὐτός ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται σά νά'ναι τό θεμέλιο τοῦ λόγου). Ἡ τεχνο-επιστημονική δραστηριότητα ἀντικατασταίνει λοιπόν τόν κύκλο τῶν θεωρητικῶν προσεγγίσεων. Αὐτό εἶναι πῶς πρακτικό. Αὐτή ἡ πρακτική ἀπό μόνη της μεταϊστορική, ἔχει κάμ-

ποσο ψωμί στή σανίδα, όφείλοντας νά κοινωνικοποιήσει όλες τίς άθλιότητες κι όλα τά πλούτη – θεωρητικά και πρακτικά – και μήν μπορώντας νά έμποδίσει όλες τίς έρωτήσεις κι όλες τίς αντίρρήσεις πού δέν παραλείπουν νά παρουσιάζονται. Προσοχή: οί ξεπερασμένες ιστορικές - θεωρητικές και /ή πρακτικές δυνάμεις – μπορούν ακόμα ν' αντιδρούν και νά 'χουν καποιο μέλλον μπροστά τους. Αυτό πού ξεπεράστηκε δέν είναι μ' όλα τούτα ποτέ του όλοτελα σταματημένο, αλλά μπορεί ακόμα νά συναγωνιστεί τ' άλλα, ακόμα και νά τρέξει και μόνο του. 'Η σκέψη μπορεί νά δεχτεί έξίσου ένα μεταφιλοσοφικό και μεταϊστορικό κάλεσμα άν τολμήσει ν' άνοιχτεί. Μήπως σκεφτόμενη τό παιχνίδι τής περιπλάνησης μπορεί ν' άνοίξει τό πεδίο και τόν όρίζοντα σ' ένα μετα-υποκείμενο τών διαλεκτικών λεγόμενων μεταμορφώσεων όπου οί αντίρρήσεις και τά συμπληρώματα άντί νά άκυρώνονται θά ένώνονταν; Πάνω σ' έναν μή τοπολογικό τόπο πού δέ θά 'παυε νά είναι μιά στιγμή – έστω και προνομούχα – του χρόνου στό συνόλο του; Θά μπορούσε νά δοθεί ή εύκαιρία στήν πλανητική σκέψη νά πιστέψει ότιδήποτε ύπάρχει και παύει νά ύπάρχει, μέσα στό χρόνο, πέρα από τό χρόνο, σάν ένα κομμάτι τής «όλότητας»; 'Η τωρινή και μελλοντική κιάλας τεχνολογία μονοπωλεί ότιδήποτε ύπάρχει και γίνεται, και ή έποχή αφήνει ξεκρέμαστο – έποχιακά – τό λόγο της. Όλα αυτά βρίσκονται μέσα στήν ιδεολογική θριαμβευτική ή μαχητική τάξη καθώς και μέσα στήν ιδεολογική και δήθεν διαβρωτική άντι-τάξη. Τά λόγια πού μιλάνε και άκρωτηριάζονται, φτιάχνοντας μιά δέσμη από πολύπλοκες έρωτήσεις, ή άνταλλαγή του λόγου και τής πράξης, μέσα στήν άλλαγή τής κυκλικότητας, καταλήγουν ίσως νά πούν για τό παμπάλαια καινούριο γυρίζοντας και ξαναγυρίζοντας γύρω και πέρα από τό σημείο τής μη-έπιστροφής, δεοντολογικά φτασμένης, κιάλας. Τέλος τής ιστορίας, τέλος του ανθρώπου, λένε επίσης τέλος τής διανόησης (*Bildung*) μέ τήν άνοδο ενός συνόλου ανθρώπων, λόγων και πράξεων όπου ή δημοκρατική έπιτηδειότητα θά μπορέσει νά φωνάξει και νά ξαναφωνάξει τό παλιό - και - τό - καινούριο, λέγοντας μέ τίς δικές της λέξεις τό ξένο και μέ λέξεις ξένες αυτό πού είναι δικό της. 'Ο φόβος του θανάτου – πιό άπογυμνωμένος, άν και καλύτερα ζυμωμένος – θά μπορέσει νά όδηγήσει, συνδυασμένος μέ τήν όδύνη, σ' ένα άλλο άνοιγμα; 'Υπάρχει παρόλα αυτά ένα άνοιγμα πού νά μήν εκλιπαρεί εκ τών προτέρων, αυτό τό φόβο του θανάτου κι όλα τά καταφύγια του; 'Η αυξανόμενη όδύνη θά όδηγήσει επίσης στήν ανακάλυψη και στήν έφεύρεση νέων γιατρικών και ίπποτελεσματικών επιδιορθώσεων; 'Η μελ-

λοντική ανθρωπότητα θά μπορέσει βέβαια νά αναζητήσει πολλά προσήματα. Μέ βάση ένα γραμμένο κιάλας κείμενο. Ξεκινώντας από τόν έαυτό του, μέχρι πού μπορεί νά φτάσει ό άνθρωπος; Μέ τόν άτομικισμό καί τόν κολλεκτιβισμό γκρεμισμένους κιάλας, εΐναι ανθρώπινα καί κοινωνικά δυνατό ν' άπαλευθερωθούμε από τόν πολιτισμό μας; Ή άπαραίτητη σκέψη πού επιβάλλεται – δίχως νά επιβάλλεται άποτελεσματικά – δέν μπορεί νά μιλήσει παρά μέ κνισμό καί ποιητικότητα: τά σφάλματα του παρελθόντος δέν προσφέρουν καμιά έγγύηση για τό μέλλον, αντίθετα, ή περιπλάνηση θά γίνει δλοένα καί περισσότερο όριστική χωρίς άμφιβολία – δίχως νά καταφέρουμε νά κυριαρχήσουμε στό «χάος» – για νά εμποδίσουμε τούς άνθρωπους νά πέφτουν σέ χοντρά σφάλματα. Θά ύπάρξουν, άναντίρρητα, αυτοί πού θά θελήσουν νά καταφύγουν στή λεπτομέρεια για ν' άποφύγουν τό σύνολο. Εϋθύς από τώρα, δέν ύπάρχει παρά μία έρώτηση συνόλου, μέ ειδικούς τομείς κι άπόψεις. Κάθε έρώτηση ξανοίγεται στό σύνολο των έρωτήσεων σάν τμηματικά όλικό άνοιγμα τής παιζόμενης έρώτησης. Ούτε τό λεξιλόγιό μας, ούτε ή σύνταξη μας, ούτε ή πράξη μας μπορούν ν' άποφύγουν αυτό τό *παιχνίδι του συνόλου των συνόλων* πού ξεπερνάει κάθε πλατύ ή πηγμένο σύνολο. Δέν μπορούμε νά τό ξεετάζουμε δίχως αυτό νά μάς παρατηρεί ταυτόχρονα. Βλέποντας καί βλεπόμενοι από μάς κι από Αυτό πού δέν εΐναι άπόλυτα εμείς, δίχως καί νά'ναι ένας όποιοσδήποτε άστεροειδής ή ακόμα ένα ύποκείμενο ή κάποιον άντικείμενο. Τίποτε δέν μπορεί νά μείνει αναλλοίωτο. Βεβαίως. Οί άλλαγές γίνονται παρόλα αυτά μέσα σέ μία όρισμένη συνέχεια, συνέχεια όπου ένώνονται μέ μία γέφυρα οί άπέναντι όχθες. Όλοένα καί πιά πολύ. Ή επανάσταση καί οί σύγχρονες αντίρρησης – όσο ζωντανές κι αν εΐναι –, οί μικρές επαναστάσεις καί οί μεγάλες κριτικές – μέσα στό πνεύμα του καιρού, ένάντια στό πνεύμα του καιρού – μάς εμποδίζουν συχνά από τό νά δοϋμε πώς όλα εΐναι τακτοποιημένα τό ίδιο φυσιολογικά, σταθερά στή θέση τους, κι από κει εΐναι πού θέλουμε νά (τό) άπο-φύγουμε, εκει όπου τό πεπρωμένο χτυπάει πιά σκληρά. Ή αντίρρηση ένάντια σ' αυτό πού δέν προχωράει – άθεράπευτο –, τό όλο για νά τό πούμε έτσι, μένει κάθε φορά ειδικευμένο. Κι αυτό ακόμα τό σύνολό της παραμένει προσωπικό. Κι αυτή ή ίδια ή αντίρρηση έξαντλείται καί άποζημιώνεται. Ή τεχνολογικοκρατική κοινωνία μέ προγραμματισμένη παραγωγή καί κατευθυνόμενη κατανάλωση γνωρίζει τό κενό τής άρνησης καί, δίχως νά'ναι άξια νά προτεΐνει καί νά μεταδιδάσει έναν τύπο παγκόσμιας συμφιλίωσης, διαρκώς άπειλούμενη

ἀπό τ' ἀδιέξοδά της πλὴν ὅμως ὀδηγούμενη σ' ἓνα μεγαλύτερο ἀδιέξοδο, φτάνει μέχρι μιά καινούρια τάξη, ἀλλὰ ὅλες οἱ καινούριες τάξεις εἶναι κιόλας παλιές, γιὰ νά κάνει ὄλους τούς ἀνθρώπους περισσότερο συνένοχους παρὰ ἔνοχους, γιὰ νά τούς ρίξει σ' ἓνα δρόμο πού ἀρχινάει ὅταν τό ταξίδι ἔχει κιόλας τελειώσει. Ἡ ἀνάγκη ἀποκατάστασης, συμφωνίας, συμφιλίωσης εἶναι τόσο δυνατή στά παιδιὰ τῶν ἀνθρώπων πού εἶναι ἄξια νά ἐπιχειρήσουν πάλι τό ταξίδι πού ἀρχινάει ὅταν ὁ δρόμος ἔχει τελειώσει. Ἡ ἐρώτηση τῆς ἐρώτησης δέν παύει παρόλα αὐτὰ νά παρουσιάζεται, ἄξια νά ὀδηγήσει σέ μιάν ἀνώτερη γαλήνη, ἀναγνωρίζοντας τήν ἰσότητα καί τήν ἀλληλουχία τῶν ἀντιθέτων, συμφωνώντας μέ τήν ἐκκρεμή κίνηση καί δεχόμενη τή φρόνιμη κι ἐπαναστατική ζυγαριά τοῦ χρόνου. Ἐπαναστατικά καί μέ φρονιμάδα. Ἡ κοινωνία «μας» – ὁ πολιτισμός μας, ἡ κουλτούρα μας – φαίνεται τόσο ἐλαφριά – μέσα ἀπ' ὅλες τίς σχισμές της καί τά κενά της, τίς κρίσεις καί τίς δυσλειτουργίες – πού μᾶς φαίνεται πώς δέν μπορούμε πιά νά τή μετακινήσουμε. Εἶναι αὐτή πού μᾶς μετακινεῖ, πάνω σέ καθορισμένες σιδηροδρομικές γραμμές πού δέν ἀποκλείουν καθόλου τούς ἐκτροχιασμούς. Μερικά λουριά μεταφορᾶς σπᾶνε. Τέλος πάντων. Ἄλλά ἡ ροή συνεχίζεται. Καί ὑπάρχουν δίκτυα πληροφοριῶν πού σιγουρεύουν. Μήπως ἔρχεται τό τίποτε – ἔχοντας ἀκόμα νά ἐπιχειρήσουμε τήν κατάκτηση τοῦ μηδενός – ἢ μήπως τό τίποτε δέν ἔρχεται πιά; Πράγμα πού δέ σημαίνει καί πώς ὄλα σταμάτησαν. Οἱ σχέσεις τῆς δύναμης συγκρατοῦν στή θέση τους ὅλες τίς ἰσχύεις καί κινοῦν ἐξίσου τίς ἀδυναμίες αὐτῶν πού ὁ προσανατολισμός τους εἶναι ἀναγκαστικός. Τῶν παραφρόνων, δηλαδή ὄλου τοῦ κόσμου. Αὐτό ἀπό τό ὁποῖο ξεκινώντας ξετυλίγεται ἡ ἱστορική καί παγκόσμια δύναμη τῆς τεχνικῆς παραμένει ἄγνωστο καί, ὅταν Αὐτό γίνεται γνωστό, δέν ἀναγνωρίζεται. Ἡ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας – ἔχοντας γίνει ἀδύνατη; – ἐξακολουθεῖ νά ξεδιπλώνεται, ν' ἀκολουθεῖ τό ρεῦμα της. Σχεδόν ἢ ἐντελῶς ἀμέσως, ἔτσι εἶναι ἡ ἀπαίτηση τῆς ἐπιθυμίας τῆς παιδικῆς καί μαζικῆς παντο-δυναμίας. Περιφρονώντας τό τίποτε. Ἡ ἀνθρωπότητα θά ἐξακολουθήσει νά δραπετεύει πρὸς τά μπρός ἢ θά πρέπει νά βγεῖ ἀπό τ' ἀδιέξοδο περπατώντας μέ πατερίτσες; Δέν ἀποφασίστηκε ἀκόμα. Ἄλλιμονο σ' αὐτόν πού καταδικάζεται μέσα ἀπ' αὐτό πού ἐγκρίνει, διακήρυσσε κιόλας μιά βιβλική ρήση. Τήν ξαναλέμε τώρα στόν πλανητικό συγκριτισμό, ὅπου τό ἴδιο συναντάει τό ἄλλο καί τό ἀντίθετό του, ἐνῶ ἡ σφαιρική κίνηση ὀδηγεῖται περισσότερο ἀπό μιά μυθολογική πίστη παρὰ ἀπό τή σκέψη. Καμιά καινούρια ἀναχώρηση δέν εἶναι ἀπό

τά πριν φανερή. 'Ο ύψιστος νεωτερισμός θά μπορούσε νά τό αναγνωρίσει; 'Η παλιά νοσταλγία ενός μελλοντικού παραδείσιου κόσμου δέ θέλει μ' ὄλα τούτα νά παρατήσει τίς πομπές της καί τά ἔργα της. Κλείνει τά μάτια μπρός στή στασιμότητα τοῦ κατεστημένου καί τῶν στασιμοτήτων του πού δέν καταφέρνουν νά τινάξουν τίς λεγόμενες ἐπαναστατικές δονήσεις. Δέν μπορούμε οὔτε νά κάνουμε οὔτε νά πούμε διδῆποτε, ὀποτεδήποτε. 'Η σιδερένια κατασκευή τοῦ τεχνικά ἱστορικο-κοσμικοῦ σωροῦ πραγμάτων τά κρατάει ὄλα στή θέση τους, καί τίς μετατοπίσεις τό ἴδιο, καί δέ μετατοπίζεται παρὰ σάν ἱστορικο-κοσμικά τεχνικός σωρός πραγμάτων, πρόσωπο – ἔστω καί μή συμβολικό – τοῦ σύγχρονου καί μελλοντικοῦ Κόσμου. Αὐτός ὁ Κόσμος ἔχει ἕνα μέλλον πίσω του; Τό νά ξανασυμβιδαστοῦμε μέ τόν πεζό λόγο τοῦ κόσμου, προσανατολισμένοι στήν ποιητικότητά του, εἶναι κάτι πού ἀπαιτεῖται ἀπό μᾶς σάν καθήκον στή μέση ενός συρφετοῦ τῶν πάντων, συμπεριλαμβανόμενων καί τῶν ἔρειπίων. Νοσταλγία, πίεση τοῦ παρόντος καί προκατάληψη διασταυρώνουν τά πυρά τους καί τά παιχνίδια τους. Εἶναι ἀρκετό νά πούμε τόν σκεπτόμενο, ἠθικό καί πολιτικό λόγο πού ὑπονοεῖται σ' αὐτό πού μᾶς ἐνεργοποιεῖ καί σ' ὄλα τά ὑπονοούμενά του. 'Υψώνοντάς τόν τόνο. 'Οχι γιά νά ξερχίσουμε ἀλλά γιά νά καλέσουμε καί νά φωνάξουμε αὐτό πού πρέπει νά κληθεῖ γιά νά κυριαρχήσει. Καλλιεργώντας, τολμηρά, τήν ἀπόσταση. Μέσα στή γειννίαση. Μ' ἕναν τρυφερό οἶκτο ἀπέναντι στό ὄν, κι ἀπέναντι στοῦς ἀνθρώπους.

Αἰσθανόμενοι τήν ψυχρότητα καί τό πάγωμα ὄλων τῶν σχέσεων, ἔτοιμοι γιά τή ζεστασιά. Γνωρίζοντας πώς ἡ φυγή ἀπό τήν τραγωδία δέν ἀποτελεῖ καθόλου μιά τραγωδία, νά ζήσουμε, νά ἐπιζήσουμε καί νά πεθάνουμε σ' αὐτό τόν παλιό – νέο κόσμο: ὅπου κάθε παρουσίαση εἶναι ἀχώριστη ἀπό τήν ἀκύρωσή της, μέσα σ' αὐτό τό δημοκρατικό - ὀλοκληρωτικό Κράτος πού εἶναι ἢ πού φαίνεται πώς εἶναι – πióτερο ἀπό «ψευδο» -μόρφωση – ὁ ἴδιος ὁ τύπος τῆς διοίκησης πού ἐπικοινωνεῖ μέ τήν ἐποχή τῆς πλανητικῆς τεχνικῆς πού δέν μπορούμε ἔτσι ἀλλά νά ἐξαιρέσουμε. Οὔτε στήν ἰδιωτική μας ζωή, οὔτε ἀκόμα λιγότερο, στήν κοινή μας ζωή. Βεβαίως, ἡ προσαρμογή στή ζωή εἶναι τό ὕψιστο καθήκον στήν καρδιά τῆς μεταίστορίας, κάτω ἀπό τό φόβο τῆς ἐξαφάνισης τῶν ἀτόμων, τῶν οἰκογενειῶν, τῶν λαῶν, τοῦ εἴδους. Πρόκειται γιά μιά προσαρμογή πού χρειάζεται τίς ἀνανεωτικές ὀδηγίες – παρὰ ἡ ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀπέραντης κούρασης πού κοπάζει πάνω στόν ὑπερερεθισμένο πολιτισμό – γιά μιά παραδοχή πού δέχεται – ἔστω

είρωνικά – τήν ὀρθολογιστική ἀσυνειδησία, τό λογικό παραλογισμό: διαφοροποιώντας τά στοιχεῖα ὁποιοδήποτε πράγματος εἶναι συμπαγές, βουτώντας μέσα σέ μιά πρώτη καί ὑστατή ἀδιαφορία, μιά ὑψηλή ἀδιαφορία, τίς δευτερεύουσες καί τρίτες ἀδιαφορίες τῆς σφαιρικής μέ ἐναλασσόμενα στοιχεῖα τεχνοκατασκευῆς ἢ ὁποῖα θά καταλήξει ἀκόμα καί νά καλλιεργήσει καί νά συγκρατήσει τεχνικά – τεχνολογικά – τίς ἀδιαφορίες.

Ἡ μεταῖστορία εἶναι καί θά εἶναι ἡ ἐποχή τῆς περιπλάνησης. Τῆς ἀναγνωρισμένης περιπλάνησης; Τόσοι καί τόσοι ἄνθρωποι καί κινήσεις, μεταξύ τῶν τελευταίων χρονολογικά, πιστεύοντας κάθε φορά πῶς αὐτοί μονάχα, εἰδικά, διέθεταν τελικά τήν ὑψιστή τύχη, θέλησαν νά τά βάλουν ὅλα στό παιχνίδι γιά ν' ἀπελευθερώσουν τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τό σφάλμα, κάνοντας ὅλοι τό ἴδιο σφάλμα: ν' ἀγνοοῦν τό παιχνίδι τῆς περιπλάνησης. Ἡ μεταῖστορία θά ξεπεράσει, αὐτό εἶναι βέβαιο, πολλά μικρά λάθη, ἀλλά θά μείνει – ὅτιδήποτε κι ἂν συμβεῖ – μέσα στόν ἄξονα τῆς περιπλάνησης. Οἱ στιγμές τῆς ἀναγνώρισης αὐτῆς τῆς περιπλάνησης θά καταφέρουν νά συλλάβουν τό λόγο μετα-οντο-λογικά καί μετα-διαλεκτικά, τή φυσική ἔλθ μετα-επιστημονικά καί τούς μεταῖστορικούς λόγο καί πράξη μετα-φαινομενολογικά καί ξανά μετα-διαλεκτικά; Χωρίς νά σκοπεύουν τοῦτες οἱ στιγμές σέ μιά τελική καί ἀνώτατη συμφιλίωση, ὑψιστή καί χωρίς σκισίματα, δίχως σφάλματα καί μεσολαβήσεις; Ὁ μεταῖστορικός κόσμος θά πρέπει ν' ἀντιμετωπίσει κάτι περισσότερο ἀπό λίγες μικρές βλάβες: τή μεγαλύτερη βλάβη μήπως τῆς τεχνικῆς; Θά πρέπει ν' ἀποφύγει τήν ἀπειλή τῆς καταστροφῆς τήν σκαλωσιᾶς καί θά μπορέσει νά τό κάμει; Πότε; Σ' αὐτόν τό φοβερό κόσμο ἢ προοπτική τοῦ νά ἐπιβιώσει δέν μπορεῖ ἄραγε νά γίνει τό ἴδιο ἀνυπόφορη; Ἀπό ποῦ θά ῥθοῦν οἱ βοήθειες; Οἱ ἄνθρωποι θά μπορέσουν νά ἐπιζήσουν σάν ἀντι-επιζώντες; Ὅταν κάθε σύνολο δημιουργεῖ ἕνα ὑπο-σύνολο μᾶς μή ἀναγνωρισμένης ὀλότητος, κι ὅταν κάθε σύστημα ἀναγνωρίζει ἀναπόφευκτα τήν πληρότητά του, τί θά γίνει μέ τή συστηματική τοῦ συνόλου τῶν συνόλων τῆς μεταῖστορικής ἐποχῆς; Πῶς θά μπορέσει νά διευθύνει καί νά διοικήσει τήν πανανθρώπινη ἀπέραντη κληρονομιά καί τίς τάσεις τῆς μέ τήν πλανητική ἐξάπλωση ὅταν δέν ὑπάρχει καμία διαθήκη; Ὅλες αὐτές οἱ ἐρωτήσεις πού ἔχουν σχέση μέ τό τέλος τῆς ἱστορίας, πού ξεσηκώνονται μέσα σ' αὐτή τήν ἴδια τήν καρδιά

του παρόντος που θα σκεπαστεί από τα κύματα του μέλλοντος που περιμένουν κιόλας, πίσω μας, την ώρα τους, δεν μπορούν και δε θέλουν να θυσιάσουν στην ειδωλολατρία του μέλλοντος, στη θρησκεία του αύριο. Η μελλοντολογία, θαμπή και άχρωμη δε θα μπορούσε να μᾶς προσφέρει, σάν τέτοια που είναι, σίγουρες προοπτικές. Δέν είναι πρόθυμη να φωτίσει αυτή τη σχέση που στο έσωτερικό της όντα και πράγματα, ύπάρξεις και υπάρχοντα, μᾶς παρουσιάζονται κάθε φορά σύμφωνα με τη διάσταση του ανοίγματος. Ζούμε από δῶ και πέρα μέσα στην εξάντληση του στόχου, μέσα στη διάσταση της πρὸς τὰ μπρὸς φυγῆς, καταναλώνουμε τὴ γοητεία τοῦ αύριο. Ἄφου ὄλες οἱ ἔννοιες μπροστά μας ἀτόνησαν δε μᾶς μένει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ Παιχνίδι. Ἐνα παιχνίδι που ὑπονοεῖ ἐπίσης τίς ἐρμηνείες τοῦ μὴ-παιχνιδιοῦ. Τὸ μέλλον τοῦ παιχνιδιοῦ καὶ τὸ παιχνίδι τοῦ μέλλοντος, πέρα ἀπ' ὄλα τὰ ἰδιαίτερα ἐσωτερικὰ παιχνίδια στὸν κόσμο, θ' ἀνοίξουν κάποιον δρίζοντα στοῦ παιχνίδι τοῦ κόσμου; Ἐναν δρίζοντα που δέν εἶναι ἀκόμα ὀρθάνοιχτος. Πού δέν μπορέσαμε νὰ τὸν δοῦμε ὀλοκληρωτικά, ἔστω καὶ μέσα ἀπὸ τίς ρωγμές τοῦ σημερινοῦ συστήματος – κι ὄχι μονάχα τοῦ σημερινοῦ. Γιά τὴν ὄρα, δέν καταφέρνουμε νὰ δοῦμε πολὺ πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ κοινωνία, ἢ τὴν ἀφηρημένη της ἄρνηση: μιά φυσιολογικὴ καὶ εἰδυλλιακὴ κοινωνία. Ὁ δρίζοντας εἶναι φραγμένος, κι αὐτὴ ἀκόμα ἢ ἰδέα τοῦ δρίζοντα ἔχει κατὰ κόρο χρησιμοποιηθεῖ. Ἡ μεταϊστορία θὰ μπορέσει νὰ δεῖ τὸ χρόνο τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τοῦ Κόσμου – τέλος, στόχος καὶ ὄριο τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου; Ἡ ἐρώτηση ἰσχύει: ποιά ἱστορία τελειώνει; Ἡ ἱστορία ποιᾶς γλώσσας, ποιοῦ μέλλοντος, ποιοῦ ἀνθρώπου, ποιᾶς ἐποχῆς; Ἄφου ὄλες αὐτές οἱ ἐρωτήσεις ξαναγυρνᾶνε στὸν ἑαυτὸ τους καὶ ξαναγυρνᾶνε μέσα στοῦ χρόνο – ἔστω κι ἂν τοὺς γυρίσουμε τὴν πλάτη –, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δε δέχονται ἀπάντηση, τελειώνει καὶ ἡ ἐρώτηση. Γιά ν' ἀκριβολογοῦμε, ἢ ἐρώτηση ἀπὸ μόνη της τὸ μόνο που κάνει εἶναι ν' ἀρχίσει νὰ τίθεται. Ἐνῶ τὸ ὑπερμοντέρνο καὶ οἱ νεοαρχαῖοι θ' ἀπλωθοῦν με συστολή σ' αὐτὸ που λέγεται εὐτυχία, δῆλως νὰ ξέροντι τί εἶναι αὐτὸ, θὰ φανεῖ ἕνα κράτος ἀνεσης, ἀσφάλειας καὶ εὐημερίας προσιτῆς σέ ὄλους, πράγμα που δε θὰ ἐμποδίσει τὴν ἀνησυχία νὰ ἐπιδεινωθεῖ καὶ νὰ ἐξαπλωθεῖ. Τὴν ἐρώτηση τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας μπορεῖ νὰ τὴ δοῦμε με χιοῦμορ, ἔστω κι ἂν αὐτὸ θὰ ἦταν ἡ ἀναμονὴ ἑνὸς χιοῦμορ πάλι ἀπὸ τὴν ἀριστερά. Ἡ ματαιότητα τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, που ἔλαφριά καὶ βιαστικά μυαλά βλέπουν νὰ προχωρᾶει κιόλας πρὸς μιά μεταβιομηχανικὴ κοινωνία, ἢ ἀνακολουθία τοῦ «καινούριου» ἀνθρώπινου τύπου που

έτοιμάζεται νά σφυρηλατηθεῖ, εἶναι στέρεα τεκμήρια πού καμιά ἐπαναστατική οὐτοπία, καμιά προοδευτική οὐτοπία δέν καταφέρνουν ν' ἀκυρώσουν ἢ ν' ἀθετήσουν καί φυσικά νά ξεπεράσουν. "Ὅπως καί νά 'χει, μιά πού δέν πρόκειται πιά γιά τόν "Ὄν καί μιά πού τό Καλό κατάντησε κάτι πού δέν παίζεται, τό καλῶς - ἔχειν πρὸς τό ὁποῖο αὐτή ἢ παγκόσμια κοινωνία θέλει νά καταλήξει, μέ ὅλες τίς δημοκρατικο - ὀλοκληρωτικές τεχνικές, φαίνεται νά 'ναι ὁ ὑψιστος στόχος τόν ὁποῖον ἀτενίζουν μέσα ἀπό τήν πορεία τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ἄλλά ὅλες οἱ τοπικές, ἐθνικές, παγκόσμιες διδασκαλίες πού ὀφείλουν νά δώσουν αὐτές τίς σιγουριές σ' ὄλους τούς ἀνθρώπους, κάνουν πίσω. Στήν κριτική στάση - συνεχῶς - ὄλων τῶν διδασκαλιῶν, στό παιχνίδι τῆς δυνάμει τους καί κυρίως τῆς ἀδυναμίας τους ἀντιστοιχοῦν οἱ ἀναρχίζουσες ἢ ἀναρχικές ἀδυναμίες, ἀκόμα πιά ἀδύναμες. Στό αὐταρχικό πολίτευμα ἀντιστοιχεῖ ἀφηρημένα τό ἀρκετά ἄδειο σέ φόρμα καί περιεχόμενο σχέδιο γιά νά τό ἀκολουθήσει μ' ἓνα ἀπελευθερωτικό πολίτευμα. "Ὅλα αὐτά συμβαίνουν μέσα στήν τρέλα. Στήν τρέλα πού ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς πάγιας σύγκλισης. Γιατί δέν ταιριάζει μέ τή δυνάμει μας νά φυλάμε στή μνήμη τίς ἀνώφελες προσπάθειες. Εὐχόμεστε, μονομιᾶς, νά παρακινήθοῦμε καί νά ἡσυχάσουμε. Δίχως νά καταφέρουμε ν' ἀποφύγουμε τό φευγαλέο καί δίχως νά μπορέσουμε νά τό ἀντιμετωπίσουμε. Ἔτσι τό παιχνίδι τοῦ κόσμου παίζει μέσα στή μεταίστορία μέ τά μείγματα καί τίς τρίτες πιθανότητες, μέ τούς συμβιβασμούς καί τ' ἀνακατέματα. Μέσα στήν πληρότητά του μᾶς λείπει. Κι εἴμαστε προορισμένοι νά ζήσουμε τήν ἀπουσία αὐτῆς τῆς ἔλειψης. Μ' αὐτή τήν ἄρνηση τῆς σκέψης πού εἶναι ἓνα ἀπό τά ὄπλα τῆς «νέας» ἀνθρωπότητας, τά ὁποῖα χρησιμοποιεῖ γιά νά ἐπιβιώσει καί ν' ἀντιδράσει, ἀδιαφορώντας γιά τό γεγονός πῶς ἡ πράξη δέν εἶναι λιγότερο μονομερῆς ἀπό τή σκέψη. Ἔτσι βρισκόμαστε σέ φιλονικία μέ τό φευγαλέο. Δηλαδή μέ τό Παιχνίδι. Μήν μπορώντας νά σώσουμε οὔτε τήν ἐπιφάνεια οὔτε τό βάθος. Γιατί ἔχουμε κιόλας παίξει σέ βάθος τή στρατηγική τῆς ἐξασθένησης τοῦ βάθους. Τώρα μᾶς προσφέρεται δικαιοματικά νά παίξουμε μέ τή στρατηγική τοῦ ξεδιπλώματος τῆς περιπλάνησης, τοῦ ξεδιπλώματος τοῦ παιχνιδιοῦ. Ἡ ἐποχή τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας - μιά πού τέλος καί ἱστορία κατάντησαν προβληματικά - δέν εἶναι ἡ ἐποχή μιᾶς ἐξίσου ἀπόλυτης νίκης, προορισμένης ν' ἀπωλεσθεῖ. Αὐτή ἡ νίκη πού εὐχρηθῆκαμε ξεγυμνώνεται ἀκατάπαυστα κάτω ἀπό τά κουρασμένα καί νικηφόρα πέλματά μας. "Ὅταν πιστεύουμε πῶς αὐτά τά βήματα ἀντηχοῦν στό γεμάτο πρέπει νά πιστεύουμε πῶς ἀντηχοῦν

έπίσης και στο κενό. Μέσα στην άνησυχία και τις διασκεδάσεις που αντικατασταίνουν την τραγωδία και την κωμωδία. Δίχως αρχική καταστροφή, δίχως τελικό χαιρετισμό. Ή μεταϊστορία, αν ποτέ αναγνωριστεί έτσι, δέ θά έχει την – ή τή δική της – φιλοσοφία. Γιατί στή βάση της βρίσκεται ή ιστορική φιλοσοφία. Ή φιλοσοφία θά συνεχίσει νά περνάει ακόμα μιά αναγεννησιακή και επιγονική ύπαρξη, συνδυασμένη και ταπεινωμένη, θά κυριέψει τις σκέψεις και θά τις ερμηνέψει σά φιλοσοφικές. Δέν τίθεται λοιπόν καθόλου τό πρόβλημα νά περιμένουμε τήν ξαφνική εμφάνιση μιās νέας φιλοσοφίας – κάποιου παλιού ή νέου τύπου. Τίθεται πρόβλημα σ’ αντίλλαγμα, στό νά ετοιμάσουμε τή γέννηση μιās μεταφιλοσοφικής και πλανητικής σκέψης πού, άφομοιώνοντας και ανανεώνοντας δίχως άνάπαυλα τις γνώσεις, τις έρωτήσεις και τά άνεξερεύντητα της ιστορίας της φιλοσοφικής σκέψης, άνεβαίνοντας ξανά στις πηγές της προφιλοσοφικής σκέψης, θά πετύχει στό ν’ αναπτύξει τις κατακτήσεις και τις ήττές της. (Αυτή ή σκέψη έχει κιόλας είπωθει). Μιά τέτοια σκέψη θά μπορέσει παρόλα αυτά νά επιβληθεί δίχως νά έκχυδαίστει στή συνέχεια και νά όδηγηθεί προς τά πίσω, σ’ αυτό του οποίου είναι έκβαση (έξοδος); Ή τεχνικότητα και ή επιστημονικότητα της έποχής πού βρίσκεται κιόλας εκεί κι ετοιμάζει τό μέλλον της προβλέπουν μιά κοινωνική και κοσμική όργάνωση πού τους άνήκει. Μιά παραγωγική σκέψη, μιά σκεπτόμενη ποιητικότητα, μιά προβληματική ήθική μπορουν νά όδηγήσουν, μέσα από τόν κεφαλαιο-κοινωνικό τωρινό και μελλοντικό κόσμο, σ’ ένα διαφορετικό άνοιγμα; Ή επανάληψη δέν είναι κάθε φορά επανάληψη του Ίδιου και της διαφοράς; Αυτό πού ανοίγεται μέσα μας, μετά τό ξεδίπλωμα της ιστορικότητας, δέν είναι τό αίνιγμα της χρονικότητας;

Δέν άποφασίστηκε ακόμα άν ό πλανητικός πολιτισμός, τεχνοεπιστημονικός και τεχνογραφειοκρατικός, παγκόσμια και βιομηχανική κοινωνία παραγωγής, κατανάλωσης και έκμετάλλευσης του κάθε τί πού υπάρχει – ιδιωτικού και/ή κοινού – δέν άποφασίστηκε ακόμα άν αυτός ό πολιτισμός κι αυτή ή κοινωνία, ακολουθώντας τά ίχνη της μετριοκρατίας, θά καταστραφούν και από τί και από ποιόν, πώς και γιατί. Ούτε ακόμα άποφασίστηκε όλότελα, παρόλο πού όλα τά σημεία δείχνουν τή διαιώνιση αυτής της τάξης - άταξίας, άν αυτός ό πολιτισμός κι αυτή ή κοινωνία στερεωθούν, άντέχοντας όλες τις αλλαγές κι όλες τις δυνατές ή πραγματικές άμφισβητήσεις, ή άν θά ξεπεραστούν, κι από ποιόν κι από τί. Μήπως μερικά λόγια πού είπώθηκαν κιόλας ανοίξουν έναν άλλο δρόμο; Μετατεχνικό;

Τίποτε δέν είναι λιγότερο σίγουρο άπ' αυτό. Τό παιχνίδι τοῦ κόσμου, Αυτό, τό είναι τοῦ δλικου γίγνεσθαι, τό Ἴδιο, θά μπορέσει νά παίξει «διαφορετικά»; Ἐπό πού θά ἔρθει ὁ, τολμηρός προσδιορισμός αὐτοῦ τοῦ καινούριου παιχνιδιοῦ;

Τό παιχνίδι τῆς περιπλάνησης, στή γεμάτη κοιλότητα τοῦ τεχνικού ιστορικο-κοσμικοῦ σωροῦ, θά μπορέσει νά μελετήσει τήν ἀλήθεια σάν ἓνα νικηφόρο ἔξωτερικό σχῆμα τῆς περιπλάνησης; Ἡ ἀλήθεια περνώντας ἀπό τό *ξεδίπλωμα* τοῦ κόσμου μέσα καί διά μέσου τῆς γλώσσας καί τῆς σκέψης στήν *τελειότητα* ἀνάμεσα στίς σκέψεις καί τά πράγματα τοῦ κόσμου – μιάς πού τό μυστικό τῆς τελειότητας βρίσκεται πότε μέσα στίς σκέψεις, πότε μέσα στά πράγματα, ἐνώ ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια ἔχει μείνει πάντα ἀσύλληπτη –, θά γίνει αὐτή ἡ ἀλήθεια αὐτό πού ἦταν, πάντοτε, δηλαδή ἀπό τότε πού φωτίστηκε ἀπό τόν κόσμο· «γιά» μᾶς τά ὑπόλοιπα ἀνθρώπινα ὄντα, θά γίνει τό ἀναγνωρισμένο *ξεδίπλωμα* τῆς *περιπλάνησης*; Οἱ διάφορες εἰδικές «ἀλήθειες» θά φτιάξουν τά κατάλληλα ἀνοίγματα τῆς περιπλάνησης, νομίσματα μέ σωστή κι ἀνάποδη πού νά τῆς ἀντιστοιχοῦν; Ἄς ὑποθέσουμε πώς ἡ ἀνθρωπότητα καταφέρει νά τινάξει τό ζυγό – σχεδόν τριῶν χιλιάδων χρόνων – τῆς «ἀλήθειας». Ἐφοῦ ὑπῆρξε ἱστορική ἀλήθεια τοῦ *λόγος - φύση* στούς Ἕλληνες –, *λόγος - Θεός* – στούς *ἰουδαιο-χριστιανούς* –, *λόγος - ἄνθρωπος* – στούς *σύγχρονους Ἐυρωπαίους* –, ἡ φιλοσοφική σκέψη καί ταυτόχρονα ὁ ἄξονάς τῆς, ἡ ἀλήθεια, πραγματοποιοῦν μιά στροφή. Γιατί καταλήγουμε στήν ἐγκαθίδρυση τῆς τεχνικῆς καί κοσμικῆς κενολογίας – μή παραστατική θεωρία τῆς σύγχρονης καί τῆς ἐπερχόμενης ἐποχῆς τοῦ κόσμου. Κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς στροφῆς, ἡ φιλοσοφία - ἱστορική καί ἱστορική - ἀντικατασταίνεται ἀπό τήν τεχνολογική δραστηριότητα τοῦ ἔσχατου ἀπόλυτου, δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου, κοινωνικοῦ ὄντος, δραστήριου καί μεταμορφωτικοῦ πού ἀποδίδει στή σωστή διακυβέρνηση ὄλων τῶν σφαιρῶν τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, ἐνώ ἡ «ὀλότητα» ἀφήνεται νά ἐξερευνηθεῖ, νά τήν ἐκμεταλλεῦτον καί νά τήν ἀλλάξουν τεχνικά στά διάφορα πεδία σέ κάτι ἄλλο ἀπ' αὐτό πού εἶναι. Ἐτσι, καί μόνον ἔτσι, ἐξασφαλίζεται ἡ κυριαρχία «πάνω» στό *λόγο*, στή *φύση*, στόν *ἄνθρωπο*. Οἱ δυνάμεις πού ἀσκοῦν αὐτή τήν κυριαρχία ἐνεργοῦν τεχνολογικά καί παράγουν – δίχως νά σκέφτονται τί εἶναι αὐτό καί τί κάνουν αὐτές ἀφοῦ τό φῶς τους ἔρχεται ἀπό κάπου ἄλλου: ἀπό τό φῶς ἡ φιλοσοφική σκέψη. Αὐτές οἱ δυνάμεις εἶναι οἱ τεχνολογημένες ἐπιστῆμες πού ὀνομάζονται: *λογική, λογιστική, γλωσσική καί ἐπιστημολογία. Μαθηματικά, φυσική, χημεία καί βιολογία.*

Ψυχολογία λιγότερο ή περισσότερο κλινική, και *κοινωνιολογία*, λιγότερο ή περισσότερο οσοιαλίζουσα. *Θεωρία της διανόησης και των τεχνών*. 'Αλλά τότε, από κεί πηγάζει αυτή ή δραστηριότητα πού παρουσιάζεται σά θεραπευτής από τόν πόνο και βγάζοντας τόν έαυτό της από ένα άπύθμενο βάθος, άπ' όπου ξεκινώντας θά πάρει τήν όρμη της ή σκέψη πού δέ θά είναι πιά ιστορικά φιλοσοφική (ή φιλοσοφικά ιστορική) και πού ή δραστηριότητα τούτη δέ θά γίνει έπιστήμη; 'Ανέκφραστες, οί άπόψεις αύτης της σκέψης δέν είναι έπιστήμη. 'Αλλά, όταν ή σκέψη θά ξεδιπλωθεί – αν πρέπει νά ξεδιπλωθεί –, δέν είναι *λογικό, φυσικό, ανθρώπινο* και *ιστορικό* νά μήν τήν άκούσουν;

'Η καινούρια και έκφρασμένη κιόλας σκέψη, αν μπορεί νά βρει ένα μέρος ν' άκουστεί, θά φωνάξει από κεί πέρα τό τέλος της ιστορίας (πού έχει κιόλας γίνει στίς γενικές γραμμές της), ιστορία πού θεωρείται πώς είναι ή κίνηση του 'Απόλυτου, κεί πέρα θά φωνάξει τό τέλος του ανθρώπου (πού ζούμε και πεθαίνουμε), έχοντας δει τόν άνθρωπο σάν τό τελευταίο πρόσωπο του 'Απόλυτου, μέ διϊστορική κίνηση και μέ είναι πού στέκει πίο δυνατό από τό είναι του ανθρώπου μέ *πλανητική* τροχιά: πού *πλανιέται* και *παίζει*. 'Η ιστορία πού δέν είναι μία και τό κομμάτι του κόσμου πού μιλάει και δρᾶ και πού ύπήρξε ό άνθρωπος θά γνώριζαν τήν άλλαλία. 'Οτιδήποτε βρισκεται σέ γίγνεσθαι και ότιδήποτε ήταν ή έστιακότητά του, έχοντας ξεπεράσει λιγάκι τή φάση της έννοιας του γίγνεσθαι και της οικειοποίησής του, της εκμετάλλευσης και φθοράς του, μέχρι τήν ολική φθορά από τόν άνθρωπο και μέ τόν άνθρωπο, μιá «καινούρια» περίοδος θά μπορούσε ν' άρχισει – μεταϊστορικά. Μέ τήν υποκειμενικότητα πού θέλησε νά είναι συνειδητή, ελεύθερη και διανομική μ' ένα σφαιρικό κι εκούσιο σχέδιο έχοντας ξεπεραστεί όπως και ή βαδίζουσα ιστορία, τί θά μπορούσε νά χαρακτηρίσει αυτή τήν «καινούρια» εποχή; 'Ισως μιá σχέση πίο εκτονωμένη, λιγότερο κτητική και πίο παιγμένη αλλά όχι παιχνιδιάρικη σέ σχέση μ' αυτό πού είναι, στό σύνολό του, και μέ μās τό ίδιο, παίχτες - παιχνίδια.

'Η εποχή της μεταϊστορίας είναι ή εποχή πού ή μεγάλη πολιτική έχει ξεπεραστεί μιá και καλή από τήν τεχνική της διοίκησης και της διαχείρησης. Δέν πρόκειται για τίποτε άλλο από τή διευθέτηση του έδάφους και των κατοίκων του. Συγχρόνως, αυτή ή ίδια εποχή

ζει τό τέλος τῶν τριῶν τελευταίων μορφῶν τοῦ ἀπόλυτου Χεγκελιανικοῦ πνεύματος, τῆς ἀνώτατης τριάδας: τῆς *τέχνης*, τῆς *θρησκείας*, τῆς *φιλοσοφίας*. Ἡ θρησκεία πραγματώνεται μέσα στό λαϊκισμό (μέ θρησκευτική προέλευση) πού δέν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά τήν πολεμαίει «φαινομενικά» καί πού τελικά τήν κάνει πολιτικά ἀποτελεσματική, στήν καρδιά τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καί τοῦ Κράτους. Πράγμα πού δέν ἀποκλείει, ἴσα ἴσα τό ἀντίθετο, ἕνα σωρό μικρῶν κινήματων μυστικοθρησκευτικῆς ἀναγέννησης, μικρά κύματα δεύτερης θρησκευτικότητας μικρές, θεολογικές ταραχές, ἢ ἀκόμα, κάτι πού εἶναι διαφορετικά «ἐνδιαφέρον τό θρησκευτικό ἀναποδογύρισμα τῆς πολύμορφης τεχνικῆς καί τῶν ἀποπροσανατολισμένων ἰδεολογιῶν. Ἡ τέχνη ἐξαντλεῖ ὄλες τίς πιθανότητές της, καταστρέφεται ἀπό μόνη της κι εἶναι καταστραμμένη, περνάει στή δικαιοδοσία τῆς τεχνικῆς, ἐπομένως τῆς διακόσμησης καί τῆς ἐνεργοποίησης. Ἡ νεκρή φιλοσοφία ἀντικατασταίνεται ἀπό τήν τεχνοεπιστημονική δραστηριότητα, πού οἱ βιαιότητες της ἀφήνουν σχετικά ἄθικτο ἕνα εἶδος σκέψης «θεωρητικῆς» μεταφιλοσοφικῆς, ἕνα εἶδος ἀπόλυτης γνώσης πού ρωτάει, περικυκλώνει καί παραβαίνει ὄλες τίς γνώσεις καί τίς τεχνοεπιστημονικά θετικές δεξιότητες.

Ἡ ἰδέα ἐνός τέλους τῆς ἱστορίας εἶναι μία ἐξατολογική ἰδέα τῆς ἰουδαιο-χριστιανικῆς παράδοσης πού ξαναγεννιέται στήν Ἐναγέννηση καί καταλήγει νά πεθάνει οὐτοπικά τό 19ο αἰῶνα. Τό τέλος τῆς πραγματικῆς ἱστορίας συντελεῖται στή στροφή τοῦ 19ου αἰῶνα, πού εἰσάγει σ' ἕναν δίχως μείζονα ἀρνητικότητα κόσμο – καί, ἐπομένως, σ' ἕναν ἄνθρωπο χωρίς ἀποφασιστική ἀρνητικότητα – ὅπου πρόκειται νά ζήσει καί νά πεθάνει *φτωχικά* καί *καθώς πρέπει*. Σ' αὐτό τό ἱστορικό καί παγκόσμιο χρόνο-διάστημα ὅπου ἡ ἱστορία εἶναι κλειστή, μένει ἀκόμα στούς καθυστερημένους, στούς ἀργοπορημένους; στούς ὑπανάπτυκτους, στούς ἐπαρχιώτες, νά εὐθυγραμμιστοῦν μέ τούς τεχνικά προχωρημένους πού ξαναβουτάνε ἀπό καιρό σέ καιρό – φολκλορικά καί γιά νά γεμίσουν τίς διακοπές τους – στή ζωή τῶν πρώτων. Τό παγκόσμιο Κράτος, πού ἡ κυβέρνησή του θρῖσκεται στή δύση της, θά σημειώσει τή σύμπτωση τῆς λογικῆς (καί συμπερασματικῆς) τάξης καί τῆς ἱστορικῆς (χρονολογικῆς) τάξης; Ἀλλά αὐτές οἱ δύο τάξεις δέ θά ἔχουν πιά ἐξασθενήσει; Ἡ ἱστορία, σημαντική ἐρμηνεία τοῦ χρόνου, καί ἡ ἱστορία, λόγος πού σημαίνει τήν πορεία, δέ θά ἔχουν πιά κίόλας τελειώσει; Ἀπό τήν πρώτη γνώση ὡς τό τελευταῖο συμπέρασμα, ὅλη ἡ πορεία δέ θά ἔχει κίόλας ξετυλίξει αὐτό πού εἶχε, πού ὄφειλε καί πού μοροῦσε νά ξετυλίξει (οὔτε σάν ἀναπτυσσόμενη ἐκμηδένιση οὔτε

σάν προοδευτική πορεία); Τέλος της ιστορίας – και τέλος του ανθρώπου –, αυτό θέλει επίσης να πεί κάτι σαν «τέλος του κόσμου». 'Ο κόσμος – μόνον ό φυσικός και ιστορικός κόσμος; – *τέλειωσε*. Τέλειωσε, περνώντας μέσα από την «πραγματοποίηση» και στη συνέχεια μέσα από τη διαγραφή της έννοιας μέσα στο παιχνίδι και τό άνοιγμά του. Προπαντός μή φανταστείτε πώς όλα αυτά θα περάσουν μέσα σε μία λιτή φαιδρότητα και μέσα στη χαρά της τελειωμένης μετατροπής. Θά υπάρξουν όχι και λίγες κακολογίες – τοπικές και «παγκόσμιες» –, ακατάπαυστη άνησυχία και άχόρταγη άναμονή αυτού που δέν πρόκειται να 'ρθει. Αυτό που περνάει μέσα και διά μέσου της *ερώτησης* και του *πράγματος* που όνομάζεται τέλος της ιστορίας, είναι τό πραγματικό τέλος της ιστορίας σαν τέτοιας κι όχι μόνον τό τέλος ενός τρόπου – να λείι την ιστορία – έστω κι αν κυριαρχεί ιστορικά και ιστορικά. Παρόλο που τό τέλος της ιστορίας, δέν είναι ή τελευταία λέξη και παρόλο που αυτό τό τέλος δέν έχει τέλος (μιά που «ποτέ» δέν τελειώνει).

Ποιό λοιπόν θά είναι τό χρονο-διάστημα του μεταϊστορικού παιχνιδιού όπου θά λειτουργεί κάτι άλλιώτικο από την ιστορία, ποιό θά είναι τό χρονο-διάστημα του μετα-ανθρωπιστικού παιχνιδιού όπου θά λειτουργεί κάτι άλλιώτικο από τον άνθρωπο; 'Η έρώτηση για την ώρα πρέπει να μείνει άνοιχτή, αν και μπορούμε να προαισθανθούμε και να πούμε από πριν μερικές μεγάλες άπόψεις. Χωρίς να φαίνεται, όλος ό κόσμος επιθυμεί αυτό τό τέλος της ιστορίας, οι ειρηνικοί όνειροπόλοι όχι λιγότερο από τους άγριους επαναστάτες. 'Η – άτέλειωτη; – βασιλεία αυτού του τέλους δέ θά σημάνει – πέρα από τό τέλος των μεγάλων «γεγονότων» – τον έρχομό της βασιλείας της διαφάνειας, της μή άλλοτριώσης, της έλευθερίας, της ίκανοποίησης και της αναγνώρισης σε παγκόσμια κλίμακα. 'Η άρνηση, έστω και χωρίς *ιστορική* χρήση, θά μείνει ενεργή μέσα στο παιχνίδι του χρόνου – θά γίνει τό παιχνίδι του χρόνου –, παρόλο που αυτό έχει κιόλας φανερώσει τό μυστικό της πανχρονικότητας του. Τό τέλος της ιστορίας που εξετάζουμε θά γνωρίσει τό θάνατο της ανθρώπινης μετριότητας, μέσα και διά μέσου της ανθρώπινης μετριότητας που φτάνει ως την πλανητικοποίηση. 'Αλλά, για να μπορέσει αυτό τό τέλος – που εξετάζουμε – αυτής της ιστορίας – που εξετάζουμε – να γίνει όλοτελα άποτελεσματικό – θά χρειαστεί *χρόνος*, γιατί τό δίχως φάσεις και ξεπερασμένο προχώρημα του χρόνου είναι μεγάλο και ή συνάντηση της έν γίγνεσθαι – σκέψης και του – έν γίγνεσθαι – κόσμου της σκέψης, μέσα στο παιχνίδι και σαν παιχνίδι, γίνεται μάλλον άργά. "Όλες οι φλυαρίες για την

επιτάχυνση της ιστορίας δέν έχουν μοχλό πάνω στην κίνηση του χρόνου, κίνηση που επαναπαύεται στον έαυτό της (συγκεντρωμένη στον έαυτό της, διασκορπισμένη ξαναγυρνώντας στον έαυτό της). Μέ τό νόημα του νοήματος νά στέκεται έξασθενμένο και κατακερματισμένο, μέ τά θεμέλια που δέν έχουν πιά πρώτη κι ύστατη βάση, μέ τό κέντρο νά άντανακλάται στο άπόκεντρό του, έχοντας δεχτεί τήν ένότητα του έαυτού του και του αντίθετού του και έχοντας άναγνωρίσει και θεβαιώσει τό θάνατο σάν τέρμα του – ανθρώπινου και παγκόσμιου – παιχνιδιού, σά θάνατο του νοήματος, μέ τό δρόμο της επανάληψης ν' άνοίγεται ορθάνοιχτος και χωρίς νά άποκλείει τ' άδιέξοδα, θά μπορούσαμε νά πούμε και νά κάνουμε όλες τίς αντίθετες θέσεις, νά ξαναπούμε και νά ξανακάνουμε – άόριστα – τόσο ξεχωριστά όσο και μέσα σέ μιά τεμαχισμένη σύνθεση όπου θά 'ρθούν νά μαζευτούν, μετά από τήν έξάντλησή τους, όλες οι ιστορικές και συμπερασματικές δυνατότητες, ένώ ό μέγιστος συνδυασμός θά προχωρεί ώπου νά γεννήσει τήν ψευδαίσθηση του καινούριου μέ τίς σχέσεις που άναγάγουν παλιά συστήματα. Έχοντας ξεπεράσει τό ύποκείμενο, αυτή ή ούσία που έγινε ύποκείμενο, δέ θά έπιτρέψει πιά (σταθερό) κατηγορούμενο, και τό συνδετικό θά βγει από τήν περιστροφόμενη πόρτα του. Έστω κι αν μερικές επαναστάσεις προσαρμογής όφείλουν ακόμα νά έπιζήσουν, δέ θά είναι για τήν ακρίβεια παρά επαναστάσεις. Ή όντο-θεο-λογία θά γίνει σύνολο των έπιστημών – άφήνοντας κάποιον δρόμο στη σκέψη για νά ξεφύγει. Όλη ή όντο-ιστορικο-λογική έποχή της ανθρωπότητας που άρχινάει τή φράση μέ τούς Έλληνες έχει γνωρίσει κιόλας, θεωρητικά και πρακτικά, τή λέξη που θά γνωρίσει πολλές παραφράσεις. Τό τέλος της ιστορίας ύψωμένο ως τήν άξία της έρώτησης που άποκλείει τή (φιλοσοφική) έρώτηση, θά πραγματοποιήσει τήν παρμενίδεια ένότητα που άναζητάει στη συνέχεια όλη ή φιλοσοφία, τήν ταυτότητα του Είναί και της Σκέψης; Αυτή ή ένότητα θά «είναι» – όπως τό άπαιτούσε ή ήρακλειτική γνώση – τό εύθυμο παιχνίδι του κόσμου; Ή πραγματικότητα θά καταστρέψει τή διαφορά άνάμεσα στο είναι και στο σκέφτεσθαι; Αυτό τό εύτελές που υπήρχε «στην αρχή» – αυτό τό τίποτε –, που τό διάβασαν μέ τούς όρους Λόγος και Πράξη, αυτό που ξετυλίχτηκε μέσα στην άνάγκη, τίς επιθυμίες και τό πάθος, τήν όδύνη, τήν ένέργεια, τήν άνησυχία και τά ψελλίζοντα λόγια, αυτό που έδωσε ζωή στις μεγάλες δυνάμεις (μαγεία, μύθοι, θρησκεία, ποίηση και τέχνη· πολιτική, φιλοσοφία, έπιστήμες και τεχνική) αυτό άποκαλύπτεται στο τέλος. Αυτό τό τέλος, αν και είναι τέλος, δέν είναι προορισμένο νά τε-

λειώσει. "Ας υποθέσουμε πώς τό ανθρώπινο είδος παραμένει στό «είναι» του, σ' αὐτόν ἢ σ' ἕναν ἄλλο πλανήτη. "Ἐτσι τό – πανανθρώπινο – ὑποκείμενο δέ θά 'χει ν' ἀντιμετωπίσει κάποια οὐσία, ἔξω ἀπ' αὐτό. "Ὅπως τό εἶναι ἔγινε παρουσία, ἡ φύση καί ἡ οὐσία θά γίνουν ὑποκείμενο, καί τό ὑποκείμενο, ὑποκείμενο αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἀνάπτυξή τους καταλήγοντας στό δικό του τέλος καί στό τέλος. Δηλαδή αὐτό σημαίνει πώς ἡ «φυσική» ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ «μεταφυσική» ἀνησυχία γεννητική τῆς *ἱστορίας* πράγμα πού ὠθεῖ πρὸς τὰ μπρός τόν ζωώδη καί προϊστορικό ἀκόμα ἄνθρωπο, ἡ ἐπιθυμία λοιπόν καί ἡ ἀνησυχία αὐτή θά γνωρίσουν ἕνα – ἱστορικό καί φιλοσοφικό – τέλος; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: ναί. "Ὅταν ἡ φιλοσοφική κατανόηση τῆς ἱστορίας πηγαίνει χέρι μέ χέρι μέ τήν ἱστορική ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας. Καινούρια ἐρώτηση: Ἡ πορεία εἶναι γραμμική, εἶναι τελειωμένη, εἶναι κυκλική; Ἀπάντηση: ἡ χρονικότητα καί ὁ λόγος πού τή λέει, ἡ χρονικότητα τοῦ εἶναι καί τοῦ λόγου τελειώνει μέσα στήν τελειωμένη ἱστορία ὅπου συνυπάρχουν τό τέλος της σά σκοπός καί τό τέλος της σάν ὄρος. Ἐξελικτικός καί κυκλικός – μέ μιά κυκλικότητα πού μέσα της σθῆνονται ἀρχή καί τέλος –, αὐτό τό γίγνεσθαι ἀνοίγει τό πεδίο στήν ἐπανάληψη. Μέσα στό χρόνο μπορεῖ νά συμβεῖ μιά ὀρισμένη μὴ στατική συμφιλίωση τῶν ἀντιθέτων. Αὐτή ἡ συμφιλίωση – τρομερά προβληματική, ἐρωτηματική κι ἐρωτημένη –, γνωρίζοντας καλά πώς ὀτιδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτό δέν μπορεῖ νά εἶναι ὁ ἑαυτός του καί τό ἀντίθετό του ταυτόχρονα καί μέ τήν ἴδια σχέση (αὐτό πού ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης καί πού ὁ Χέγκελ δέν μποροῦσε νά μὴ σεβαστεῖ), αὐτή ἡ συμφιλίωση θά ἔχει ὀδηγήσει τὰ ἀντίθετα στήν ἔνωσή τους ἀναπτύσσοντάς τα καί ἀναπτύσσοντας τό λόγο πού τούς ἀναπτύσσει μέσα στό χρόνο καί σά χρόνος. Μ' αὐτό τόν τρόπο, μ' αὐτόν μονάχα τόν τρόπο, ἡ ἀνθρωπότητα – ἢ τὰ πιό ἀναπτυγμένα δείγματά της – θά μπορέσει νά καταλήξει σ' ἕνα εἶδος σύνθεσης, ὑπερβαίνοντας περισσότερο παρά διαγράφοντας ἢ ἱκανοποιώντας τίς κινητήριες σκέψεις καί πράξεις. Ξεπερνώντας τὰ ἰδιαίτερα αἰσθητήματα καί τίς ἰδιαίτερες πράξεις, συχνά πικρές, δίχως νά νοιαστεῖ καί πολύ γιά τὰ θύματα ἕνα ἕνα ξεχωριστά καί τίς «ιστορικές» ἐκατόμβες – τί σημαίνουν *ἀλήθεια* μερικές δεκάδες ἑκατομμύρια νεκρῶν –, αὐτή ἡ φρονιμάδα θά προσφερθεῖ σάν ἀμοιβή σ' αὐτούς πού θά μποροῦν νά τήν ἀξιωθοῦν. Ἐτσι λοιπόν, ἡ πρώτη διάθεση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διάθεση νά μιλήσει, θά 'χει καταλήξει νά πει κάτι – σχεδόν τό "Ὅλο – σέ κάποιον – σ' ὄλους καί σέ κανέναν –, λέγοντας τήν – τμηματική – ὀλότητα αὐτοῦ πού εἶναι σά χρόνος,

μέσα σ' ένα λόγο πού μιλάει για τόν Κόσμο – πού περιλαμβάνεται σ' αὐτόν – καί για τόν ἑαυτό του σά λόγος πού μιλάει για τόν Κόσμο πού τόν ὑπονοεῖ. Ὅτιδήποτε ὑποτέθηκε πῶς εἶναι *a priori* θά ξεπεταχτεῖ ἐπομένως *ξαφνικά* (τό ἴδιο τό πνεῦμα πού μοιάζει νά προηγεῖται τῆς «πραγματικότητας» πού τό ἀναπτύσσει). Ἀρχή καί τέλος θά ὀρμήσουν μπροστά ὡς τή σύγκρισή τους, τήν ἀρχική καί τελική. Νά τό τέλος τῆς ἱστορίας πού σάς περικλείνει, τό ἴδιο καί μᾶς. Ἔστω κι ἂν δέν εἶναι τό τέλος τῆς ἀληθινῆς, καλῆς κι ὠραίας δλότητας, εἶναι ὁ τελικός σταθμός τοῦ κάθε τί πού βρῖσκεται – σέ γίνεσθαι. Τό τέλος τῆς ἱστορίας, ἴδιο σ' ἔκταση μέ τό τέλος τοῦ ἀνθρώπου, μήπως θέλει νά πεί πῶς ὁ ἀνθρώπος, τό *ὑποκείμενο* τῆς οὐσίας, τό *ego* τοῦ *res*, τό ἐγώ τῆς ἑτερότητας, τό συστατικό τῆς *συλλογικότητας*, θά εἶναι ἡ τελευταία λέξη, πού θά μπορεῖ νά προφέρει ἀπό μόνο του, σάν τελευταία λέξη, κι ἄλλες λέξεις ἀκόμα; Ὁ ἀνθρώπος φαίνεται σά νά ὀφείλει νά ἔναι ἡ τελευταία λέξη τοῦ Ἀπόλυτου πού ἔγινε ἀνθρώπινη ἱστορία. Ποιές λέξεις θά μπορέσει ἀκόμα νά προφέρει; Ἡ φυσική καί πρωτόγονη φύση του τόν προσανατόλιζε κίολας ὄχι πρὸς ἕνα φυσικό καί/ἢ κοινωνικό ἀντικείμενο, ἀλλά πρὸς αὐτό πού δέν τοῦ ἀντιστοιχεῖ σάν ἀντικείμενο καί κατηγορούμενο. Ποιό εἶναι *Αὐτό*; Γλώσσα καί σκέψη, παραγωγική ἐργασία καί μάχη (για τήν κυριαρχία καί τήν ἀναγνώριση), ἀγάπη (ἀναπαραγωγική) καί – ὄχι στήν τελευταία θέση – παιχνίδι, εἶναι στοιχειώδεις δυνάμεις πού θγάζουν τόν ἀνθρώπο ἀπό τήν ζωικότητα γιά νά τόν ρίξουν στήν ἱστορικότητα. Ἐρώτηση: Γιατί; Ἀπάντηση: γιατί τέτοιο εἶναι τό παιχνίδι τοῦ ἀνθρώπου πού ἀντιμετωπίζει τό παιχνίδι τοῦ κόσμου. Καινούρια ἐρώτηση: εἶναι ἱκανοποιητική ἡ ἀπάντηση; Ἀπάντηση: ὄχι! Γιατί ὁ ἀνθρώπος μένει ἀνικανοποίητος, ἀκόμα καί μέσα στό μεταϊστορικό σύμπαν τῆς σχεδόν – ἱκανοποίησης καί τῶν παραγῶγων τῆς. Ἡ ἀνικανοποίηση, πρῶτο κεντρί τῆς ἀνθρώπινης πορείας, δέν καταφέρει νά σθητεῖ στό τελικό στάδιο. Ὅταν ἐλευθερωθεῖ ὄχι κι ἄσκημα ἀπό τή λεγόμενη ἐξωτερική φύση, ἀπό τήν τεχνική πού λευτερώνει τήν ἐργασία, κι ἀπό τήν ἴδια του τή φύση, μαθαίνοντας νά ἐξαμιρίζει τίς ἐρωτικιές καί τίς θανατηφόρες δονήσεις τους, μπαίνοντας γιά τά καλά σέ μιά μάχη περισσότερο γιά τό γόητρο παρά γιά τήν κυριαρχία, γνωρίζοντας νά δέχεται λιγάκι περισσότερο τό δικό του πεπερασμένο – βασικά φυσικό καί στή συνέχεια ἱστορικό –, ὁ ἀνθρώπος, δηλαδή ὁ λόγος, ἡ σκέψη, τό παιχνίδι, δέ θά εἶναι παραβάτης παρά στό ἐσωτερικό τοῦ πεπερασμένου του. Αὐτό τό πεπερασμένο, παρουσιαζόμενο σά φυσικό καί ἱστορικό –

δέν είναι εξάλλου κυρίως φυσικό και κατά δεύτερο ιστορικό; – περικλείεται από τό χρόνο-διάστημα τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ κόσμου – κι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τελειωμένου. Κάθε ὑπερβατικότητα γίνεται ἐπομένως ἐνδοκοσμική, ἀλλά ὄχι πιά σέ σχέση μέ μιὰ ἐξωκοσμική ὑπερβατικότητα. Ἡ ἴδια ἡ κίνηση τοῦ γίγνεσθαι – ἱστορία τῆς φύσης, τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου ἀντανακλάται ἄραγε, σά μιὰ ἀνταντακλαστική κίνηση προστιθέμενης τῆς σκέψης, μέσα στή σκέψη τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας; Κι αὐτή ἡ σφαιρική σκέψη – δίχως ἰδιαίτερη μέθοδο – δέν εἶναι ταυτόχρονα «φαινομενολογική», «ἱστορική», «διαλεκτική» καί, ἐπιπλέον, κυβερνητική, πληροφοριακή καί προγραμματική, περιέχοντας τήν κατευθυντήρια γραμμή πού μαζεύει ὄλες τίς ἐπί μέρους ἀπόψεις; Τό εἰδικό καί τό παγκόσμιο θά φτάσουν στό σημεῖο νά ἐφαρμόσουν, συνδεμένα σφαιρικά μεταξύ τους, καί τά δύο ἀντάμα; Ἡ ἀπόλυτη γνώση, ἡ σύνεση, θά στέψει τό παγκόσμιο Κράτος; Ὁ Θεός, πού νίκησε τή Φύση, δέν ἐνσαρκώθηκε ἱστορικά στόν Ἄνθρωπο, ἐρμηνεύοντας κατά τόν πῶ δυνατό τρόπο τήν ἀνθρώπινη μεταίστορία (καί τήν προ-ἀνθρώπινη); Ὁ χριστιανισμός, ἡ τελευταία θρησκεία, δέ βρίσκει τήν πραγματώσῃ της ἱστορικο-τελικά μέσα στό λαϊκισμό πού τελειώνει – δίχως συνέπεια; Ὁ μεταίστορικός ἄνθρωπος δέ βρίσκεται σά ἴχνη τοῦ σχήματος; Ἰησοῦς, Ναπολέοντας, Χέγκελ, σοσιαλιστικός λόγος; Κι ἔχει τόση μεγάλη σημασία ἂν αὐτή ἡ πραγμάτωση εἶναι ταυτόχρονα καί μιὰ διάλυση; Ἔτσι, μ' ὄλη τήν ἀνθρώπινη, τήν πολύ ἀνθρώπινη μετριότητα, θά πραγματοποιηθεῖ σ' αὐτόν τόν κόσμο αὐτό πού εἶχαν ὑποσχεθεῖ γιά τόν ἄλλο κόσμο, ἡ ἴδια ἡ σκέψη τοῦ εὐμετάβλητου κόσμου. Ἡ ὄντο-θεολογική-θεολογία, γίνεται ἱστορική ἀνθρωπολογία. Ἀπό τή στιγμή πού ὁ Θεός ἔγινε Ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεός, ἕνας θεός βέβαια χυδαῖος καί κοινός. Ἡ ἐργασία τῶν σκλάβων τῆς ἐργασίας καί ἡ μάχη τους – πού γνωρίζει μιὰ κάποια ἀπελευθέρωση – ἐγγράφονται στήν τεχνο-«οἰκονομική» καί τεχνο-«πολιτική» ὀργάνωση τοῦ Κράτους. Ἡ ἀγάπη γίνεται ἀνώδυνη. Ἡ γλώσσα καί ἡ σκέψη λένε τό παρόν, τό παρελθόν καί τό μέλλον, τό μέλλον πού εἶναι ἕνα παρελθόν ἔχοντας κιόλας ὑπάρξει τέτοιο. Ὁ θάνατος εἶναι κάτι πού θά τό ἀναλάβουν στό γήινο πεδίο. Κατά κάποιο τρόπο, τό πάθος ἡ πράξη καί ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή οἱ στοιχειώδεις δυνάμεις θά γίνουν παιχνίδι. Μεταξύ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἡ μαγεία, οἱ μύθοι καί ἡ θρησκεία θά περάσουν σέ μιάν ἀνθρωπολογική φιλοσοφία, πού κι αὐτή ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τίς ἀνθρώπινες ἐπιστήμες, ἡ πολιτική θά πραγματωθεῖ μέσα στή λειτουργική καί παγκόσμια ὀργά-

νωση, ή *ποίηση* και ή *τέχνη* θά γνωρίσουν τή μετουσίωσή τους στό παιχνίδι τής *τεχνικής*. Ή φιλοσοφία μήν έχοντας πιά νά πολεμήσει τό αντίθετό της ή νά καταφύγει στόν ούρανό τών ιδεών, θά σταματήσει νά υπάρχει. Στίς κοιλάδες και στίς πόλεις, οί φιλοσοφικές ιδέες έχοντας γίνει κενά ιδεώδη, κομμάτια τών ξανακομματιασμένων ιδεολογιών, θά σέρνουν τήν ύπαρξή τους ένόσω πάνω στίς κορφές ή φιλοσοφία θά μπορεί νά σωπαίνει μέσα στήν απόλυτη γνώση, τή σύνεση και τή σκέψη.

Ή λόγος έχοντας γίνει ανθρωπολογία, τεχνολογία και ιδεολογία δέ θά 'χει τίποτε σχεδόν νά πει πού νά μήν έχει κιάλας ειπωθεί και ξαναειπωθεί. Τό *Είναι* τής *ολότητας* του κόσμου θ' απορροφηθεί από τό σύνολο τών όντων και τών πραγμάτων. Ή *κοσμική Φύση* θά έξημερωθεί από τήν ανθρώπινη τεχνική. Ή *Θεός*, έχοντας γίνει Άνθρωπος, θά θανατωθεί από τούς ανθρώπους. Ή *Άνθρωπος* θ' αναγνωριστεί για κείνο - γι' αυτό - πού -θνητά - είναι: υπερδρατική συνύπαρξη, άρνούμενη κι άρνημένη, φύση, ούσία και ύπόσταση πού έγιναν ύποκείμενο και διεκπαιρωτής, σάν ύποκείμενο, αντικειμενικό και κοινωνικό ύποκείμενο πού γυρεύει άόριστα τήν εύτυχία και τήν ικανοποίηση τών αναγκών του και τών επιθυμιών του. Ή *Ιστορία* θά γίνει αυτό τό γενόμενο γίνεσθαι κι όχι πιά τό γιγνόμενο, μέσα στό χρόνο και σά χρόνος. Τό Μηδέν θά είναι όμοειδές μέ τό Είναι, άφου τό Είναι και τό Μηδέν μιλάνε μέσα άπ' τό είναι και τό μηδέν τών ανθρώπων. Έτσι όλα θά γίνουν κατανοητά μέσα στή (συνεχή) πορεία, μέσα στήν παραγωγή του έαυτου πού καταλήγει στόν Έαυτό στό τέλος. Άναδυόμενο από τό τίποτε. Όλα λοιπόν είναι προορισμένα νά γίνουν αυτό πού είναι: Παιχνίδι; Έχοντας ύπάρξει δούλος κι ελεύθερος άνθρωπος (άφέντης), πιστεύων («Πιστός») και άπιστος (διανοούμενο ζώο), ό πληρεξούσιος του Όλου κι ό αντιπρόσωπος του Μηδέν, καταργώντας αυτές τίς διακρίσεις, θά γίνει θεμελιακά - δίχως νά καταφεύγει σ' ένα όποιοδήποτε θεμέλιο - παίκτης και παιχνίδι; Και ή πορεία τής έσωτερικοποίησης και τής ανάμνησης πού δέν κάνει τίποτε άλλο «άπό» τό νά έσωτερικοποιεί τήν ιστορική πορεία, νά τή κρατάει στή μνήμη και νά τή συγχρονίζει ξανά έπαναλαμβανοντας την και κάνοντάς την συνέχεια παρόν, αυτή ή πορεία θά ξεδιπλωθεί σάν κυκλικό παιχνίδι;

Αυτό πού μπορεί κάθε φορά ό άνθρωπος ν' αποκαλύπτει έξαρ-

τιέται από τό βαθμό ανοίγματος – και κλεισίματος – του ορίζοντά του (όχι μονάχα θεωρητικού). Γιατί ή πάντα εποχιακή – πρέπει νά ποῦμε: ακόμα εποχιακή; – προβληματική μας, μάς απαγορεύει νά δοῦμε αρκετά ώραία μερικά πράγματα, ἄν ὄχι τόν ἴδιο τόν ορίζοντα ὄντα και πράγματα, τό παιχνίδι τοῦ Αὐτοῦ. Θά μᾶς ἐπιτρέψει, αὐτή ή προβληματική, νά φθάσουμε ιστορικο-τελικά σέ διαφωνική συμφωνία, στήν (συμ)φιλίωση πού εἶναι ἀνοιχτή στή διαφωνία; Μέ βάση μήπως μία κατακτητική καρτερία, μία παραδοχή τοῦ ἀναπόφευκτου, δηλαδή μέ βάση ὅτι δῆποτε ὑπάρχει (και εἶναι μηδενισμένο) σάν παιχνίδι τοῦ γίγνεσθαι πού εἶναι;

Ἡ τελική και χαλασμένη ἐποχή τῆς ἱστορίας, ή μεταίστορία, μπορεῖ νά παίρνει διάφορες εἰδικές μορφές, δίχως παρόλα αὐτά νά μπορεῖ νά φέρεῖ κάτι νέο. Μέσα ἀπό πολλές δονήσεις και φόδους εἰρωνικούς και πολεμικούς – μέ τοπική, ἐπαρχιακή, παγκόσμια σειρά – τό σοσιαλίζον ἄν ὄχι κομμουνίζον τέλος τῆς ἱστορίας θά ξαναπάρει και θά ξανααπτύξει «διαλεκτικά» μερικούς κοινόβιους, σχεδόν προϊστορικούς τύπους; Μέσα ἀπό καλές δονήσεις – στίς πέντε ἡπείρους και σ' ὄλους τούς τομεῖς –, τό τέλος τῆς ἱστορίας, ή οἰκοδόμησι μέ ή δίχως ρωγμές τοῦ παγκόσμιου Κράτους μέ ἀτέλειες φτιαγμένο, θά ξαναμοιάξει ἐπίσης σ' ἓνα εἶδος ἀναρχικοῦ κράτους δίχως πάρα πολλή ἐξωτερική ἐξουσία πάνω στά «ἄτομα» πού θά διαθέτουν μιὰ ξεπερασμένη ὑποκειμενικότητα; Γιά τήν ὥρα, αὐτό πού εἶναι περισσότερο φανερό, στά πιό διεισδυτικά μάτια, εἶναι ή πορεία πρὸς τό Κράτος τῆς ἀναποδογουρισμένης οὐτοπίας. Αὐτή ή πορεία πρὸς τό τέρας θέτει μιὰ ἐρώτησι: τήν ἐρώτησι τοῦ τέλους τῆς ἐρώτησις. Γιατί ἀξίζει νά μελετήσουμε – νά μελετήσουμε κι ὄχι ἀπλῶς νά συλλογιστοῦμε – τό ὅτι μέσα σ' αὐτό τό τέλειωμα θά χαθοῦν ὄχι μονάχα ή ἀγάπη κι ή ἀναζήτησι τῆς σύνεσις, ή φιλοσοφία, μιὰ ἀποτελεσματική (και συλλογική) γνώσι πού θά 'χει πάρει τή θέση τῆς, ἐνῶ ή ἴδια ή Σύνεσις, θά 'χει γίνει ἄχρηστη κι ἀδύνατη. Τό ἴδιο συμβαίνει και μέ τή σκέψι. Ἡ περιπλάνησι ή ἴδια θά τελειώσει μαζί μέ τήν ταυτόχρονη ἐξαφάνισι τῆς πλάνης; Ἡ θά τή θεωρήσουν σάν τό δοχεῖο ὄλων τῶν «ἀληθειῶν»; Δέν εἶναι δικαίωμα τῆς κάθε τελειωμένης ὄντοτητας νά καταργεῖται ἀπό μόνι τῆς; Βλέπετε πῶς οἱ ἐρωτήσις διαλύθηκαν πρῶτου ή ἐρώτησις περιφράξει τήν ἐποχή. Ἄλλα θά τό κάνει; Οἱ ἄνθρωποι θά ζήσουν τό ἴδιο «καλά» ὄσο κι «ἄσκημα» – κι αὐτό θά εἶναι τό παιχνίδι –, μέσα σ' ἓνα εἶδος σύνθεσις φιλελευθερισμοῦ και ὄλοκληρωτισμοῦ, θά ζήσουν τήν κατά προσέγγισι πραγματοποίησι τῆς ἐλευθερίας σ' ἓναν ὄργανισμό, ή μᾶλλον μιὰ παγ-

κόσμο δργάνωση; Δικαστές και αγωνιστές θά ένωθοϋν σ' ένα δρισμένο ναί της (συμ)φιλιώσης πού δέ θ' άγνοεί και δέ θά παραγνωρίζει τό μηδενισμό; Τό παιχνίδι τοϋ κόσμου, διαφοροτικό άπ' όλα τά παιχνίδια μέσα στόν κόσμο μά πού παρόλα αυτά φτιάχνει τήν άνοιχτή τους δλότητα και τήν κομματιαστή δλότητα, θ' άνοιξει ή θά κλείσει τή διαφορά του, δηλαδή: ή διαφορά του θά φανερωθει ή θά σκεπαστει; Και πώς θ' αντιμετώπισουν τήν άδιαφορία τά άνθρωπινα όντα, (λογικά) ζώα και (άστρικά) ρομπότ; 'Ο καθένας άπ' αυτούς, κάθε έποχή, δλέπει τήν οικουμενικότητα τοϋ παιχνιδιοϋ της δλότητας μέσα άπό τό παιχνίδι της δικής του λεπτομέρειας. Αϋτή ή λεπτομέρεια (και σπανιότητα) μπορεί νά είναι περισσότερο ή λιγότερο άνοιχτή στήν «όλική» παγκοσμιοτητα. Ποτέ ολοκληρωτικά. Θά συμβεί τό ίδιο για τήν «άπόλυτη γνώση» στό τέλος της ιστορίας; Αϋτή ή γνώση ξεπερνώντας τήν άπόλυτη μεταφυσική, τή μεταφυσική της υποκειμενικότητας – γιατί ή άπόλυτη μεταφυσική κι ή άπόλυτη γνώση, έχοντας περπατήσει άντάμα, μπορούν νά γνωρίσουν ένα χωρισμό –, θά μπορεί συνέχεια, δηλαδή ιστορικοτελικά και ιστορικο-θεωρητικά νά επαναλαμβάνεται, επαναλαμβάνοντας άπό μόνη της και δεχόμενη όλα τά πρόσωπα της γνώσης; 'Αν κάποιος σκέφτεται και λέει πώς αϋτή τήν άπόλυτη γνώση πού δλοένα συμπυκνώνεται και φωτίζει κάθε συλλογική έμπειρία, δέ θά τή σκεφτοϋν και δέ θά τή γνωρίσουν παρά οι λίγοι, αϋτόν πώς θά τόν αντιμετώπισουμε, κι άν υποθέσουμε ακόμα πώς μπορεί ν' άκουσται; Δέ θά τοϋ φερθοϋμε άσκημα; Τό δίχως άλλο. Παρόλα αϋτά, ή ιστορικο-τελική και μετα-διαλεκτικο - θεωρητική είσοδος στό παιχνίδι της άπόλυτης γνώσης, στή σύνεση τοϋ παιχνιδιοϋ, έστία – «φωτός» – όλων τών παιχνιδιών, γυρεύει ακριβώς τό ξεπερσασμα της υποκειμενικότητας. Της υποκειμενικότητας πού τέλειωνε μέσα στή φιλοσοφία και στήν έποχή της υποκειμενικότητας, φιλοσοφία κι έποχή όπου πρέπει ακόμα νά ζήσουμε, νά πεθάνουμε και νά γενικεύσουμε κοινωνικά και συλλογικά κοινωνικοποιώντας τά υποκείμενα, τά αντικείμενα και τήν κοινωνία. 'Η ιστορία τελειώνει σάν ιστορία της υποκειμενικότητας. 'Η μεταίστορία θά είναι μεταίστορία αϋτής της τελειωμένης – διατηρημένης, μηδενισμένης, ξεπερσασμένης, κοινωνικοποιημένης, πλανητικοποιημένης - υποκειμενικότητας. Τέλειωμα δέ σημαίνει καθόλου τελική έντέλεια. 'Όντα, πράγματα και έποχές τελειώνουν μέσα στό άτελειωτο. 'Η έρώτηση τοϋ τέλους της ιστορίας, έτσι βαλμένη, και δέν μπορεί νά μπει διαφορετικά, δέ θ' άρέσει. 'Αλλά, ακριβώς, έστω κι άν αϋτό μās άρέσει ή όχι, έστω κι άν είναι αϋτό πού ή ψευτο-άθωότητα ή ή

κοινή πονηριά μας μᾶς ἀναγκάζει νά εὐχόμεσθε ἢ ὄχι, εἶναι κάτι πού δέν ἔχει πιά σημασία, αὐτό εἶναι τό μεταϊστορικό καί πραγματοποιήσιμο ξεπέρασμα τῆς ὑποκειμενικότητας. Τό τέλος τῆ ἱστορίας πού ἐξετάζουμε ἀφήνει κληρονομιά τήν ὑποκειμενικότητα. Δέν ἦταν αὐτή ἐξάλλου ἐκεῖνο πού ἐπέτρεψε σ' Αὐτό νά φανερωθεῖ σέ μᾶς, μιά πού τό Παιχνίδι, δέν μπορεῖ νά παιχτεῖ χωρίς ἐμᾶς;

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ἐρώτηση πού τέθηκε στή σκέψη μένει δίχως ἀπάντηση, παρόλο πού οἱ ὀρίζοντες εἶναι περιγραμμένοι. Κάτι παραπάνω, ἀκυρώνεται ἀπό μόνη της κι ἀκυρώνει τίς ἀπαντήσεις μέσα στήν πολυρυθμική κι ὁμως μοναδική πολυπλοκότητα τοῦ κόσμου. Ὁ Κόσμος σάν τέλειος καί τέλεια ἀόρατος ὀρίζοντας περιέχει κάθε ἐνδοκοσμική ὀρατότητα καί μυθολογία, ἀλλά ξεφεύγει. Θά πρέπει νά ἐπαληθεύσουμε – δίχως ἀναφορά σέ μίαν ἀλήθεια ἀλλά περιπλανώμενοι, στή διάρκεια τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀναποφάσιστου πού ἀνοίγεται μπροστά μας – τίς σχέσεις μ' αὐτό πού εἶναι, μ' αὐτό πού ἐμεῖς εἴμαστε καί μ' αὐτό πού δέν εἴμαστε, μέσα σέ μιά τέλεια ψυχρότητα, ἀναζητώντας, ξανά τήν ἀπέραντη ζεστασιά. Θά πρέπει νά παραδρισκόμαστε στό θέαμα ὄλων τῶν ἐπαναλήψεων κι ὄλων τῶν συνδυασμένων συνεχειῶν, τήν στιγμή πού ἡ ἐπανάληψη ἑνός θεάματος εἶναι κατά κάποιαν ἔννοια κάτι παραπάνω ἀπό τό ἴδιο τό θέαμα. (Ἔτσι ὄλα τελειώνουν σάν ἓνα ἐπαναλαμβανόμενο θέαμα). Ὁ Θεός, ἡ φύση, ὁ ἄνθρωπος δέ θά πεθάνουν «ποτέ» ὀριστικά, γυρνώντας ἀόριστα, μέ διάφορα χρώματα, σάν πέρα ἀπό τό θάνατό τους, σ' ἓναν κόσμο πού δέ θά καταφέρει ποτέ ἴσως νά ξεφύγει ἀπό τή μεταφυσική. Θά πρέπει ἐπίσης νά καταλάβουμε πώς ὄλα τά κείμενα τελειώνουν μέ τό νά ἐξαφανιστοῦν κάτω ἀπό τίς ἐρμηνεῖες (Νίτσε) μιά πού κείμενα καί ἐρμηνεῖες εἶναι ἀχώριστα.

Ἡ ἀνθρωπότητα θά κρατήσῃ ἀκόμα. Θά μπορούσε καί θά ἔθελε νά ἐξαφανιστεῖ ἀπό τό γήινο φλοιό; Δέ φαίνεται ἀκόμα πώς ἤρθε ἡ στιγμή. Δέν τό θέλει κι οὔτε πού τό μπορεῖ. Θέλει νά προχωρήσει, κουτσαίνοντας καί μάλιστα ἔρποντας. Θά πήγαινε πάρα πολύ νά τῆς ζητήσουμε νά χαρίσῃ λίγη ἀπό τήν – ἀφηρημένη – προσοχή της στίς προοπτικές τῶν πιό ὑψηλῶν δυνατοτήτων πού ἀνοίγονται κάποιες στιγμές μέσα στούς ὀρίζοντες τοῦ Κόσμου; Ἡ χυδαιότητα πού ἐξακολουθεῖ νά ἀναπτύσσεται καί στό μέλλον, μικροαστή, σοσιαλίζουσα καί ἀρνούμενη – παρόλο πού εἶναι ἀρκετά κατακτητική –, αὐτό πού εἶναι ἡ μοῖρα της, φαίνεται πώς εἶναι κάτι πού εἶναι ἀρκετό γιά τήν ἀνθρωπότητα. Αὐτό εἶναι ὄλο κι ὄλο πού μπορεῖ ν' ἀνεχτεῖ, γιατί μοιάζει νά ἔναι κιόλας ψόφια. Ὁ θάνατός της πού θά σήμαινε: ἀνάληψη στήν παγκοσμότητα αὐτοδύναμα ἔχει κιόλας συμβεῖ, δίχως νά τῆς προσφέρει τήν προσδοκόμενη σωτηρία). Ἡ

τάξη του τωρινού - και - μελλοντικού κόσμου φαίνεται να διαρκεί. Από τους παγκόσμιους πολέμους περάσαμε όριστικά σε μερικούς μικρούς τοπικούς πολέμους – απόστημα για στερέωση –, και οι αίματηρές επαναστάσεις αντικαταστάθηκαν, τουλάχιστο για τις τεχνικά προχωρημένες χώρες, από μερικές μίνι-επαναστάσεις. Βέβαια δεν είμαστε εύχαριστημένοι. Άλλά τά πράγματα πού θέλουμε φέρνουν μαζί τους τά εμπόδια πού περιέχουν και πού φανταζόμαστε πώς μπορούμε ν' άρνηθούμε. Ό φόβος και ή όδύνη έλαττώθηκαν. Μέ πολλή στρατηγική και τακτική – κι όχι κι άσκημα ίγνη – διασκεδάζουμε μεταξύ μας μέ τήν κωμωδία του κόσμου. Τό αίνιγμα τής σκέψης παραμένει. Όλες οι δυνατές και φανταστικές διευκρινήσεις δεν κατορθώνουν νά τό κάνουν νά εξαφανιστεί. (Και μέ ή σκέψη έπικοινωνεί ή πείρα). Δίχως νά είναι ό κλήρος του μοναδικού μελετητή πού άσκει τό έπάγγελμά του, προκαλεί όλη τήν ύβρι μας για τό Παιχνίδι πού μάς διοικεί. Λογικό, φυσικό, ψυχικό, κοινωνικό τούτο τό αίνιγμα είναι ταυτόχρονα όλα αυτά κι Αυτό έπίσης πού θρίσκειται στή βάση του και τά ξεπερνάει. Αυτή μάς βάζει σε κίνηση και δεν ύπάρχει μέθοδος και διδασκαλία πού νά τήν έξαντλεί. Κρυμμένη στίς μυθολογικές άποστάσεις σημαδεύει τίς ώρες και τίς έποχές του χρόνου. Τό τέλος τής Ιστορίας προσπαθεί νά τήν κάνει νά εξαφανιστεί. Άλλά δέ θά ξαναγεννηθεί;

Ή έξοδος από τήν Ιστορία ύπουλα μάς έκλιπαρεί. Είναι σάμπως ή πρώτη Ιστορική πράξη – ή έξοδος από τή φύση, ή έξοδος από τόν «παράδεισο», ή έξοδος από τή «χρυσή έποχή», ή έξοδος από τήν παιδικότητα – σάμπως ή πρώτη Ιστορική πράξη νά ήταν τόσο πολύ άσκημη συνιστώντας τή βασική πλάνη άπ' όπου θά ξεπήδαγαν όλες οι περασμένες και τωρινές πλάνες, άν όχι ή περιπλάνηση, και τήν όποία είναι άρκετό νά διορθώσουμε έγκαταλείποντας τήν Ιστορία. Οι άνθρωποι θά είναι ικανοποιημένοι τότε έπειδή δέ θά συμβαίνει πιά τίποτε; Αυτός ό «κόσμος» καταργώντας τόν Κόσμο δέ θά είναι ό κόσμος τής «όλοκληρωτικής επανάστασης» όνειρεμένης και/ή πραγματοποιημένης. Τί θά είναι; Θά κάνει τόπο στή συσσωρευτική πορεία τής άνησυχίας, τής άποστερήσης, του άδειου χρόνου και τής άργίας. Ό' άπορροφηθεί από τό χάος; Θά καταστραφεί; Ή θά στερευώσει; Όπως και νά 'χει, μερικά πράγματα είναι σίγουρα από τώρα κιόλας. Άφορούν τή λογική, τή φυσική, τήν ψυχολογία, τήν Ιστορία και τήν αισθητική του ύποτίθεται λογικού κι άποτελεσματικού έργατικού ζώου πού είναι ό άνθρωπος. Αυτός, πιασμένος μέσα στο παιχνίδι του κόσμου έστω κι άν αυτό τό παιχνίδι είναι ένα δίχως παίγνιο παιχνίδι κι έστω άν ό κόσμος

δέν έχει πιά κόσμο, δέν μπορεί παρά ν' αναγνωρίσει πώς αυτό πού τού μένει εΐναι νά μελετήσει καί ν' ακολουθήσει.

1. Κάθε έννοια ενός υποκείμενου τής γνώσης καί τής έπιστήμης πού θά παρήγε από μόνο του καί μέσα στόν κόσμο τίς κατάλληλες νά οργανώσουν τό πεδίο τής γνώσης καί τής «πραγματικότητας» κατασκευές, μοιάζει νά 'ναι ξεπερασμένη.

2. Ή έννοια τής φύσης ή τής οικουμένης δέν εΐναι ισοδύναμη μέ τήν έννοια τού κόσμου ή τής όλότητας. Παραμένει ειδική καί δέν μπορεί νά φανεί όλική, παρόλο πού περιέχει μιάν άποψη τού κάθε τί πού ύπάρχει.

3. Τό συνειδητό καί θεληματικό έγώ δέν προσφέρει πιά μιá βάση στίς παγκόσμιες καί μή παγκόσμιες πράξεις.

4. Ή έννοια τού ιστορικού υποκείμενου – άνθρωπος άτομικός (έμπειρικός ή υπερβατικός) ή συλλογική άνθρωπότητα – σά δράστης ή όλοκληρωτής τής ιστορίας φαίνεται πώς πρέπει έπίσης νά 'ναι ξεπερασμένη.

5. Τά υποκείμενα καί τά αντικείμενα πού θεωρούνται πώς άνήκουν στήν περιοχή τής αισθητικής τήν έχουν κιόλας εγκαταλείψει.

Τήν έπίθεση πού πραγματοποιούμε ένάντια στόν κόσμο, μέσα στόν κόσμο (τόν κόσμο πού άντεπιτίθεται, άκόμα κι όταν φεύγει), ούτε ό «άνθρωπος» ούτε ό «κόσμος» δέν μπορούν νά τήν άποφυγουν. Εΐναι ύποχρεωμένοι νά συνεχίσουν τό παιχνίδι. Ότιδήποτε ύπάρχει, παράγεται, χαλάει, καταστρέφεται καί ξαναφτιάχνεται εΐναι πιασμένο στά δίχτυα τής έρμηνευτικής. Ό καθένας κι όλιο μαζί θά πετάξουν στόν άλλο τήν έρμηνευτική ύποψίας, ό άνθρωπος σέ σχέση μέ τόν Κόσμο καί κυρίως, τούς κόσμους, ό κόσμος σέ σχέση μέ τόν άνθρωπο καί τούς ανθρώπους. Ό καθένας χώρια κι όλιο μαζί έχουν δίκιο, παίρνοντας ύπόψη τούς δρους συλλογισμού αυτής τής άνάκρισης κι αυτής τής κατάκτησης. Οί στερημένες από τή διάφηση δυνάμεις μπορούν νά χρησιμοποιηθοϋν; Μέ ποιό σκοπό; Δέν άποτελοϋν μέρος τού ανθρώπινου κόσμου καί τής παγκόσμιας άνθρωπότητας; Μέσα στή μάχη ανάμεσα στόν άνθρωπο καί τόν κόσμο, ποιός εΐναι ποιός; Παρόλα τούτα, δέν μπορούμε ν' άρνηθοϋμε όλοκληρωτικά νά γυρέψουμε τό άδύνατο από τή σκέψη, από τόν Κόσμο, από τήν ανθρώπινη ζωή. Καθώς δέν πρόκειται πιά νά προσφέρουμε ένα νόημα σ' αυτό πού δέν έχει καί πού δέν εΐναι μ' όλα αυτά παράλογο, μιá γλώσσα δίχως άναφορές προωθείται καί άναπτύσσεται. Σέ πλήρη σύγκριση ανάμεσα στή διαδικασία έκθεσης (τής ύποτιθέμενης φύσης τών πραγμάτων) καί τή διαδικασία έξερεύνησης (κι ανακάλυψης). Έτσι κι άλλιώς γνωρίζουμε πώς ό

κόσμος δέν είναι ένας καθρέφτης, ούτε κι ό άνθρωπος. Έξάλλου, μία από τίς ιδιότητες κάθε καθρέφτη είναι νά γυρεύει τό σπάσιμο, νά μπορεί νά σπαστεί. Οί μάχες δέν καθρεφτίζονται μέσα σ' έναν καθρέφτη. Είμαστε έξίσου αναγκασμένοι νά σκεφτόμαστε τίς πιό σπαράκτικές μάχες, τ' αντίθετα ζευγάρια, τούς ανταγωνισμούς, τίς διαπολώσεις, τ' αντίθετα και τίς αντιθέσεις στή μάχη τους και παράλληλα στήν ένότητά τους, άφου ή κάθε μία από τίς δυνάμεις είναι τό αντίστροφο τής άλλης και τή συμπληρώνει, μία πού τ' αντίθετα, ανακατεμένα, βρίσκονται συνδεμένα και στή ζωή και στό θάνατο. Στήν κατανόηση αὐτῆς τῆς διάρκειας κι αὐτῆς τῆς δίκης πρέπει νά παρουσιάσουμε τρομερά προβληματική τήν έννοια τοῦ ξεπεράσματος. Είμαστε αναγκασμένοι όχι μόνο ν' άφήσουμε αὐτό πού «είναι» νά καθρεφτιστεί μέσα σ' έναν καθρέφτη, αλλά νά τό σκεφτοῦμε μέσα από τή μάχη και τήν ένότητα ετοιμάζοντας, δοο είναι δυνατό, μίαν άλλη σχέση στό δν στό σύνολό του και στά ἐπί μέρους του. Τό Ἄλλο θά συναντήσει τό Ἴδιο, αλλά τό Ἴδιο περικλείνοντας τό διαφορετικό δέν είναι τό ταυτόσημο, μέ συμπαγή ταυτότητα ή ισότητα. Παίζει τό παιχνίδι τοῦ Ἐνός - Πολλαπλοῦ. Ἡ δοκιμασία τοῦ παιχνιδιοῦ τοῦ Κόσμου είναι ή δοκιμασία τοῦ ριζικού Μηδενός - πέρα από κάθε μηδενισμό και χωρίς νά κάνει τό μηδέν μία μεσολάβηση τοῦ είναι. Μία πιό ήσυχασμένη, πιό άκριθῆς και πιό μακρυνή άπ' όλες τίς μεθόδους και διδασκαλίες πού υπάρχουν σκέψη, πού κάνει τά ανθρώπινα μετα-άνθρώπινα δντα πιό ήσυχασμένα, πιό άκριθῆ και πιό μακρυνά, θά μπορούσε ἴσως νά καταλάβει και νά δοκιμάσει τό Ὅλο - μέσα στήν τεμαχισμένη πληρότητά του - σαν Τίποτε. Τό γεγονός πώς αὐτή ή σκέψη μονάχη της θά μπορούσε νά εἰσχωρήσει μέ τή σειρά της στό λαδύρινθο τῶν παρεξηγήσεων και θά μπορούσε νά ὑποφέρει τίς αναπόφευκτες συμπίεσεις δέν μπορεί παρά στήν άρχή νά ἐξεταστεί και νά άναγνωριστει για μία φορά ακόμα, πολύ άργά. Μία τέτοια σκέψη πού ἐξετάζει τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου θά πετόχαινε νά «τακτοποιήσει» επίσης τήν τύχη τους σε σχέση μέ τίς ιδεολογίες και νά μετρήσει τήν ιδεολογία πού περιλαμβάνεται σε κάθε σκέψη; Ἐφαρμόζοντας τά κριτήρια τῆς ιδεολογικῆς ανάλυσης - και τῆς κατηγορίας - στήν ὑποτιθέμενη κριτική τῆς σκέψης σαν ιδεολογία, θά καταφέρει νά ὀρθοθετήσει τήν ιδεολογική ὑπηρεσία τῆς άσκησης τῆς σκέψης; Ἡ άπαγόρευση τῆς σκέψης - κάνοντας τό μελετητή έναν άπατημένο άπατεώνα πού πρέπει νά τόν αναγκάσουμε νά σπαιίνει κοινωνικά ή νά τόν ερμηνεύσουμε και νά τόν γιατρέψουμε ψυχολογικά - στ' ὄνομα τῆς ιδεολογικῆς κριτικῆς, ανασύρεται από μόνη

της από μίαν άπληστη γιά δύναμη κριτική, στην ύπηρεσία των έξουσιών τής μέρας (μπορούν νά αυτοονομαστούν έπαναστατικές) ή στην ύπηρεσία του άδριανου δεσποτισμοϋ. Παρόλα αυτά, αυτοί πού δέν τολμοϋν νά ρωτήσουν τούς έαυτούς τους και νά ρωτήσουν θά μάθουνε ποτέ τους νά προβληματίζονται; Οί έρωτήσεις πού ή ήχώ τους πού «άποκρίνεται» χάνεται μέσα στους όρίζοντες του κόσμου, δέν άποτελοϋν τό άθροισμα των κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικών, ψυχο-σεξουαλικών, μορφωτικών και ιδεολογικών παραγόντων. Τό παιχνίδι πού άντιστοιχεί μ' αυτά περιέχει και ξεπερνάει όλα αυτά τά πεδία κι όλες τίσ άκτίνες. Αυτό τό «διαστημικο-χρονικό» παιχνίδι δέ νοείται διαστημικά ή χρονολογικά. Γιατί ό χρόνος είναι ή διαχρονική πορεία και ή συγχρονική κατασκευή πού διοικοϋν τόπους (διαστήματα του χρόνου), μεταδίδσεις, στιγμές. Μέσα στό χρονο-διάστημα πού είναι ό όρίζοντάς μας, δέν ύπάρχει πιά όρισμένο τοπικό φάρμακο γιά κάθε λέξη, έννοια, κρίση, συλλογισμό, σύστημα. Όλα είναι κατασκευασμένα από κεφαλόσκαλα, κρεβάτια, έπίπεδα, σχέδια, πατώματα, άποσπάσματα, διαστάσεις, συστήματα και λειτουργίες πού εισχωροϋν ή μιά στην άλλη – όχι τοπολογικά – απαιτώντας μιά ένωτική και διαφορική, κεντροποιημένη και πολυσκοπική αντίληψη.

Τό πολυκεντρικό κέντρο, ένα και διαφορεικό, πού έμπνέει όλα τά παιχνίδια «είναι» τό παιχνίδι των όρίζόντων του κόσμου, των δίχως όρίζοντα όρίζόντων. Είναι ταυτόχρονα πάλη, όπως και ή πάλη είναι παιχνίδι. Η μάχη πού ξετυλίγεται ξεπερνάει από μακρυνά τά ανθρώπινα. Τό μαχητικό και μαχόμενο παιχνίδι συντριβεί τούς πυγμαίους και κάνει τήν κάθε έπιθυμία γιά μεγάλη μυστική έξουσία ένα από τά ανοίγματα του όρίζοντα. Τό παιχνίδι των όρίζόντων του κόσμου ένώνει όλότητα, κανόνες, όρους και προσδιορισμούς κι αυτό πού λένε έλευθερία. Αυτό είναι πού ένώνει σ' ένα όλο φύση και διάνοηση, μιά πού ό Κόσμος τά περικλείνει και τά δυό στό παιχνίδι του. Κάτω από τήν αντίθεση των κανόνων, τό παιχνίδι μπορεί ν' αφήσει άσυγκράτητα (όπως λένε) έναν κάποιο άθρομητισμό καθώς και τά παιχνίδια των προβολών. Αυτό τό παιχνίδι ένώνει τό όρατό και τό άόρατο των όρίζόντων, και τίποτε και κανένας δέν του ξεφεύγουν. Τά ιδιωτικά παιχνίδια πού φαντάζονται πώς είναι άπομονωμένα δέν είναι παρά ό αντίλογος – θετικός και άρνητικός – των δημόσιων παιχνιδιών. Τό παιχνίδι του κόσμου πού δέν ξοδεύεται σέ κανένα από τά ένδοκοσμικά παιχνίδια, όντας ό όρίζοντας των όρίζόντων, ένώνει έξίσου, όσο τό δυνατό πιο περιορισμένα, ιεροτελεστίες εισόδου στον κόσμο και ιεροτελεστίες

ἐξόδου ἀπό τόν κόσμο, ἐνῶ οἱ κόσμοι παραμένουν ιδιαίτεροι κόσμοι τοῦ τρόπου νά εἶναι κόσμος τοῦ Κόσμου. Τό ὄν – κι αὐτό πού ἔχει παραχθεῖ – μέσα στήν ὀλότητά του δέν εἶναι παρά ἡ σπασμένη κοσμική καί παγκόσμια ὀλότητα. Ὁ κόσμος ξεπερνάει τό ὄν, γιατί εἶναι τό ἀνοιγμα τοῦ χρόνου. Κάθε φορά πού μελετᾶμε ὄντα καί πράγματα – πού βρίσκονται στό «ἐσωτερικό» τοῦ κόσμου – σ' ἓνα σκοτεινό κείμενο, εἶναι στό κέντρο τῶν σκοταδιῶν τοῦ Κόσμου ἀπ' ὅπου ἀπαυγάζει ἐπίσης κάθε φῶς πού σκεφτόμαστε, γιατί ὁ Κόσμος εἶναι ὁμοια πηγή κάθε διαύγειας. Καθώς οἱ ἔννοιες τοῦ εἶναι καί τῆς ὀλότητος παραμένουν σκοτεινές κι ἐτοιμάζονται νά μᾶς ἐγκαταλείψουν, μιάς καί δέν εἶναι ὀλότελα κατανοητές – δίχως νά ὑπάρχει λάθος –, ἴσως εἶναι καιρός ν' ἀρχίσουμε νά μελετᾶμε τόν Κόσμο καί τό σύνολο τῶν ὀριζόντων του, τό παιχνίδι καί τό χρόνο τῶν ὀριζόντων τοῦ πού συνέχεια ξεφεύγουν.

Πέρα ἀπό τήν ἐλπίδα, πέρα ἀπό τήν ἀπελπισία, πέρα ἀπό τούς φιλοσοφικούς καί μεταφυσικούς, ἀνθρώπινους κι ἀνθρωπολογικούς, κοινωνικούς καί κοινωνιολογικούς ὀρίζοντες, μᾶς μένει νά δεχτοῦμε τήν ἐρώτηση πού πρόβαλλε μέσα στό χρόνο καί πού προβάλλει, πάντα «μέσα» στό χρόνο: τί εἶναι ὁ Κόσμος; Ἄλλά τό εἶναι ἔχει διαγραφθεῖ κι ὁ κόσμος δραπετεύει πρὸς τούς ὀρίζοντες του ἀπό τούς ὀποίους ἐμεῖς δέ συλλαμβάνουμε παρά τό φευγαλέο παιχνίδι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Είσαγωγή	7
Ὁ μυθολογικός ὄριζοντας	17
Τό ἐπάγγελμα τοῦ μελετητῆ	35
Μέθοδος καί διδασκαλία	57
Τό παιχνίδι τοῦ συνόλου τῶν συνόλων	79
Ὁ Μάρξ, ὁ Φρόυντ καί τὰ καθήκοντα τῆς μελλοντικῆς σκέ- ψης	89
Ἡ ἐρώτηση τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας	105
Συμπληρωματικό σημεῖωμα	133

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΞΕΛΟΥ
«ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗ ΦΩΤΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΕ
ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ 23, ΤΗΛ. 5245846, ΑΘΗΝΑ
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1978
ΣΤΗΝ ΓΡΑΦΙΚΑ ΕΠΕ
ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ 4, ΜΟΣΧΑΤΟ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΩΔΩΝΗ»

Η. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ
ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ
ΕΥΤΥΧΗ ΜΠΙΤΣΑΚΗ
ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ
Ι. Μ. ΜΠΟΧΕΝΣΚΙ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΧΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ
ΜΑΝΙΦΕΣΤΑ
ΤΟΥ ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΥ
ΓΙΑΝΝΗ ΞΑΝΘΑΚΟΥ
ΧΩΡΟ - ΚΙΝΗΣΗ
(ή η οὐσία και τό μηδέν)
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ πραγματεία περί της ούσίας.
ΓΙΑΝΝΗ ΞΑΝΘΑΚΟΥ
ΘΕΩΡΙΑ ΠΕΡΙ ΖΩΗΣ
ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΚΙ ΕΓΩ
ΤΟΝΤΟΡ ΠΑΒΛΩΦ
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗΣ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
ΛΟΓΙΚΗ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΥΓΜΗΣ
Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
Η ΠΑΙΔΕΙΑ
ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΛΕΩΝ ΣΕΣΤΩΒ
Η ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΓΕΘΣΗΜΑΝΗ
ΠΑΟΥΛ ΤΙΛΛΙΧ
ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ
ΤΖΩΡΤΖ ΤΟΜΣΟΝ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΑΡΣ ΣΤΟΝ ΜΑΟ
ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Β΄. ΙΝΔΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΖΑΝ ΒΑΡΕΝ
ΟΥΠΑΝΙΣΑΝΤ ΤΟΥ ΓΙΟΓΚΑ
ΔΗΜΗΤΡΗ ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Δ. ΓΑΛΑΝΟΥ
ΜΠΑΚΑΒΑΤ ΓΚΙΤΑ
(θείο τραγούδι)
ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΓΡΑΦΑΚΗ
Ο ΒΟΥΔΑΣ ΕΙΠΕ...
ΟΙ ΒΕΔΕΣ

Γεννήθηκε τό 1924 στήν Ἀθήνα. Ἀνήσυχη πνευματική προσωπικότητα ἀπό νωρίς, παράλληλα μέ τά μαθήματα τοῦ γυμνασίου, παρακολουθεῖ τά μαθήματα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου καί τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς. Ἐγγράφεται στή Νομική Σχολή. Ταυτόχρονα στρέφεται στήν πολιτική παίρνοντας ἐνεργό μέρος στήν Ἀντίσταση.

Ἀπό τό 1945 ἐγαθίσταται στό Παρίσι. Σπουδάζει φιλοσοφία στή Σορβόνη. Ἀπό τό 1950 ἕως τό 1957 ἐργάζεται στό φιλοσοφικό τμήμα τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν. Μέχρι τό 1959 ἐργάζεται σάν ἐρευνητής στήν Πρακτική Σχολή Ἀνωτέρων Σπουδῶν. Ἀπό τό 1962 εἶναι ὑφηγητής τῆς Φιλοσοφίας στή Σορβόνη.

Δίνει διαλέξεις στίς περισσότερες εὐρωπαϊκές χώρες καθώς καί στόν Ν. Κόσμο (Καναδάς, Κούβα). Δημοσιεύει (ἐλληνικά, γαλλικά, γερμανικά), μελέτες πού μεταφράστηκαν σέ δεκαεξή νλώσσες.

Διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ «ARGUMENTS» (1957-1962), μεταφράζει στά γαλλικά τό «*τί εἶναι φιλοσοφία*» τοῦ Χάιντεγκερ καί τό «*Ἱστορία καί ταξική συνείδηση*» τοῦ Λούκατς.

Ἔργα του (κυρίως ἀπό τίς ἐκδόσεις «Μεσσονυκτίου») : «*Ὁ Ἡράκλειτος καί ἡ Φιλοσοφία*» (1962), «*Ὁ Μάρξ στοχαστής τῆς τεχνικῆς*» (1961), «*Πρός τήν πλανητική σκέψη*» (1964), «*Εἰσαγωγή σέ μιά σκέψη τοῦ μέλλοντος*» (1966). Ἀκόμα, «*Ἐπιχειρήματα μιάς ἔρευνας*» (1969), «*Γιά μιά προβληματική ἠθική*» (1972), «*Συνομιλίες*» (1973) κ. ἄ.

Ὁ Κώστας Ἀξελός, σύγχρονη φιλοσοφική δόξα τῆς Εὐρωπαϊκῆς σκέψης, «φτάνοντας ἕως τήν ποιητική σκέψη τοῦ Ἡρακλείτου καί ἀπό κεῖ στόν Μάρξ καί τόν Χάιντεγκερ, προσπαθεῖ νά διαπλάσει μιά καινούρια σκέψη τοῦ παιχνιδίου τῆς ἀποσπασματικῆς ὀλότητος, μιά σκέψη ἀνοιχτή καί πολυδιάστατη, ἐρωτηματική καί πλανητική».

Γιά τό ἔργο του ἔχουν δημοσιευτεῖ σ' ὅλο τόν κόσμο, μελέτες καί ἑκατοντάδες ἄρθρα.